

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Karjeros edukologijos magistrantūros studijų programa

Stanislovas Pauša

PRIKLAUSOMYBĖS LIGOMIS SERGANČIŲ ASMENŲ
UGDYMO KARJERAI EFEKTYVUMO SUVOKIMAS
ILGALAIKĖSE REABILITACIJOS BENDRUOMENĖSE

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovas
doc. dr. R. Bakutytė*

Šiauliai
2012 m.

Darbas originalus _____ Stanislovas Pauša
(studento parašas)

Turinys

Magistro darbo santrauka	3
Summary	Error! Bookmark not defined.
Įvadas	5
<i>I skyrius. TEORINIAI PRIKLAUSOMYBĖS LIGOMIS SERGANČIŲ ASMENŲ</i>	
UGDYMO KARJERAI PAGRINDAI	10
1.2. Ugdymo karjerai samprata	10
1.2. Ugdymas karjerai kaip karjeros kompetencijų ugdymo procesas	13
1.3. Priklausomų asmenų ugdymo karjerai neigiami veiksniai	16
1.4. Ugdymas karjerai kaip reabilitacinio proceso dalis	18
1.5. Ugdymo karjerai patirtinio mokymosi teorinio modelio taikymas	26
1.6. Darbo reikšmė priklausomų asmenų socializacijai	29
1.7. Profesinio apsisprendimo formavimas	30
1.8. Sisteminio ugdymo karjerai galimybės reabilitacijos procese	36
<i>II skyrius. UGDYMO KARJERAI PROCESO TYRIMO ANALIZĖ</i>	6238
2.1. Tyrimo metodika, organizavimas, imtis	38
2.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė	41
2.2.1. Tyrimo dalyvių apibūdinimas	41
2.2.2. Priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai poreikio analizė	44
2.2.3. Priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai esmės suvokimas ir jų požiūris į šio proceso realizavimą reabilitacinėse bendruomenėse	49
IŠVADOS	55
REKOMENDACIJOS	57
<i>Pirma fazė</i>	58
<i>Antra fazė</i>	59
<i>Trečia fazė</i>	60
<i>Ketvirta fazė</i>	61
LITERATŪRA	63
PRIEDAI	68
1 priedas. Tyrimo instrumentas	69
2 priedas. Tyrimo duomenys iliustruojančios lentelės	73

Magistro darbo santrauka

**PRIKLAUSOMYBĖS LIGOMIS SERGANČIŲ ASMENŲ
UGDYMO KARJERAI EFEKTYVUMO SUVOKIMAS
ILGALAIKĖSE REABILITACIJOS BENDRUOMENĖSE**

Magistro darbe analizuojama priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai efektyvumo suvokimas ilgalaikėse rehabilitacijos bendruomenėse. Tyrimais nustatyta, kad galutiniame reabilitacinio proceso vykdymo etape, aktualiausia programose dalyvaujančių asmenų problema tampa socialinė – nedarbas. Iškeltos hipotezės, jog: ilgalaikėse rehabilitacijos bendruomenėse priklausomybės ligas besigydantys asmenys išorinio pasaulio pažinimo, kompetencijų portfelio sudarymo, profesinio apsisprendimo formavimo, bei karjeros planavimo kompetencijų poreikio svarbą įvertina nepakankamai; ugdymas karjerai stokoja efektyvumo, nes dėmesys sutelkiamas tik į kai kurių karjeros kompetencijų ugdymą: savo vidinio pasaulio pažinimą, bendravimo gebėjimų ugdymą ir įsidarbinimą.

Siekiant atsakyti į šį klausimą, 5-iose reabilitacinėse bendruomenėse buvo atliktas kiekybinis tyrimas, kurio tikslas - ištirti priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai ypatumus.

Tyrimo instrumentas – uždaro tipo klausimynas. Tyrime dalyvavo 104 priklausomybės ligomis sergantys asmenys, iš jų 85 šiuo metu besigydantys rehabilitacijos bendruomenėse, 19 jau baigę reabilitacinę programą. Atlikta statistinė kiekybinių duomenų analizė - duomenys apdoroti statistinės ir lyginamosios analizės metodais.

Atlikus tyrimą, tyrimo hipotezė pasitvirtino visiškai.

Tuo remiantis, reabilitaciniame konstrukte rekomenduojama konsoliduoti pajėgas (mikroaplinka, bažnyčia, institucijos, asmuo) ir ugdymo karjerai paslaugas teikti sistemingai ir kryptingai, bei, pradėdant nuo pirmos fazės, siekti karjeros kompetencijos komponentų ugdymo tolygumo, ypatingą dėmesį skiriant išorinio pasaulio pažinimo, kompetencijų portfelio sudarymo bei karjeros planavimo kompetencijoms.

Esminiai žodžiai: ugdymas karjerai, priklausomas asmuo, karjeros kompetencija, ilgalaikė rehabilitacijos bendruomenė, ugdymo efektyvumas.

THE CONCEPT OF EFFECTIVENESS OF CAREER EDUCATION BETWEEN ADDICTED PEOPLE IN COMMUNITIES OF LONG-TERM REHABILITATION

The Master's Degree Thesis

Summary

The research analyses the concept of effectiveness of career education among addicted people in communities of long-term rehabilitation. The research showed that the most important problem for the participants of the rehabilitation programs is social - unemployment. The hypothesis suggests that: addicted people in communities of long-term rehabilitation do not sufficiently assess the examination of the external world, the formation of a hypothetical “briefcase” of competencies, the education of professional decision and the importance of competencies of career planning ; there is a lack of effectiveness of career education, because the attention is paid to only several competencies of career education: the exploration of their inner world, development of various types of communication, and employment skills.

To find the answer to this question was made possible by a quantitative study in 5 communities of rehabilitation. The aim of the study is to investigate the features of career education of substance dependent people.

The instrument of the study is a questionnaire of enclosed type. A 104 people participated in this study. Eighty-five participants are being treated in the communities of rehabilitation at this moment and 19 participants have already finished the rehabilitation program. This quantitative data was conducted by statistical and comparative methods.

The research confirms the hypothesis being completely right.

According to this, it is recommended in the rehabilitation construct to consolidate forces (microenvironment, the church, institutions, human development) and to give the service of career education sistematically and vigorously. To seek uniformity, the components of career education should be starting from the most basics. Full attention should be paid to external world education, the formation of competencies “briefcase“ and career planning competencies.

Key words: education of career, addicted person, long-term rehabilitation in the community, career competency, the effectiveness of education.

IVADAS

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas.

Ugdymo karjerai elementai yra nagrinėti Lietuvos ir užsienio mokslininkų. L.Jovaiša (1981, 1999) gilinasi į profesinio ugdymo sistemos struktūrą. Profesinio ugdymo pagrindai buvo nagrinėti R.Adamonienė ir kt.(2001). Profesinio rengimo metodologija nagrinėjo R.Laužackas (2005). Profesinio konsultavimo klausimai buvo nagrinėjami Pukelio ir Pundzienės (2002), Pukelio ir Garnienės (2004) darbuose. Pukelis (2002, 2003) savo darbuose pagrindžia karjeros projektavimo paradigmą, kuri yra pritaikoma Garnienės (2006) darbe kuriant ugdymo karjerai modelį bendrojo lavinimo mokykloms. Kučinskienė (2003) nagrinėja ugdymo karjerai modelį, asmeninės karjeros vystymo tematiką. Stanišauskienė (2004) tyrinėjo rengimosi karjerai sritį. Petkevičiūtė N. (2006) nagrinėja karjeros valdymo temas. Užsienio mokslininkai daug dėmesio skiria ugdymui karjerai – Harris (1999), Gothard, Mignot, Offer, Ruff (2001), Guichard (2004), ir karjeros vystymui – Watts (1995), Hirsh, Jackson (2004), Jackson (2000), Herr, Cramer (1997). Minėtų mokslininkų darbuose plačiai nagrinėjami pamatiniai ugdymo karjerai klausimai, bet jie yra labiau orientuoti į bazinių karjeros gebėjimų ugdymą bendrojo lavinimo ir profesinio rengimo institucijų moksleiviams. Tačiau kiekvienoje visuomenėje yra asmenų, dėl išorinių ar vidinių priežasčių nepajėgusių įsitvirtinti darbo rinkoje, bet siekiančių tai padaryti. Vieni jų – priklausomybės ligomis sergantys asmenys.

Lietuvoje, remiantis paskutiniais statistiniais duomenimis, 2010 m. pabaigoje įvairiomis priklausomybės ligomis sirgo daugiau nei 2 proc. šalies gyventojų (2006 - 2010 m. statistinių duomenų apie psichikos ir elgesio sutrikimus, vartojant psichiką veikiančias medžiagas, apžvalga. 2011). Tačiau manoma, kad oficiali priklausomybių statistika neatitinka realaus jos paplitimo, nes priklausomybės ligos pripažinimas ir gydymasis asmeniui gali nulemti tvirtas neigiamas nuostatas jo atžvilgiu. Priklausomybė nuo psichoaktyvių medžiagų yra „negatyvus socialinis reiškinys, paveikiantis įvairias gyvenimo sritis, išsiskiriantis aukšto lygio visuomeniniu pavojumi, labiausiai pasireiškiantis neigiamu poveikiu žmonių priklausomų asmenų sveikatai“ (Гасанов 1997, p. 39). Pastaraisiais metais vis didėjantis narkotikų vartojimas jaunimo ir darbingo amžiaus asmenų tarpe pripažintas socialiniu reiškiniu, keliančiu grėsmę visuomenei. „Mes gyvename visuomenėje, kurioje terminas „narkomanas“ naudojamas kaip nuosprendis, kaip būdas identifikuoti kažką, kas yra įsitraukęs į keistą ir asocialią elgesio formą. Vis dar gajus nenoras susitaikyti su faktu, kad narkotikai ir nuo narkotinių medžiagų priklausantys asmenys yra mūsų gyvenimo dalis“ (Gossop M. 2001 p.26). Susidaro paradoksali situacija: visuomenei būtų tikslinga ir saugu jei narkomanijos iš viso nebūtų, tačiau, jei ji yra ir tai problema reikalaujanti sprendimo, - kaip elgtis tuomet?

Priklausomybės ligų gydymui Lietuvoje yra įkurti priklausomybės ligų centrai, įvairios detoksikacijos klinikos, šeši dienos ir aštuoniolika ilgalaikės reabilitacijos centrų, kuriuose iš viso yra daugiau nei 300 vietų (Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, toliau NTAKD duomenys, 2010). Asmenų, priklausomų nuo psichoaktyviųjų medžiagų, vartojimo problemos atsiranda visose gyvenimo srityse, ir yra skirstomos į materialines, psichologines bei socialines. Vykdamas reabilitacinį procesą ilgalaikėse reabilitacinėse bendruomenėse, aktualiausia programose dalyvaujančių asmenų problema, kaip ir ankstesniais metais, išlieka socialinė – nedarbas (NTAKD metinis pranešimas, 2011).

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Europos socialinio fondo agentūra finansuoja projektus pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos prioriteto priemonę Nr. VP1-1.3-SADM-02-K „Socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką“. Priemonės tikslas: padėti socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriantiems asmenims integruotis į darbo rinką, siekiant išvengti jų socialinės atskirties. Vienas iš šios priemonės reikalavimų – vykdyti projektų vertinimus, t.y., ar reabilitacijos programos yra efektyvios, ar apskritai ši priemonė duoda efektą ir pan. (ES struktūrinė parama, 2010). Lietuvos AIDS centras yra atlikęs narkomanų psichologinės socialinės reabilitacijos bendruomenės rezultatų analizę, kurioje nustatytas laiko, praleisto bendruomenėje, ir narkotikų nevartojimo pasibaigus reabilitacijai ryšys (Čaplinskas, Dragūnevičius, 2008). Reabilitacinės bendruomenės „Vilties Švyturys“ vadovas A.Lučunas (2010) atliko tyrimą, kuriame buvo analizuojama priklausomų asmenų, baigusių reabilitacines programas, gyvenimo kokybė. Šio tyrimo duomenų analizė parodė, kad programą baigusiu asmenų, palyginus su reabilitacijos bendruomenėje besigydančiais asmenimis, gyvenimo kokybė yra labiau pozityvi. NTAKD (2011) nustatė, kad aktualiausia reabilitacijos programose dalyvaujančių asmenų problema išlieka socialinė – nedarbas, kurį patiria iki 74 proc. asmenų praėjusių reabilitacinę programą. Reabilitacinės bendruomenės „Agapao“ vadovas V. Karpovas (2011) atliko tyrimą, kuriame buvo analizuojama priklausomų asmenų integracijos į darbo rinką problemos ir padaryta išvada, kad reabilitacinis procesas, vykdomas bendruomenėse, nėra pakankamai efektyvus – priklausomam asmeniui reikalinga pagalba tobulinant darbinis įgūdžius ir ieškant darbo bei keletą mėnesių po įsidarbinimo.

Iš to akivaizdu, jog tyrimų, kuriuose būtų atliekamas reabilitacinių programų kokybės vertinimas ugdymo karjerai apsektu yra nepakankamas. Be to, karjeros kompetencijų ugdymas nėra įtrauktas į reabilitacinės programos turinį ir yra vykdomas tik fragmentiškai, labiau akcentuojantis tik į įsidarbinimo gebėjimų lavinimą. Taigi pasigendama tyrimų, kuriuose būtų sisteminiu požiūriu, derinant su reabilitacijos programa, nagrinėtas suaugusiųjų, ir išskirtinai esančių ties atskirties riba, ugdymas karjerai. Šiuo darbu ir siekta užpildyti minėtą spragą.

Tyrimo problema: Šiuo tyrimu bus pabandyta atsakyti į klausimus: koku lygiu vykdomas ugdymas karjerai ilgalaikėse reabilitacinėse bendruomenėse priklausomybės ligas besigydantiems asmenims? Kaip reabilitacijos eigoje keičiasi priklausomų asmenų ugdymo karjerai svarbos vertinimas, bei kokiais skirtumais pasižymi skirtingų karjeros kompetencijų ugdymas?

Tyrimo objektas: priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymas karjerai ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse.

Tyrimo hipotezės. Tikėtina, jog:

- ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse priklausomybės ligas besigydantys asmenys išorinio pasaulio pažinimo (mokymosi ir karjeros galimybių pažinimas, darbo pasaulio pokyčių įtakos įvertinimas ir t. t.), profesinio apsisprendimo ugdymo, bei karjeros planavimo (kompetencijų portfelio sudarymas, karjeros sprendimų priėmimo, karjeros plano rengimo ir t.t.) kompetencijų poreikio svarbą įvertina nepakankamai;
- ugdymo karjerai vykdomas stokoja efektyvumo, kadangi dėmesys yra sutelkiamas tik į kai kurių karjeros kompetencijų (savo vidinio pasaulio pažinimą, bendravimo gebėjimų ugdymą ir įsidarbinimo) ugdymą.

Tyrimo tikslas: ištirti priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai poreikį ir efektyvumą ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti ugdymo karjerai procesą ir jo integracijos į priklausomų asmenų reabilitacijos programas galimybes ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse.
2. Įvertinti priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai poreikį.
3. Įvertinti ugdymo karjerai efektyvumą ilgalaikėse priklausomų asmenų reabilitacijos bendruomenėse.

Tyrimo metodologija:

Metodologiniu tyrimo pagrindu laikytinos šios socialinių mokslų koncepcijos:

- patirtinio mokymosi teorija, taikant J.Dewey (1938) asmens individualumo ir jo patirties reikšmės akcentavimą; Jeanas Piaget (1971) - prasmės konstravimo teorija;
- sistemų teorija, besiremianti humanistinio ugdymo edukacinėmis teorijomis (Rogers, 2005, Maslow, 2006) pabrėžiančiomis žmogaus poreikių realizavimo svarbą;
- karjeros kompetentingumo teorija, kuri akcentuoja būtinybę mokytis žmones vystyti savo karjerą kaip nuosekliai organizuotą ir valdomą procesą (Herr, Cramer, 1997);

Tyrimo teorinė nuostata – sisteminio ugdymo karjerai modelio integravimas į reabilitacinio proceso, vykdomo ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse, programą tampa svarbiu veiksmu siekiant priklausomybės ligų gydymo efektyvumo. Šio modelio poreikis yra reikšmingas siekiant

visiškos priklausomybės ligomis sergančių asmenų socializacijos, bei randant jiems savo vietą gyvenime.

Tyrimo metodai:

1. **Teoriniai:** mokslinės literatūros, mokslinių tyrimų, metodinių nurodymų, įstatymų, darbo biržos veiklą reglamentuojančių dokumentų ir kitų šaltinių, turinčių įtakos priklausomų asmenų ugdymo karjerai procesui, analizė.
2. **Empiriniai:** anketinės apklausos metodas taikytas siekiant išsiaiškinti priklausomų asmenų ugdymo karjerai ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse efektyvumą ir atskirų karjeros kompetencijos komponentų įgijimo svarbą. Klausimynas sudarytas remiantis Jungtinių Amerikos Valstijų NCDA (National Career Development Association) aprašytomis karjeros ugdymo gairėmis (Patton, W., McMahon, M. 1999).
3. **Statistiniai:** statistinės analizės metodai (aprašomoji statistika; koreliacinė analizė). Kiekybinio tyrimo metu gautų duomenų sisteminimas ir analizė atlikti naudojant socialiniuose moksluose taikomą SPSS 13.0 programinį paketą, atlikta: kiekybinė ir aprašomoji statistinė analizė, Spearman'o koreliacinė analizė, χ^2 kriterijaus analizė, vidinio tyrimo instrumento patikimumo analizė (Cronbach alpha kriterijus), tyrimo duomenų grupavimas, apibendrinimas ir lyginimas. Grafinis duomenų pavaizdavimas pasitelkus Windows Microsoft Excel 2007.

Tyrimo imtis: Tyrimas buvo vykdomas 5-iose iš 18-os Lietuvoje esančių ilgalaikių reabilitacijos bendruomenių. Buvo apklausti 104 asmenys, iš jų: 85 šiuo metu besigydantys priklausomybės ligas ilgalaikėse reabilitacinėse bendruomenėse ir 19 baigę reabilitacinę programą bei lankantys NA grupes. Generalinė visuma, kurią buvo siekiama reprezentuoti, atitiko atrankinę visumą.

Tyrimo organizavimas. Tyrimas atliktas 2012 m. kovo 25 – balandžio 8 dienomis penkiose priklausomybės ligų reabilitacijos bendruomenėse - „Agapao“; „Eterna Vita“; „Gabrielius“; „Prieglobstis“; „Apsisprendimas“.

Tyrimo etapai.

1. Temos formulavimas, tikslo kėlimas, objekto pasirinkimas, tyrimo imties numatymas, mokslinės ir teisinės literatūros šaltinių studijavimas pasirinkta tema (2011 m. balandis – 2012 m. sausis).
2. Tyrimo instrumento – anketos sudarymas (2012 vasaris).
3. Tyrimo organizavimas ir vykdymas (2012 kovas).
4. Tyrimo duomenų apdorojimas ir analizė (2012 balandis).
5. Tyrimo išvadų formulavimas ir rekomendacijų parengimas (2012 gegužė).

Darbo naujumas ir reikšmingumas. Sprendžiant priklausomybės ligomis sergančių asmenų besigydančių ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse socializacijos problemas buvo atlikti įvairūs tyrimai, tačiau iki šiol nėra atsakyta į klausimą – ar sisteminis ugdymas karjerai yra svarbus veiksnys, siekiant blaivybės ir adaptuojantis į visuomenę. Priklausomybės ligų gydymo problemos nagrinėjimas šiuo aspektu ir apsprendžia šio tyrimo naujumą. Numatomo atsakymo radimas gali tapti svariu indėliu į reabilitacinio proceso, taikomo bendruomenėse, konceptualiąją vystimosi raidą, bei siekiant praktinio jo pritaikymo. Tikėtina, kad reabilitacinę programą praturtinus sisteminiu ugdymu karjerai bus optimizuotas reabilitacinio proceso vykdymas. Karjeros kompetencijos įgyjimo galimybė pasitarnaus priklausomybės ligomis sergantiems asmenims atrandant savo vietą gyvenime, įsidarbinant bei efektyviau adaptuojantis visuomenėje.

Magistro darbo struktūra: Magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, santrauka anglų kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas (97 šaltiniai), priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 8 lentelės ir 15 paveikslų. Prieduose pateikiamas klausimyno pavyzdys ir tyrimo duomenys iliustruojančios lentelės. Darbo apimtis – 75 puslapiai.

Pagrindinės sąvokos:

Ugdymas karjerai apibrėžiamas kaip sistemingas ir kryptingas procesas, kuriuo mokiniui padedama pasirinkti profesiją ir įgyti karjeros projektavimo gebėjimų. Tai bendros sistemingos ugdymo institucijų, tėvų ir bendruomenės pastangos susieti ugdymą ir darbą padedant individams įgyti ir panaudoti nuostatas, žinias ir gebėjimus, kad darbas būtų prasminga, produktyvi ir patenkinama teikianti kiekvieno individo gyvenimo dalis (Kučinskienė, 2003; Pukelis, 2003; Garnienė, 2006).

Karjeros kompetencija – tai daugelis šiuolaikiniame darbo pasaulyje žmogui būtinų gebėjimų bei asmeninių savybių, kuriuos jis gali sėkmingai taikyti praktinėje veikloje (Stanišauskienė, 2005).

Priklausomybės sindromas - tai fiziologinių ir kognityvinių reiškinių kompleksas, kai medžiagos arba medžiagų klasės vartojimas individui yra daug svarbesnis nei kitoks elgesys, anksčiau labai vertintas. Svarbiausias priklausomybės sindromo požymis yra troškimas vartoti psichoaktyvias medžiagas, alkoholį arba tabaką. (Tarptautinė ligų klasifikacija, TLK -10)

Priklausomas asmuo – asmuo, turintis fizinę, psichologinę ir emocinę priklausomybę psichoaktyvioms medžiagoms (Pasaulinė sveikatos organizacijos ir Jungtinių Tautų tarptautinės narkotikų kontrolės valdybos pateikiamas apibrėžimas).

Ilgalaikė reabilitacijos bendruomenė yra sudėtingas priklausomybe sergančių asmenų gydymo būdas, susidedantis iš daugelio aspektų. Įvairioje literatūroje ilgalaikė reabilitacijos bendruomenė dažnai įvardijama kaip terapinė bendruomenė, kadangi tokios reabilitacijos pagrindu laikoma bendruomenė (Haigh R. 2002).

I skyrius. TEORINIAI PRIKLAUSOMYBĖS LIGOMIS SERGANČIŲ

ASMENŲ UGDYMO KARJERAI PAGRINDAI

1.2. Ugdymo karjerai samprata

Žodis „karjera“ turi gana seną reikšmę, kilusią iš lotyniško žodžio „carraria“, ir reiškia žmogaus gyvenimo kelią, bėgimą. Prancūziškas variantas „carriere“ papildo šią reikšmę ir apibūdina karjerą kaip veikimo dirvą ar sritį, greitą ir sėkmingą kilimą tarnyboje (Kučinskienė, 2003, p.15, Vaitkevičiūtė, 2002, p.500). Panašiai karjeros sąvoka apibūdinama ir dabartinės lietuvių kalbos (2000) ar kt. žodynuose. Kiek kitokią karjeros sampratą apibrėžimą galima aptikti mokslininkų darbuose. Pvz., anot P. Adamonienės (2006, psl.94), karjera yra individualiai suvokiama, suprantama nuostatų ir elgsenų seka, kuri yra susijusi su darbine veikla ir patirtimi, įtakojančia žmogaus gyvenimo eigą ir modelį, per visą žmogaus gyvenimo laikotarpį. D. Super (imta iš R. Kučinskienės, 2003), savo veikaluose karjeros terminą apibrėžia kaip viso žmogaus gyvenimo metu atliekamų įvairių vaidmenų, darbovietėse užimamų pareigų, pakopų, lygmenų visumą. N. Petkevičiūtė (2006) mano, jog karjera atspindi žmogaus gyvenimo pilnatvę darbinėje aplinkoje. A. Gumuliauskienė, ir kt. (2002) teigia, kad karjera – tai individualus tobulėjimas sėkmingai pasirinktos veiklos kryptimi ir pozityvus jos vertinimas tiek asmeniniu, tiek visuomeniniu požiūriais. Anot R. Laužacko, (2005); R. Kučinskienės, (2003) karjera – įvairių socialiai reikšmingų žmogaus vaidmenų seka, susijusi su saviraiška ir individualiu profesiniu tobulėjimu bei atspindinti asmenybės gyvenimo viziją, stilių. Anot R. Kučinskienės (2003), kiekvienu atveju karjera yra daugiau negu darbas ar profesinė veikla. Tai laimėjimai, prestižiškumas, tęstinumas, nuolatinis kilimas pareigų atžvilgiu (laiko ir proceso dimensija), darbo ir kitų vaidmenų sąveika. Karjera, autorės nuomone, - tai kokybiškai atliekamų, socialiai reikšmingų profesinių ir kitų vaidmenų kaita žmogaus gyvenime. Žmogus yra svarbiausias karjeros kūrėjas, įgyvendintojas ir vertintojas. Karjera apibūdinama kaip nuolatinis asmenybės tobulėjimo ir saviraiškos būdas, turintis optimistinę kokybinės kaitos perspektyvą, kryptį ir paskirtį.

W. Patton, (1999), karjeros sampratą pateikia keturiomis pagrindinėmis prasmėmis:

- Karjera kaip laimėjimai darbinėje aplinkoje;
- Karjera kaip profesija, kuri gali būti daugiau ar mažiau prestižinė;
- Karjera kaip nuosekli nuolatinio darbo tąsa: kiekvienas žmogus turi savo darbo istoriją;
- Karjera kaip patirties, sukauptos visą gyvenimą atliekant įvairius vaidmenis, visuma.

A. Zdanevičius (2004) išskiria dvi pagrindines karjeros sampratas: objektyviają ir subjektyviają.

• **Objektyvioji karjeros samprata** siejama su tam tikromis kultūriškai nulemtomis normomis ir

tam tikrais objektyviaisiais socialiniais rodikliais, tokiais kaip prestižinė profesija, aukštas statusas, didelis atlyginimas, vadovaujančios pareigos ir pan. Šiuo atveju apie karjerą kalbama kaip apie laimėjimą ir profesiją.

Subjektyvioji karjera siejama su individo vertybinėmis orientacijomis, nuostatomis, asmeniniais pasirinkimais. Todėl kiekvieno individo supratimas apie tai, kas yra karjera, skiriasi, nors galima rasti ir bendrų bruožų, nulemtų aplinkos konteksto.

Apibendrinant minėtus šaltinius galima būtų paminėti, kad karjeros sąvoka labai dažnai yra traktuojama dvejopai:

- tradiciškai – kaip kilimas organizacijos pareigybių hierarchijoje. Šią karjerą dar galima įvardinti kaip biurokratinę, turinčią vientisą hierarchinę struktūrą, įtvirtintą organizacijoje.
- moderniai (šiuolaikiškai) – karjera, kuri apibrėžia visą žmogaus gyvenimo ir darbo kelią, pagrįstą permanentiniu ir neišvengiamu mokymosi procesu bei nuolatiniu tobulėjimu, naujų įgūdžių įvaldymu. Šios karjeros lanksti vientisa struktūra, neįtvirtinta organizacijoje leidžia išvelgti didesnę asmens autonomiją, atsakomybę bei savarankiškumą planuojant savo karjerą.

Nė viena iš jų nėra gera ar bloga. Šiuolaikinei karjerai, M. Fullan nuomone (1998), svarbios karjeros kompetencijos. Jų ugdymas nėra baigtinis. Karjeros kompetencijos puoselėjamos ir plėtojamos pereinant į saviugdą, mokantis visą gyvenimą. Šiuolaikinei karjerai tampa būtinas „Karjeros portfelis“, kuriame derinami specialieji ir universalūs įgūdžiai.

Karjera – įvairialypis fenomenas, kurio pažinimui reikalingi keletas mokslų, kurių bazėje konstruojamos karjeros pažinimo modelių ar metodų sistemos, teikiančios metodologinį pagrindą modeliuoti karjeros vystymą ir ugdymą šiuolaikinėmis sąlygomis. Karjera kaip socializacijos fenomenas šiuolaikiniame moksle nagrinėjama įvairiais aspektais: psichologiniu, edukologiniu, ar vadybiniu. Profesijos rinkimosi tinkamumo klausimai domino žmones jau nuo giles senovės, todėl ugdymo karjerai disciplina nėra naujas reiškinys. Pirmieji rašytiniai bandymai pagrįsti profesijos rinkimosi tinkamumą, fiksuoti dar Platono veikale „Valstybė“. Industrinėje ir postindustrinėje visuomenėje poreikis pasirinkti tinkamą profesiją tapo ypač aktualus, todėl XX a. pradžioje pradedami intensyvūs karjeros projektavimo tyrimai. Svarbiausiais profesijos rinkimosi kriterijais buvo laikomi darbo rinkoje dominuojantys poreikiai. Žmogaus gabumai svarbūs buvo tik tiek, kiek jie atitiko darbo rinkoje dominuojančias profesijas. Naujaisiais amžiais profesijos rinkimosi klausimai buvo plėtojami toliau bandant detalizuoti pašaukimą specialiesiems gabumams. Dėl globalizacijos procesų, karjera įgavo išskirtinę vietą žmogaus tobulėjimo kelyje ir tapo asmenybės kryptingumo dalimi, lemiančia jo veiksmų ir poelgių tendencijas, susijusias su nuostatomis į aplinką, tiek darbinę, tiek socialinę, bei su požiūriu į save ir savirealizaciją. Pats žmogus savo individualumu, aktyvumu bei atsakomybe sukuria sėkmingos karjeros prielaidas.

Kadangi šio darbo objektu pasirinkta priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymas karjerai, tikslinga pasigilinti į ugdymo karjerai sampratą. Pukelis (2003) apibrėžia ugdymą karjerai kaip mokymą nuolat projektuoti savo profesinę karjerą nuolatinių darbo rinkos pokyčių kontekste, jaunų žmonių mokymą priimti teisingą profesinį apsisprendimą dar mokykliniais metais. Karjeros projektavimas kaip visą gyvenimą trunkantis procesas šiuolaikinėje žinių visuomenėje tampa ypač aktualus dėl daugelio priežasčių:

- Pirma, darbo rinkos poreikių kaita darosi vis spartesnė. Žmonėms vis dažniau tenka keisti veiklos pobūdį. Svarbu tampa ne tik išlikti, bet ir būti konkurencingam bei sėkmingam darbo rinkoje. Kita vertus, žmogaus profesinis pašaukimas, t.y. gabumai tam tikrai veiklai išlieka pastovūs ir nekintantys. Vadinasi, labai svarbu jau jaunystėje pasirinkti tokią profesiją, kuri labiausiai atitiktų prigimtinių profesinių pašaukimą. Rinkos ekonomika grįstoje žinių visuomenėje tai ne tik pats svarbiausias, bet ir pats sudėtingiausias uždavinys.
- Antra, sparti darbo rinkos poreikių kaita bei žinių tapimas esmine sėkmės sąlyga konkurencija grįstoje rinkos ekonomikoje kelia naujus reikalavimus ir jos subjektų gebėjimams gauti tokių žinių, kurios leistų, kaip minėta, ne tik išlikti, bet ir laimėti konkurencinę kovą (Pukelis, 2003).

Karjeros projektavimas – tai nuolatinės žmogaus pastangos išvelgti darbo rinkos kaitos tendencijas ir prognozuojamų pokyčių kontekste tirti, planuoti ir įgyvendinti savo profesinės veiklos tobulinimo procesus siekiant išlikti nuolat kintančioje darbo rinkoje bei įprasmingi savo gyvenimą (Pukelis, 2003). Karjeros projektavimas susideda iš dviejų pagrindinių procesų: ugdymo karjerai ir karjeros planavimo. Esminis karjeros projektavimo skirtumas nuo ugdymo karjerai ir karjeros planavimo procesų yra tas, kad karjeros projektavimas apima dar ir profesinės karjeros tyrimus, o ugdymas karjerai ir karjeros planavimas tik naudojami profesinės karjeros tyrimų duomenimis pastaruosius planuojant ir realizuojant konsultavimo būdu. Pukelis (2003) ugdymo karjerai sąvoką sieja su profesijos pasirinkimu, kadangi pirmiausia galvojama apie profesinį gyvenimo kelią: „Ugdymo karjerai tikslas – padėti jaunam žmogui pasirinkti jo pašaukimą atitinkančią profesiją <...> ugdymas karjerai susijęs su savo paties galimybių susiaurinimu, kai sąmoningai pasirenkamas iš daugelio galimų profesinio gyvenimo kelių vienas“. Čia ugdymas karjerai siejamas su asmenybės galiomis.

Garnienė (2006) tą pačią sąvoką apibūdina kaip karjeros projektavimo sudedamąją dalį, kuri įvardija karjeros projektavimo procesą bendrojo lavinimo mokykloje. Ugdymas karjerai – tai sistemingas ir kryptingas procesas, kuriuo mokiniui padedama pasirinkti profesiją ir įgyti karjeros projektavimo gebėjimų.

Kučinskienė R. savo darbuose (2003) nurodo jog ugdymas karjerai yra „integralių individo žinių, mokėjimų, įgūdžių bei nuostatų apie save ir darbo pasaulį bei elgseną jame įsigijimo sistema. Kitais

žodžiais tariant tai yra bendros ugdymo institucijų, tėvų ir bendruomenės pastangos, padedant asmenims įgyti ir panaudoti nuostatas, žinias ir gebėjimus, kad darbas būtų prasminga, produktyvi ir pasitenkinimą teikianti kiekvieno asmens gyvenimo dalis“. Ugdymo karjerai sąvoka į anglų kalbą verčiama dvejopai: kaip „careers education“ ir „vocational guidance“ (Karjeros projektavimo ir konsultavimo terminų žodynas, 2005). Careers education - švietimo institucijų, tėvų ir visuomenės sistemingas bendradarbiavimas, padedant jauniems ir suaugusiems žmonėms įgyti žinias ir įgūdžius, būtinus racionaliam profesijos sprendimo priėmimui. Vocational guidance - procesas, suteikiantis asmeniui pajėgumą priimti brandų profesinį sprendimą dėl užimtumo ateityje.

1.2. Ugdymas karjerai kaip karjeros kompetencijų ugdymo procesas

Ugdymo karjerai procesas realizuojamas gerai apgalvota profesinio konsultavimo veikla, apimančia (Pukelis, 2003) profesinį informavimą, profesinį veiklinimą (arba profesinius bandymus), patarimus priimant racionalų profesinį sprendimą, parama adaptuojantis profesinio rengimo ar kitose institucijose. Labai svarbu, kad žmogus, būdamas dar jaunas išmoktų veikti tikslingai ir planingai: kelti tikslus, ieškoti jų įgyvendinimo būdų ir priemonių, pagrįstai vertintų rezultatus, būtų nusiteikęs tobulėti ir mokytis. Ugdymas karjerai prasideda nuo bendrojo ir profesinio ugdymo institucijose planingai vykdomų ugdymo programų, apimančių tokias sritis, kaip **situacija darbo rinkoje, darbdavių lūkesčiai, karjeros pasirinkimas bei egzistuojančios alternatyvos**. Visa tai stimuliuoja žinių, mokėjimų, įgūdžių sistemos ir įvairių savybių, reikalingų priimant sprendimus dėl savo gyvenimo ir darbo pasirinkimo, formavimąsi, įgalinantį efektyviai dalyvauti profesinėje veikloje (Furst, 1998).

Gebėjimus, įgalinančius žmogų spręsti karjeros kelyje iškylančius uždavinius bei tenkinti šiuolaikinio darbo reikalavimus, V. Stanišauskienė (2004) įvardijo kaip laiduojančius **karjeros kompetenciją**, kuri yra šiuolaikiniame darbo pasaulyje žmogui būtini gebėjimai, kuriuos jis gali sėkmingai taikyti praktinėje veikloje. Yra keturios integralios karjeros kompetencijų sritys: **asmeninė; mokymosi; socialinė; profesinė kompetencija**. Kiekvienai sričiai priskirtini ir tam tikri gebėjimai. Kiekviename ugdymo etape įgyjami gebėjimai papildo, patobulina jau turimus gebėjimus (K. Pukelis, D. Garnienė, 2003).

A. Gumuliauskienė, D. Augienė (2002) pastebi, jog šiandien tampa būtinybė ugdyti išsilavinusius piliečius, gyvenančius postmoderniame pasaulyje, turinčius ne tik žinių, patirties bei įgūdžių, bet ir gebėjimų rasti sau tinkamą veiklą intensyviame gyvenime. Todėl svarbu telkti dėmesį ne tik į profesinį rengimą(si), bet ir į kiekvieno žmogaus pasirengimą karjerai, t.y. ugdytis **karjeros kompetenciją**: gebėjimus išryškinti geriausius savo asmenybės bruožus, atskleisti savo profesinę kompetenciją, savo darbo patirties, įgūdžių ir organizacijos poreikių sąsajas, mokėti bendrauti ir bendradarbiauti su darbdaviu ir darbo partneriais, parengti paraišką darbo vietai užimti.

R. Kučinskienė (2003; 2003a) **ugdymo karjerai tikslu** vadina individų gebėjimus kurti ir įgyvendinti savo nuolatinio tobulėjimo ir profesinės saviraiškos planus, t.y. įgyti karjeros kompetenciją (individų gebėjimai kurti ir įgyvendinti savo nuolatinio tobulėjimo ir profesinės saviraiškos planus). R. Kučinskienė (2003), išskiria tokius svarbiausius suaugusiųjų karjeros kompetentingumo ugdymo uždavinius:

- Darbui būtinų tarpasmeninių gebėjimų lavinimas;
- Informacijos apie save ir darbo pasaulį kaupimo ir naudojimo gebėjimų lavinimas;
- Asmeninio (re)integravimosi į darbą gebėjimų lavinimas;
- Bendruomeniškumo gebėjimų ugdymas;
- Asmeninės karjeros sampratos suvokimas;
- Kaitos neišvengiamumo supratimo ir dalyvavimo kaitoje gebėjimų lavinimas;

Karjeros kompetentingumo sąvokos būdingosios savybės yra sistemiškumas, kompleksiškas, integralumas, nuolatinis tobulinimas(is) ir at(si)naujinimas, vykstantis per ugdymą ir saviugdą visą žmogaus gyvenimą. R. Kučinskienė (2003), išskiria karjeros kompetentingumą sudarančius gebėjimus, kurie turi būti plėtojami bendrojo lavinimo ir profesinio rengimo metu ir tapti pagrindu visą gyvenimą vystant karjerą:

1. **Savęs pažinimo gebėjimai**, padedantys išsiaiškinti dabartines ir ateityje numatomas įgyti asmenines vertybes, gebėjimus, lūkesčius ir kt. Tai būtiniausi gebėjimai renkantis ir atliekant įvairius socialinius vaidmenis per žmogaus gyvenimą.
2. **Darbo pasaulio pažinimo gebėjimai**, grindžiami informuotumu apie darbo pasaulio ir jame egzistuojančios karjeros pasirinkimų įvairovės dinamiką. Šie gebėjimai nuolat naudojami identifikuojant, vertinant ir interpretuojant informaciją apie naujas sėkmingos ir pasitenkinimą teikiančios karjeros galimybes.
3. **Nuolatinio tobulėjimo, arba mokymosi visą gyvenimą, gebėjimai** – svarbiausia asmenybės savikūros ir saviraiškos visuomenėje prielaida ir rezultatas.
4. **Prisitaikymo darbe gebėjimai**, t.y. baziniai šalies ekonominės sistemos pagrindai, laiduojantys supratimą, efektyvų funkcionavimą joje, asmeniškai vertingų darbo vertybių sistema, sąlygojanti individo norą dirbti, darbo paieškos ir išlaikymo jame gebėjimai, darbo įpročiai, garantuojantys produktyvumą darbo vietoje, gebėjimai, reikalingi darbo vietoje ir atitinkantys asmeninius poreikius.
5. **Savivaldos gebėjimai**, apimantys savęs pažinimo ir darbo pasaulio pažinimo gebėjimais pagrįstą karjeros, taip pat ir mokymosi bei gyvenimo sprendimų priėmimo, jų koregavimo ir įgyvendinimo procesus. Tai gebėjimai prisiimti atsakomybę už savo karjerą, jos planavimo, organizavimo, motyvavimo ir kontroliavimo įgūdžiai. Karjeros kompetentingumas, arba kiekvieno jauno žmogaus karjeros ugdymo bei vystymo tikslas siekiamas visuose švietimo

sistemos posistemiuose – nuo ikimokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo iki profesinio rengimo ir aukštojo mokslo institucijų bei toliau plėtojamas darbo organizacijose. Karjeros planavimas, vystymas yra tęstinis procesas, įgalinantis padėti jaunam žmogui išmokti valdyti savo karjerą.

G. Foley (2007) teigia, jog kompetencija yra santykis – ryšys tarp asmenų savybių (žinių, įgūdžių, nuostatų, vertybių) ir jiems keliamų reikalavimų bei užduočių ir veiklų, kurių tie asmenys ėmėsi tam tikrose savo gyvenimo srityse. Įgyti kompetenciją ir galiausiai įgauti tikro profesionalumo galime tik per veiksmus, kurie stiprina mūsų gebėjimą priimti sprendimus, ką tenka daryti visą gyvenimą. **Karjeros sprendimų priėmimas** traktuojamas kaip viso gyvenimo procesas, todėl akcentuojamas jam reikalingų gebėjimų įgijimas (Pociūtė, 1998). Čia išskirtini sekantys svarbiausi gebėjimai, reikalingi priimant karjeros sprendimus:

- Realistiškas sprendžiamos problemos apibrėžimas;
- Savęs ir aplinkos stebėjimo rezultatų analizavimas ir vertinimas;
- Kuo didesnio sprendimo alternatyvų skaičiaus numatymas;
- Reikalingos informacijos apie šias alternatyvas rinkimas;
- Informacijos atitikimo ir reikšmės problemos sprendimui vertinimas;
- Sprendimo padarinių prognozavimas.

Karjeros kompetentingumo gebėjimai apima karjeros vystimuisi būtinus gebėjimus ir jų įgijimą, kaip nuolatinį ugdymo ir saviugdos procesą, kuris tęsiasi visą gyvenimą. Karjeros kompetentingumo vystymą mes galime aptikti ir moderniosios besimokančios visuomenės kontekste, tiksliau asmenybės raidos modelyje (kuris pabrėžia siekius sudaryti palankias sąlygas individualiai saviraiškai ir pakankamu informuotumu pagrįstam apsisprendimui renkantis mokymąsi ir darbą), socialinio ugdymo modelyje (akcentuojančiame individo į(si)tvirtinimą socialiniame ir bendruomenės kontekste) bei įgūdžių įgijimo modelyje (pabrėžiančiame ryšį tarp įgūdžių įgijimo ir šalies ekonomikos augimo) (Naskauskienė, 1998).

Apibendrinant galima būtų teigti, jog karjeros kompetencijų ugdymas tampa būtina sėkmingos viso gyvenimo karjeros prielaida, vadinasi, ir ugdymo karjerai rezultatas. Tai tik labai apibendrinta gebėjimų sistema, kurią būtina detalizuoti, konkretinti, išskaidyti ir taikyti diferencijuotai, pagal amžiaus tarpsnius, turimą patirtį ir kt. Pradedami ugdyti individualūs ir bendrieji gebėjimai, neretai nulemia visą darbinę veiklą. Kryptingas jų plėtojimas padeda žmogui atrasti savo vietą gyvenime, ir gali tapti sėkmingos karjeros pagrindu. Tik turėdamas šiuos gebėjimus, asmuo gali tapti savarankiška asmenybe, galinčia vadovauti savo gyvenimui, spręsti sudėtingas situacijas, priimti karjeros sprendimus, planuoti savo karjerą ir nuolat atnaujinti savo pasaulį, bei nuolat keistis. Visa tai ugdyti – didelė šeimos, bendruomenės ir švietimo įstaigų atsakomybė, kuri ypač reikšminga žmonių, esančių ties atskirties riba, atžvilgiu.

1.3. Priklausomų asmenų ugdymo karjerai neigiami veiksniai

Reabilitacinių centrų darbuotojai sprendami priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai uždavinius susiduria su daugybę sunkumų, kuriuos nulemia ypatinga šių asmenų gyvenimo patirtis. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas sukelia rimtus sveikatos sutrikimus, psichologines bei socialines pasekmes.

Fiziologiniame lygmenyje yra stebima visą eilę susirgimų: įvairios hepatito formos, ŽIV infekcija, negyjančios žaizdos, miego sutrikimai, įvairios baimės, depresijos simptomai, galvos skausmas, nervingumas, irzlumas ir kt. simptomai. Priklausomi asmenys yra išbalansuoti, - jie neįpratę laikytis nei dienvakšės, nei režimo.

Psichologiniame lygmenyje psichoaktyvios medžiagos vartojimas būna paveikęs mąstymą ir jausmus, maskuodamas autentiškus asmenybės ypatumus. Priklausomas asmuo tarsi pastoviai išgyvena psichologinę krizę, jo vidinės pusiausvyros būseną yra sutrikusi, pasireiškia tokie požymiai kaip: bejėgiškumas ir neviltis, baimė ir nerimas, nesaugumo jausmas ir įtampa, prislėgta nuotaika bei išėitios nematymas (Abramavičienė I., 2008). Susidaro sąlygos ydingam ratui funkcionuoti. Priklausomybės liga sergantis asmuo bando spręsti problemas, tačiau retai kada pasiekia rezultatų ir patiria frustraciją. Norėdamas pasislėpti nuo tokios būsenos, vėl vartoja psichotropines medžiagas. Kitų žmonių patirties jis nepriima, nes toks gyvenimo būdas priveda prie nesugebėjimo nei girdėti, nei vertinti. Tai neigiamai veikia tiek jį patį (jaučiamas didžiulis vidinis diskomfortas), tiek visus aplinkinius žmones (Rosenbloom DL., 2007). Be to, priklausomo asmens šeimoje vystosi koopriklausomybė ir kenčia visi artimi žmonės: „Pradėjusieji gerti gyvena tam tikroje sistemoje, kuri įtraukia jų tėvus, vaikus, brolius seseris, sutuoktinius. Ta sistema dažniausiai pakankamai stabili“ (Algis Stockūnas, 2012, Prieiga per internetą).

Socialiniame lygmenyje priklausomybės liga būna sutrikdžiusi socialinį funkcionavimą. Remiantis 2010 metais atliktu tyrimu (NTAKD metinis pranešimas, 2011) yra matoma, kad daugeliui priklausomų nuo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo asmenų yra būdinga socialinė atskirtis, nes jie neturi pastovaus būsto, jų užimtumas nereguliarus, dažnai jie turi nemažą įkalinimo patirtį, šeimyniniai ir darbiniai santykiai yra nutrūkę arba nestabilūs, konfliktiški; prarasti arba nepakankamai išvystyti socialiniai įgūdžiai, išlavintas manipuliacinis elgesys, kuris buvo tobulinamas siekiant įsigyti narkotinių medžiagų, išsisukinėjant nuo atsakomybės už savo elgesį bei jo pasekmes. Asmenys, vartoję narkotikus, patiria sunkumus priimdami ir perduodami informaciją, išklaudydami ir išsakydami kritiką, dažnai elgiasi impulsyviai, prastai valdo emocijas, užmezga ir palaiko kontaktą (Bulotaitė L. ir kt. 2007). Socialiniame lygmenyje kiekvienas sveikas žmogus puoselėja gerus tarpasmeninius santykius su žmonėmis. Tai įgimtas poreikis, būtinas gyvenimo pilnatvei. Priklausomybės ligomis sergantiems asmenims atsiranda bendravimo barjeras. „Kurti

artimus santykius dažnai trukdo tokie priklausomų asmenų bruožai kaip noras kontroliuoti, perdėti nepagrįsti reikalavimai sau ir kitiems, egocentiškumas, įprotis kaltinti kitus ir pan.“(Misevičius V. 2005) Socialinę atskirtį didina ir negatyvus visuomenės požiūris į priklausomus asmenis.

Negatyvus visuomenės požiūris į priklausomybės ligomis sergančiais asmenimis, kaip socialinis reiškiny, atsispindi teorinėje stigmos koncepcijoje (Room R., 2005; Sartorius N, Schulze H., 2005). Priklausomybės ligų stigma yra viena iš socialinių šios ligos pasekmių, trukdančių gydytis. Visuomenės atsakas į stigmatizuojamą požymį yra priklausomų asmenų izoliavimas, bandymai pakeisti, nubausti ir galiausiai kontroliuoti (Byrne P., 2006.). Dėl šios priežasties priklausomi asmenys tampa viena iš labiausiai socialiai pažeidžiamų grupių žmonių. Stigmą lydinti diskriminacija užkerta galimybes visavertiškai dalyvauti kasdieniniame visuomenės gyvenime: užmezgant asmeninius santykius, ieškant tinkamo darbo ar būsto, kreipiantis dėl sveikatos apsaugos paslaugų (Bagdonas A, ir kt., 2007).

Siekiant padėti priklausomybės ligomis sergantiems asmenims integruotis į visuomenę, būtina atsižvelgti į visą šį kompleksą negatyvių reiškinių. Šių asmenų socialinės atskirties mažinimas yra kompleksinis procesas, apimantis plačią veiklų grupę, sudarant sąlygas tokiems asmenims aktyviai įsitraukti į visuomenės gyvenimą. (Veniūtė M. ir kt. 2006). Mėginančiam prisitaikyti visuomenėje priklausomam nuo psichoaktyviųjų medžiagų asmeniui būtina visapusiška socialinė, dvasinė, psichologinė pagalba. Socialinės integracijos realizavimas priklauso nuo daugelio veiksnių, tačiau vienu iš svarbiausių tampa ugdymo karjerai veiksnys, nes gebėjimai atrasti savo asmeninį, socialinį ir profesinį tapatumą, bei, įsidarbinus realizuoti save, - apsprendžia blaivėjimo proceso stabilumą ir užtikrina pajamas pragyvenimui.

Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro metinėje 2010 m. ataskaitoje pripažįstama, kad socialinė integracija yra esminė visa apimančios kovos su narkomanija strategijos dalis. Ji gali būti vykdoma bet kuriuo narkotikų vartojimo momentu įvairiomis sąlygomis; jos tikslus galima pasiekti stiprinant gebėjimus, gerinant bendravimo įgūdžius, taikant priemones, palengvinančias ir skatinančias įsidarbinimą, teikiant aprūpinimo būstu galimybes. Praktikoje pagal reintegracijos programas gali būti siūlomos profesinės konsultacijos, įdarbinimas ir apgyvendinimo pagalba. Socialinė reintegracija – tai ne tik psichologinė ir socialinė rehabilitacija. Ypač svarbu teikti kompleksinį paslaugų paketą, t. y. šalia psichologinių ir socialinių paslaugų ir švietimo, profesinio mokymo bei įdarbinimo paslaugas. Daugelyje ES šalių pripažįstama, kad socialinė reintegracija yra gerokai mažiau išplėtotą nei gydymas (Lietuvoje taip pat), todėl jai būtina skirti daugiau dėmesio ir finansinės paramos (NTAKD metinis pranešimas, 2011).

1.4. Ugdymas karjerai kaip reabilitacinio proceso dalis

Jovaiša (2002) ugdymo prasmę įvardijo panašiai kaip žmogaus skatinimą fiziškai, psichiškai, socialiai tobulėti, t.y. kurti savo asmenybę. Taigi ugdymas nevyksta uždaroje erdvėje, išoriniai veiksniai lemia (padeda arba trukdo) ugdymą. Tam įtakos turi gamtiniai ir socialiniai (šeima, bendruomenė, kultūra, švietimo sistema, darbo rinka ir kt.) veiksniai. Ugdymas apima daug funkcijų (Jakovičius V., 1998; Jovaiša L., 2002). Vadinasi, ugdymo karjerai atveju, visos ugdymo sudedamosios dalys, nukreiptos į karjeros procesą. Kaip pastebi R. Kučinskienė (2003), ugdymas karjerai yra sistemingas ir kryptingas procesas, „nukreiptas į visų lygių švietimo turtinimą, akcentuojant asmenybės savęs ir savo gyvenimo kūrimo, valdymo įgūdžių ugdymą“. Vykdamas reabilitacinį procesą bendruomenėje, ugdymas karjerai vyksta kaip sudedamoji šio proceso dalis.

Šiuo metu Lietuvoje vykdomas priklausomybės ligų gydymas didesniąja dalimi remiasi Vystymo Bendrijos „Laimėk gyvenimą“ sudarytomis „Kompleksinio priklausomybės ligų gydymo metodinėmis rekomendacijomis: motyvavimas, medicininė detoksikacija, reabilitacija ir socialinė reintegracija“. Šios metodinės rekomendacijos sudarytos ir išleistos 2007 metais vykdamas Europos bendrijų iniciatyvos Equal projektą „Laimėk gyvenimą“, remiamą Lietuvos Respublikos ir iš dalies finansuojamą Europos Sąjungos. Metodinėse rekomendacijose priklausomybės ligos įvardijamos kaip kompleksinė problema ir reikalaujanti kompleksinių sprendimų ir juose yra matoma priklausomybės ligų gydymo vizija – gydymas susideda iš keturių etapų:

- 1) žmogaus motyvavimas gydymui;
- 2) medicininis gydymas, organizmo detoksikacija;
- 3) ilgalaikė psichologinė-socialinė reabilitacija;
- 4) darbinė reintegracija bei resocializacija.

Gydymas suvokiamas kaip kompleksinis, vientisas procesas, kuris sudarytas iš šių minėtų etapų ir kiekvienas žmogus pradėjęs gydymą turėtų šiuos etapus laipsniškai praeiti. Nors, vertinant teoriškai, visos reabilitacinės bendruomenės dirba pagal tas pačias programas, tačiau praktinis jų vykdymas yra gana skirtingos. Ugdymo karjerai atžvilgiu šie skirtumai yra ypač reikšmingi. Karjeros pamatas yra individuali istorija ir situacija. Priklausomų asmenų kontingentas nėra vienalytis, jis labai įvairus amžiaus, išsilavinimo, profesijos įgijimo, darbinės veiklos ir kt. atžvilgiais. Vieni asmenys neturi jokios specialybės ir profesinių įgūdžių, kiti gi turi ir specialybę, ir darbinę patirtį. Bendruomenėse vykdomos darbinės-mokomosios veiklos, taip pat, yra skirtingos. Štai, pavyzdžiui, nors daugelyje reabilitacijos bendruomenių priklausomi asmenys užsiima remonto darbais ir gali įgyti staliaus, mūrininko bei kitų statybininkų profesijų įgūdžių, tačiau kiekviena bendruomenė turi savo specifines veiklas: Pvz. VšĮ „Meikštų dvaras“ (kompiuterinis raštingumas, anglų kalba, dailiųjų medžio dirbinių drožimas), „Pilnų namų bendruomenė“ (Varėnos r.)

priklausomi asmenys užsiima vaistažolių auginimu, LPF „Vilties Švyturys“ bendruomenėje (Kėdainių r.) tokie žmonės apmokomi suvirintojų ir šaltkalvių specialybės, LPF „Agapao“ specializuojasi gyvulininkystėje, augindami ožkas ir avis.

Vertinant reabilitacinio proceso vykdymą karjeros atžvilgiu, į visa tai, kas buvo paminėta anksčiau, vertėtų atkreipti dėmesį ir ugdymą karjerai pradėti jau pirmajame priklausomybės ligų gydymo etape, t.y. žmogaus motyvavimas gydymui. Specialistai, dirbantys šio etapo struktūroje turėtų priklausomui asmeniui suteikti visą reikalingą informaciją ne tik apie medicininių, psichosocialinių paslaugų galimybę, bet ir apie ugdymo karjerai galimybes, atskleidžiant savo pomėgius, polinkius, interesus ir kt., pasirenkant reabilitacinę bendruomenę gydymuisi.

Šiuo metu didesnioji Lietuvos ilgalaikių reabilitacinių bendruomenių dalis vykdydamos reabilitacinį procesą naudoja ugdymo modelį, kuriame yra adaptuotos „Dvylikos žingsnių“ (1996) ir „DAY-TOP“ programos (programa narkomanams pagrįsta socialinio mokymosi savipagalbos modeliu, suskirstyta į pokyčio fazes ir gali būti taikoma lygtinai nuteistų priklausomų nuo narkotikų asmenų gydymui) (Priklausomybė, 2012, prieiga per internetą).

Programa – tai kompleksinė priklausomybių gydymo programa, skirta priklausomybės ligomis sergantiems asmenims padėti sveikti, keičiant mąstymą, jausmus, elgesį, siekiant blaivaus, sveiko gyvenimo. Taip pat, yra naudojamos jau anksčiau minėtomis Vystymo Bendrijos „Laimėk gyvenimą“ sudarytomis „Kompleksinio priklausomybės ligų gydymo metodinėmis rekomendacijomis“. **Šių metodinių rekomendacijų kontekste ir yra integruoti ugdymo karjerai elementai.**

Viena svarbiausių tikslinės terapinės bendruomenės veiklos sąlygų - savanoriškas priklausomų asmenų sprendimas pradėti gydytis: priklausomi asmenys į bendruomenę atvyksta savo valia, patys apsisprendę keisti savo gyvenimą. Priklausantis nuo psichoaktyvių medžiagų vartojimo žmogus imasi atsakomybės už gydymą ir įsipareigoja laikytis visų bendruomenės taisyklių, kad būtų galima užtikrinti terapinės bendruomenės veiklą ir bendruomenės pacientų sveikimą. Priklausomi asmenys, norintys gydytis bendruomenėje, privalo būti blaivūs - t.y. baigę detoksikacijos (organizmo išvalymo nuo psichoaktyvių medžiagų) kursą. Norintys gydytis į bendruomenę priimami bendruomenės susirinkimo sprendimu. Šio susirinkimo metu įvertinama kandidato motyvacija gydymuisi. Reabilitacijos kurso trukmė nuo 12 iki 18 mėnesių. Šis laiko tarpas suskirstytas į pokyčio fazes, kurios numato vis didėjančią besigydančiajam asmeniui tenkančią atsakomybę už savo elgseną. Praėjus taip vadinamai „šešėlinei“ fazei ir susipažinus su bendruomenės veikla, yra priimamas galutinis abipusis sprendimas dėl gydymosi, ir yra sudaromas individualus socialinių paslaugų planas, kuris remiantis L. C. Johnson (2001) apibūdinamas:

Individualus socialinių paslaugų planas – poreikio vertinimu pagrįstas planas, kuriame numatoma, kokią pagalbą ir paslaugas reikia suteikti priklausomybės liga. sergančiam asmeniui.

Numatoma šios pagalbos trukmė, jos poveikio vertinimo dažnis. Pradedant nuo pirmos fazės ir siekiant reabilitacinio proceso efektyvumo, sudarant individualų socialinių paslaugų teikimo planą būtų tikslinga integruoti ugdymo karjerai paslaugas. Šio plano pagrindu yra teikiama:

Konsultacinė pagalba – asmens ir specialisto, pasirengusio suteikti žinių, kurios padėtų paslaugų gavėjui spręsti iškilusias problemas, pokalbis, kuriuo siekiama, kad paslaugų gavėjas keistų savo rizikingą elgseną.

Įvertinimas – informacijos apie sergantį priklausomybe nuo narkotikų asmenį bei jo aplinką kaupimas bei analizė.

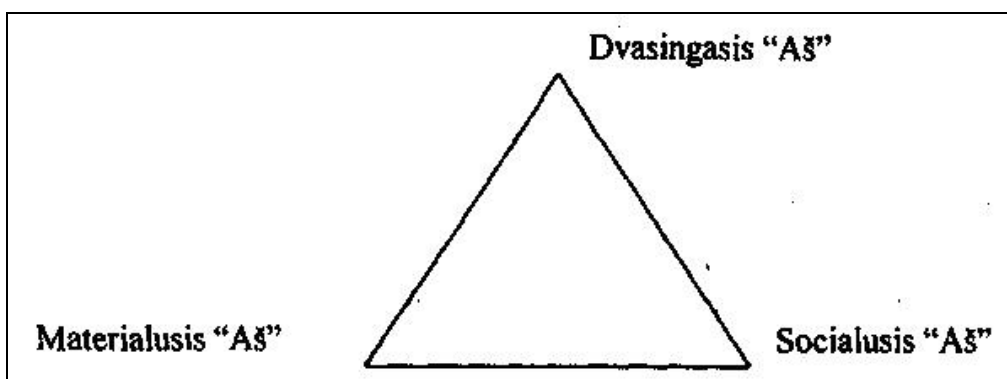
Specialistai dirbantys psicho-socialiniuose reabilitaciniuose centruose vadovaudamiesi palankumo, empatijos ir pasiaukojimo-atsiribojimo principais padeda tikslingai bei planingai spręsti problemas. Problemos sprendimas susideda iš šių etapų:

- Problemos analizė (anamnezė)
- Socialinė diagnozė (“supratimo” diagnozė)
- Intervencija
- Pokyčio įvertinimas

Vadovaujantis šia schema sprendžiamos problemos individualiu ir bendruomeniniu lygmeniu. Tikslinės reabilitacinės bendruomenės, kuriuose buvo atliekamas šis tyrimas, priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymas yra vykdomas Krikščioniškos moralės pagrindu. Remiantis krikščioniška tradicija, žmogus yra suvokiamas kaip Dvasinis kūrinys, turintis sielą ir gyvenantis kūne. Sielai priskiriamos žmogaus **jausmai-emocijos, valia ir protas**, o dvasia yra tikrasis žmogus, bendraujantis su Dievu. Remiantis šiuo suvokimu yra parašyta ir pagrindinė blaivėjimui skirta „12-os žingsnių“ programa, kuria vadovaujasi didesnioji dalis reabilitacijos centrų. Šios programos esminė paskirtis – teikti pagalbą priklausomų asmenų dvasiniam atsinaujinimui, kas ir yra įvardijama kaip blaivėjimo Kelias, procesas.

Reabilitacinio proceso eigoje yra siekiama, kad vidinė žmogaus dalis tarsis atgimtų santykių su Kūrėju ir imtų vadovauti Gyvenimo tėkmei. Hierarchija šiuo atžvilgiu yra itin svarbi. Apie tikėjimą galima kalbėti trimis aspektais. Tai tikėjimas, pasitikėjimas Dievu, savimi ir kitais žmonėmis. Tai yra mano santykio su savimi, su Dievu ir su kitais žmonėmis dalis. Jei žmogus niekuo nebetiki, jis patenka į aklavietę. Kalbant apie priklausomybę turinčius žmones, pirmiausia yra svarbus tikėjimas, jog „man pavyks“, tikėjimas, jog aš bendruomenėje rasiu pagalbą, jog išeitis yra (kad ir kokioje sunkioje situacijoje, kokios būklės būčiau). Taigi svarbu tikėti, pasitikėti tiek savimi, tiek žmonėmis kurie tau ištiesia pagalbos ranką, bei tikėti ir pasitikėti Dievu, kaip įvardijama „12-os žingsnių“ programoje, Dievu, kuris veikia labai konkrečiai – per konkrečius žmones, situacijas, įvykius ir pan. Nors bendruomenės, kuriose buvo atliekamas tyrimas ir yra krikščioniškos, tikėti ar netikėti niekas neverčia, - tai kiekvieno laisvas pasirinkimas. Žvelgiant į

žmogų iš socialinės pedagogikos pozicijos, jis yra suvokiamas kaip sudėtinga socializacijos sistema, apimanti savyje tris „Aš“: materialųjį, socialųjį ir dvasinį (Stašienė S., Petkevičiūtė N., 2003).

1 pav. Asmenybės struktūra (Stašienė S., 2003, p. 26)

Materialusis „Aš“ pagrindą sudaro požiūris į save, savo materialųjį kūną, lytį, amžių. Branduolį sudaro emocinis savęs suvokimas santykyje su aplinka. Mes esame tu, kas yra aplink mus, ir tapatinamės su ta aplinka, kurioje esame.

Socialusis „Aš“ branduolį sudaro integratyvusis statusas, t.y. žmogaus socialinė padėtis visuomenėje, pagrindinė veiklos erdvė. Tai socialusis veidas, ta vieta iš kurios mes žiūrime į kitus. Socialusis „Aš“ visuomet stengiasi praplėsti savo erdvę, didinti valdžią ir įtaką. Svarbų vaidmenį socialiojo "Aš" struktūroje užima šeima, klanas. Geri, draugiški bendruomenės santykiai kuria palankią emocinę aplinką ir skatina socialinį vystymąsi.

Dvasingasis „Aš“ esmę sudaro intymios, sakralinės visos būties prasmės. Pagrindinės temos: gyvenimo ir mirties prasmės, vienišumas, egzistencinis liūdesys ir kt. Žmogaus sąžinė yra tas veidrodis, kuriame dvasingasis „Aš“ išryškėja. Jis yra matomas bifurkaciniuose (perėjimo) taškuose, t.y. situacijose kuriuose reikia spręsti, priimti sprendimą. Atsakymas į klausimą – kas vadovauja sprendimo priėmimui?, - ir parodo dvasingąjį „Aš“. Tai vienintele asmenybės struktūra, susiejanti ją į visumą ir leidžianti susiliesti su amžinybe.

Asmenybė būna pusiausvyroje, jei yra harmonija tarp visų šių sisteminių dalių. Šios sistemos negali dalyvauti atskirai, žmogus yra suprantamas kaip holistinė (visuminė) psichinių struktūrų organizacija. Anot L. Jovaišos (1999), **asmenybė** – tai visybinė psichinių struktūrų organizacija, pasižyminti kryptingu aktyvumu, savitais gebėjimais ir vertingu veiklos bei elgesio būdu. Nuo priklausomybės ligos kenčiantis žmogus yra išsibalansavęs, nes jam būdingas chaosas organizacinės sistemos evoliucijos taškuose, tai sistema (disipatinė) nutolusi nuo pusiausvyros būsenos (Stašienė S., 2003 cit. Nikli G., 1990). **Reabilitacijos** tikslas yra padėti priklausomybės liga sergančiam žmogui atrasti subalansuoto gyvenimo džiaugsmą ir įgyti tą vidinę ramybę, kurioje vyksta savarankiškumo ir nepriklausomumo atstatymas visose gyvenimo srityse, tai visuminė socializacija ir pilnavertis dalyvavimas visuomeniniame gyvenime. 2 paveiksle pateikiamos socialinės - psichologinės reabilitacijos paslaugų teikimo kryptys.

Socialinės - psichologinės reabilitacijos asmenims, sergantiems priklausomybės ligomis, paslaugų teikimo kryptys.

2 pav. Paslaugų teikimo kryptys

Kaip yra matoma iš šio paveikslo, reabilitacinėje bendruomenėje priklausomybės ligomis sergantiems asmenims teikiamų paslaugų spektras yra gana platus, palietos pagrindinės sisteminės ugdymo dalys savyje apjungia ir visą eilę ugdymo karjerai fragmentų:

- **Kūno kultūra ir sportas** – skatina priklausomus asmenis laikantis dienvakšės ir režimo atstatyti sveikatą ir atsigauti fiziškai. Tai daroma nuosekliai ir pradama nuo mažo. Pradėjus sportuoti krūviai didinami po truputį ir siekiama, kad kūnas taptų funkcionali, ištvermingu. Būtent šiuo požiūriu vertinant reabilitacinio proceso vykdymą bendruomenėje, labai svarbiais aspektais tampa maitinimasis, dienvakšė ir režimas. Reabilitacijos fenomeną fiziologiniame organizmo lygmenyje pabrėžia būtent šios sisteminės dalys. Tyrimais nustatyta, kad stabilios remisijos laikotarpis trunka iki trijų mėnesių. Tam, kad įvyktų visiška remisija gydantis nuo alkoholio reikalinga ne mažiau kaip vienerių metų blaivybės. Gydantis nuo narkomanijos šis laikotarpis apibrėžiamas ilgesniu laiko tarpu – iki trijų metų. Pavyzdžiui, atitinkamai tik praėjus šiam laiko tarpui yra leidžiama perlaikyti vairuotojo teises, jei jos buvo atimtos. (Vairuotojo kompetencija).

Ugdymo karjerai fragmentu šioje paslaugų teikimo sisteminėje dalyje yra gebėjimo - derinti ir integruoti į bendrą gyvenimo planą (mokymasis, darbas, šeima) sveiką laisvalaikio

praleidimo būdą, panaudojant tam turimus išteklius (žinias, įgūdžius, laiką ir t.t.), - ugdymas.

- **.Dvasinis ugdymas** – priklausomybės ligomis sergantiems asmenims užima pagrindinę reabilitacinio proceso vykdymo dalį, nes jis ir yra grindžiamas „12-os žingsnių“ programa, kuri iš esmės ir yra dvasingumo ugdymo programa. Priklausomam asmeniui stabilizavus savo fiziologinę būseną, ateina laikas permąstyti susidariusią gyvenimo situaciją, suvokti savo gyvenimo prasmingumą. Negatyvi gyvenimo patirtis atneša tuštumą į širdį ir nusivylimą. „Žmogus ne šiaip sau egzistuoja, bet visada sprendžia, kokia bus jo egzistencija, kas jis bus kitą akimirka“, - rašo V. Franklis (1998, 119p.) Tik santykiyje su amžinybe ir Dievu žmogus atranda Tiesą, kuri jį išlaisvina. „Atraskite Tiesą ir Tiesa padarys jus laisvus“ (Jn 8, 38). Žmogus visada laisvas apsispręsti, reaguoti taip kaip jam atrodo teisinga ir naudinga. Jis visada gali sutiktus gyvenime nepatogumus, kančią ir prievartą, suvokti pozityviai ir panaudoti juos kaip instrumentus savo paties augimui. Kitaip sakant, visada ir visose aplinkybėse galima rasti prasmę. „Bet žmogus yra kažkas daugiau už psichiką.“ (V. Franklis, 1998, 121p.). Vienas iš fundamentalesnių žmogaus bruožų yra Gyvenimo prasmės suvokimas ir gebėjimas pakilti virš aplinkybių, jas pranokti. **Prasmė** yra tam tikro uždavinio vykdymas pačiu mūsų buvimu. Prasmė yra uždavinys, užduotas mums iš viršaus. Uždavinys kaip reikalavimas, kaip pareiga, kaip pašaukimas. Sprendimas tapti tuo, tai giluminė prasmė. Uždavinio vykdymas keičia mus, keičia pačioje mūsų būtyje. Giliausia tad prasmė yra savęs sutapatinimas su pašaukimu (A.Maceina, 1997, p. 208).

Ugdymo karjerai fragmentu šioje paslaugų teikimo sisteminėje dalyje yra gebėjimo – atrasti Gyvenimo prasmingumą ir savo pašaukimą jame, - ugdymas

- **Psichoterapinių užsiėmimų** metu yra siekiama atstatyti žmogaus psicho-socialųjį „aš“. Priklausomiems asmenims pradėjus gyventi blaiviai, labai reikšmingi tampa tarpasmeniniai santykiai, atgyja seniau slopinti poreikiai turėti artimus santykius su žmonėmis, padėti kitiems, o ne vien tik naudotis jais ar juos valdyti. Priklausomi asmenys dažnai jaučia bendravimo barjerą - su buvusiais vartojime žmonėmis neberandama bendrų interesų, o naujų bendravimo santykių dar stokojama. Atsiranda poreikis kurti naują socialinį tinklą, kuriame būtų gaunamas psichologinis palaikymas, kad galėtum būti suprastas ir pats tapti supratingu. Tenka išmokti daryti tai, kas niekuomet nebuvo daroma – dalintis jausmais, mintimis ir gyvenimu. Tai didžiulis darbas, kuris yra vykdomas kasdien, ir tai tampa norma priklausomo asmens gyvenime veikianti kaip vaistai, kaip eleksyras. Mūsų protui, tam "širdies gomuriui" (palatum cordis) reikia tokio maisto. Jo reikia ir mūsų namams⁶ (Colombero G., 2004). Pažinimo ir poveikio objektas yra elgesys, kurio pagrindiniais atskaitos taškais laikomos stimulų sekos, o ne ankstesnė patirtis. „Taigi atėjęs į psichologinę

konsultaciją žmogus suprantamas kaip norintis pakeisti poelgių seką (Navaitis, 1996). Kadangi priklausomybę patiriantys žmonės yra susvetimėję ne tik kitų, bet ir savo atžvilgiu, tam, kad išliktų blaivūs, turi besąlygiškai pripažinti ir pamilti save.

Ugdymo karjerai fragmentu šioje paslaugų teikimo sisteminėje dalyje yra gebėjimų – bendrauti (reikšti jausmus, spręsti konfliktus, dalintis mintimis ir kt.) bei bendrųjų gebėjimų (formuluoti tikslus, planuoti laiką ir veiklą, atlikti savianalizę ir savęs įsivertinimą bei kt.), - ugdymą.

- **Mokymo(si) ir profesinės reabilitacijos** paslaugų teikimo srityje yra siekiama suteikti kuo daugiau žinių apie ligos vystimosi eigą bei išmokyti gyventi su ja sutariant. Taip pat, yra galimybė, esant aukštesnėje fazėje, tęsti (pradėti) mokymąsi bendrojo lavinimo ar kurioje nors kitoje švietimo institucijoje. Bendruomenėse yra vykdoma ir neformalaus mokymosi galimybė. Socialiniai darbuotojai gali pakonsultuoti profesinio apsisprendimo, strateginių planų mokytis ar dirbti sudarymo klausimais. „Lietuvoje pastaruoju metu sparčiai plečiasi mokymosi ir karjeros pasirinkimo alternatyvų įvairovė, tačiau kartu didėja ir socialinės rizikos laipsnis, nes daug jaunų ir suaugusių žmonių nepajėgia rasti pusiausvyros tarp savo siekių ir visuomenėje egzistuojančių galimybių dinamikos, neturi reikiamos mokymosi motyvacijos, mokymosi ir profesinės veiklos strategijų kūrimo ir įgyvendinimo gebėjimų ir pan.“ (Kučinskienė, 2003, p. 7). Pasitelkęs karjeros kompetencijas, žmogus gali išsikelti savo asmenybę ir išorinio pasaulio siūlomas galimybes geriausiai atitinkančius karjeros tikslus, juos suderinti su kitomis gyvenimo sritimis

Ugdymo karjerai fragmentu šioje paslaugų teikimo sisteminėje dalyje yra gebėjimų – savęs pažinimo (charakterio, temperamento, pomėgių, interesų, įgūdžių ir kt.), profesinio apsisprendimo (profesijų pažinimo, profesinės informacijos, darbo rinkos vystimosi tendencijų ir kt.), mokymo(si) svarbos (mokymosi planų sudarymas, mokymosi strategijų numatymas, paramos gavimo galimybės ir kt.), - ugdymas.

- **Reintegracija.** Vykdamas Europos socialinio fondo agentūros finansuojamus projektus pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos prioriteto priemonę Nr. VP1-1.3-SADM-02-K „Socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką“ reabilitaciniam centram yra atsiradusi galimybė padėti socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriantiems asmenims integruotis į darbo rinką „ Įvertinus tai, kad aktualiausia reabilitacijos programose dalyvaujančių asmenų problema, kaip ir ankstesniais metais, išlieka socialinė – nedarbas, kurį 2010 m. patyrė 74 proc. asmenų (NTAKD, 2011 metinis pranešimas), į šią sisteminio ugdymo dalį vertėtų kreipti išskirtinį dėmesį. Vykdamas reabilitacinį procesą bendruomenėje paskutinėje fazėje yra suteikiama pagalba sudarant CV, rašant motyvacinį laišką ir tvarkant kt. dokumentus, paruošiant pokalbį su darbdaviais ,

suteikiant gyvenamąją vietą, bei suteikiant tolimesnių socialinio darbuotojo ir psichologo konsultacijų galimybę.

Ugdymo karjerai fragmentu šioje paslaugų teikimo sisteminėje dalyje yra gebėjimų – karjeros plano kūrimo (karjeros strateginių orientacijų numatymas, karjeros planavimui reikalingos informacijos rinkimas, esamos situacijos įvertinimas, tikslų numatymas ir kt.), Įsidarbinimo gebėjimų (įsidarbinimui reikalingų dokumentų paruošimas, dalyvavimas pokalbiuose, pasiūlymų atsirinkimas ir kt.), - ugdymas.

Ugdymas visuomet yra sistemingas ir kryptingas. Atskleidžiant sąvokos „sistema“ turinį, pastebime: **Sistema** (gr. σύστημα – sudarytas iš dalių) yra apibrėžiama kaip aibė susijusių elementų, ryšys tarp kurių yra glaudesnis nei tarp jų ir sistemą supančių elementų. Nors kiekvienas sistemos elementas neprivalo būti susijęs su visais kitais sistemos elementais, tačiau elementas, nesusijęs nei su vienu kitu sistemos elementu, paprastai nelaikomas sistemos dalimi. Sistemą išlaiko jos struktūra, kuri dažniausiai yra nulemta jos funkcionalumo (Vikipedija, 2007).

Kaip jau buvo minėta anksčiau, į reabilitacinės programos sudėtį yra adaptuotos „Dvylikos žingsnių“ ir „Day-Top“ programos, bei naudojamosi „Vystymo bendrijos“ išleistomis metodinėmis rekomendacijomis. Šiose programose integruotas sisteminis principas pažinimui kelia atitinkamus procedūrinius reikalavimus (Bitinas B. 1998). Vienas iš jų būtų: fiksuoti autonomiškus ugdymo proceso komponentus. Vertinant reabilitacinio proceso vykdymą mus dominančiu ugdymo karjerai aspektu, yra matoma, kad **ši ugdymo dalis nėra išskirta į atskirą sisteminę dalį, ugdymas karjerai yra vykdomas bendrame reabilitacinio proceso kontekste. Dėl šios priežasties į jį neakcentuojamas reikiamas dėmesys ir praktiškai jis vykdomas tik fragmentiškai, dėmesys sutelkiamas tik į paskiras karjeros kompetencijas** (pavyzdžiui, įsidarbinimo įgūdžių lavinimą, savęs pažinimo ugdymą ir pan.), suteikiant minimalias paslaugas laikinai apgyvendinant ir įsidarbinant. Todėl, vienas svarbiausių šioje srityje dirbančių specialistų uždavinių turėtų būti - sistemingas priklausomų asmenų rengimas karjerai, kad jie galėtų patys nuspręsti, kokį tolimesnį karjeros kelią rinktis, kokį darbą dirbti ar eiti mokytis ir t.t.

Žmogaus elgesio modelis yra integratyvi sąvoka, apibūdinanti žmogų kaip sudėtingą sistemą, funkcionuojančią įvairiuose lygmenyse - galimybių, elgesio, gabumų, nuostatų, vertybių (Stašienė S., Petkevičiūtė N., 2003). Bendruomenėje yra siekiama sukurti ugdomąją-educacinę mikroaplinką, kurioje vyrautų savitarpio supratimo, vienybės ir palaikymo dvasia, kas ir yra pagrindas reabilitacinio proceso vykdymui. Tokios veiklos ir bendravimo sąlygos keičia visas tris žmogaus sistemines dalis. Asmuo atradęs savo realųjį (tikrąjį) „Aš“ virsta asmenybe, nes asmenybė priklauso ne tik nuo struktūros, bet ir nuo to, kaip ji realizuoja savo gabumus ir potencines galimybes. Šio virsmo eiga yra skirstoma į fazes, iš kurių kiekvienai yra keliami atitinkami tikslai.

Fazė – laiko tarpas, kuriame vyksta iš anksto numatytas, atitinkamas priklausomo asmens pokytis. Bendras tikslo iškėlimas, jo vykdymo planavimas, pats vykdymas ir įvertinimas tampa reabilitacinio proceso pasikartojančiu ciklu, kuriame atsispindi vis nauja kokybė. Ryžtas ir atkaklumas siekiant tikslo, bei tikėjimas tuo ką darai, - tampa tuo garantu, kuris apsprendžia reabilitacinio proceso sėkmę. **Faziniai tikslai** yra sudaromi laikantis socialinės pedagogikos metodinių rekomendacijų, arba sekant krikščioniškąja tradicija, t.y. dvasiniai, pažintiniai (kognityviniai) ir fiziologiniai..

Visose reabilitacinėse bendruomenėse, vienoje iš matomiausių vietų, yra demonstruojama, taip vadinama „blaivybės lenta“, kurioje kiekviena priklausomybės liga sergančio asmens blaiviai pragyventa diena yra skaičiuojama ir branginama. Toje lentoje blaivybės laikas suskirstytas į fazes ir pažymėtas skirtinga spalva.

PIRMOJI FAZĖ (2 - 3 mėn.) adaptacijos bendruomenėje (nekontaktinė).	ANTROJI FAZĖ (4 - 6 mėn.) ribotų kontaktų ir atsakingumo.	TREČIOJI FAZĖ (4 - 6 mėn.) dalinių kontaktų, atsakomybės ir sprendimų fazė.	KETVIRTOJI FAZĖ (2–3mėn.) kontaktinė, integracijos į visuomenę fazė.
--	---	--	---

3 pav. Blaivybės lentelė

Kiekviena fazė turi savo išskirtines nuostatas, kurios apsprendžia atsakomybės už savo gyvenimą didėjimą reabilitacinio proceso eigoje. Šiuo atveju galima būtų pastebėti, kad pagrindiniai reabilitacinės programos tikslai yra nukreipti į poveikį siekiant priklausomą asmenį įgalinti rasti vidinę tvarką fiziologiniame, psichologiniame ir dvasiniame lygmenyse, tačiau trūksta edukacinio poveikio (ugdymo) darbinės veiklos, karjeros atžvilgiu. Įvertinant tai, kad baigus reabilitacinę programą socialinė nedarbo problema yra pati aktualiausia, tampa suprantama, kodėl sisteminis požiūris į priklausomo asmens gyvenimą jo resocializacijos kontekste, yra toks svarbus reabilitaciniame procese. Siekiant optimalus šių problemų sprendimo, tam, kad reabilitacinis procesas vyktų sklandžiau ir efektyviau būtų tikslinga dabartinę reabilitacinę programą praturtinti ugdymo karjerai modeliu.

1.5. Ugdymas karjerai kaip patirtinio mokymosi teorinio modelio taikymas

Vykdamas reabilitacinį procesą bendruomenėje išskyla uždavinys imtis atsakomybės už priklausomų asmenų karjeros vystymui reikalingų žinių, įgūdžių ir nuostatų sistemos įgyjimo galimybių sudarymą – sistemingą ir kryptingą ugdymą karjerai. Karjeros kompetencijų ugdymas tampa vienu iš socialinės atskirties mažinimo veiksnių. Norint pagerinti šio proceso efektyvumą ir įdiegti sistemingą ugdymo karjerai modelį, tenka pasirinkti kokia teorine prieiga būtų tikslinga naudotis. Reabilitacinis procesas bendruomenėje yra vykdomas Bihevioristinio modelio pagrindu. Pradedant ugdymo procesą nuo pirmos fazės šis pasirinkimas yra visiškai suprantamas. Iki tol, kol

priklausomybės liga sergančiam asmeniui nėra įvykusi stabilioji remisija (2-3 mėn.), jis neadekvačiai vertina situaciją ir elgiasi pagal seną elgesio modelį. Dėl šios priežasties, tam, kad jis priprastų prie naujos tvarkos, yra būtina, kartojant ugdomąsias situacijas ar netgi tiesiogiai nurodinėjant, siekti įdiegti taisykles, kuriomis vadovaujantis gyvena bendruomenė. Vertinant ugdymo karjerai galimybes šiame etape, vykdant reabilitacinį procesą yra įmanoma siekti bendravimo įgūdžių tobulinimo ir po truputį pradėti ugdyti bendrąsias kompetencijas. Vykdamas reabilitacinį procesą sekančiuose blaivėjimo etapuose, jau įvykus stabiliajai remisijai, ir ugdymą siejant su šiuolaikine karjeros koncepcija, šis modelis tampa neefektyviu.

Patirtinio mokymosi modelio taikymas priklausomų asmenų ugdyme, ir ypač ugdymo karjerai srityje suteikia reabilitacinio proceso dalyviams žymiai didesnes galimybes. Priklausomybės ligas bendruomenėje besigydantys asmenys yra suaugę, vadinasi jau turintys gyvenimišką patirtį žmonės. Dėl šios priežasties, tie ugdymo metodai, kurie gali tiktį jaunesniems mokiniams, tokiu pačiu mastu netinka suaugusiesiems mokytis. Suaugusieji per visą savo gyvenimą sukaupe daug patirties ir, kad galėtų konstruoti naujas žinias, jų atmintis turi sieti naujas žinias su ankstesnėmis žiniomis arba patirtimi (Tarptautinė patirtinio mokymosi akademija, prieiga per internetą). Todėl, remiantis suaugusiųjų ugdymo, ir išskirtinai ugdymo karjerai požiūriu, tikslinga taikyti patirtinio mokymosi modelį, kuriame akcentuojama, kad šis mokymasis vyksta visur ir visada: nuo smulkiausių darbų iki specialiųjų kompetencijų ugdymo. Patirtinio mokymosi pagrindas yra partnerystė, kuriai esant dalinamasi patirtimi. Šios, patirtinio mokymosi teorinės krypties šaknys - progresyvioje tradicijoje, kurią vėliau plėtojo humanizmo ir radikaliųjų teorijos, o neseniai – ir pozityvioji psichologija. Patirtinio mokymosi teorijos teiginius plėtojo: J.Dewey (1938) – teigė jog ugdymas grindžiamas besimokančiojo individualumo ir jo patirties reikšmės akcentavimu (dvi mokymosi kryptys – tęstinumas ir sąveika); Jeanas Piaget (1966) - prasmės konstravimą apibūdino per asimiliaciją ir suderinimą.; Levas Vygotskis (Indrašienė V., cit L.Vygotskį 1978) - pabrėžė individo sąveiką su „kitais“ arba sociokultūrine aplinka; Davidas Kolbas (1984) - mėgino išaiškinti, kaip skirtingi žmonės mokosi, savo konkrečią emocinę patirtį integruodami su refleksija.

Humanistinis ugdymo modelis, kaip individualių žmogaus savybių ir poreikių atskleidimo pagrindinis principas, paskutiniu laiku yra taikomas daugelyje pažangių švietimo institucijų. Priklausomui asmeniui siekiant blaivybės atsiranda prasmingo gyvenimo pojūtis, ateina vidinė harmonija. Tuomet, kai priklausomas asmuo po truputį pradeda tapti asmenybe, jam atsiranda uždavinys – realizuoti save gyvenant prasmingai ir . atskleidžiant savo pašaukimą. Nes, kaip rašo A. Maceina (1937) prasmingas gyvenimas „yra uždavinys, užduotas mums iš viršaus. Uždavinys kaip reikalavimas, kaip pareiga, kaip pašaukimas. Sprendimas tapti tuo, tai giluminė prasmė. Uždavinio vykdymas keičia mus, keičia pačioje mūsų būtyje. Giliausia tad prasmė yra savęs sutapatinimas su pašaukimu“. Vidinio potencialo realizavimas, pasitenkinimas atliekama veikla ir pan. tampa

aktuali troškimu. Humanistinės asmenybės teorijos teiginius plėtojęs Maslow A. (2006), - teigė, kad žmogaus elgesį įtakoja tam tikras skaičius įgimtų poreikių. Elgesys, kuriuo tenkinami šie poreikiai, nėra įgimtas, o išmoktas, todėl pas įvairius žmones jis yra skirtingas; Įvairiais aspektais, iš humanistinės asmenybės teorijos prieigos, profesinio orientavimo ir profesinės karjeros projektavimo teorijas plėtojo šie užsienio šalių tyrėjai: Parsons (1909), D. E. Super (1961), Holland (1973), V. Harren (1979), Sh. Fukuyama (1980), ir kiti.

Paskutiniu laiku įvykęs „paradigminis pokytis“, kurio pasekoje žmonės tapo labiau visuomeniškais ir humaniškais, skatina formuoti novatorišką reabilitacinę-auklėjamąją programą (Парагова М. Е., 2010). Apžvelgus paskutinius mokslinius tyrimus prieinama prie išvados, kad, vykdant reabilitacinį procesą ilgalaikėse reabilitacinėse bendruomenėse, vertėtų vengti autokratinio-administracinio-komandinio valdymo būdo, o jos pagrindu imti metodologinį principą, kurio esmė būtų - formuoti situacijos vyksmo mechanizmą, kuriame asmenybė būtų ugdoma, leidžiant jai laisvai spręsti ir rinktis, atskleidžiant pasirinkimo prasmingumą ir asmeninį pergyvenimų turinį, bei, dalinantis šia išgyventa patirtimi, praturtinti vienas kitą.

Siekiant ugdymo proceso vientisumo tiek karjeros, tiek kitais atžvilgiais, ir modeliuojant reabilitacinį procesą iš humanistinio arba patirtinio mokymosi teorinio modelio prieigos, būtų tikslinga, kad ugdomoji situacija sudarytų reabilitacinio proceso pagrindą ir pareikalautų paties reabilitanto pastangų įveikiant senąjį savo negatyvų elgesio modelį ir atrandant savo asmeninį, socialųjį ir profesinį tapatumą, atskleidžiant turimus gebėjimus, pomėgius ir interesus. Ši, humanistinė situacinė ugdomoji prieiga apjungtų savyje eilę faktorių, kurie skatintų ugdytinį permąstyti savo praeitį ir sudarytų sąlygas pozityviam, asmeniniam pokyčiui, atsistatymui bei karjeros vystymui. Ši prieiga taip pat leistų, nepažeidžiant esminių reabilitacinio proceso nuostatų ir suvokiant savo elgesio prasmingumą, ugdyti tolerancijos dviasią kito žmogaus ir jo gyvenimo atžvilgiu. Žinoma, labai svarbu šioje vietoje nedaryti klaidų. Visuomet reikia stengtis išlaikyti pusiausvyrą: pirmose reabilitacinio proceso fazėse bihevioristinis ugdymo modelis gali būti net pageidautinas, tačiau vėlesnėse fazėse būtų tikslinga taikyti jau pažangesnį kūrybiškumo atžvilgiu humanistinį ar patirtinio mokymosi ugdymo modelį, kurio pagrindu taptų dialogas, grupinis darbas, darbas komandomis, kritiškas įvairių požiūrių vertinimas ir kt. Tai pabrėžia ir paskutiniai atlikti tyrimai, kurių autoriai teigia, kad vienu iš pagrindinių veiksnių, skatinančiu ugdytinių profesinį augimą yra abipusis aktyvus bendradarbiavimas tarp vadovų ir ugdytinių (Gimbel P.A. ir kt., 2011). Kuo labiau administracija sugebėtų įtraukti reabilitantus į įvairias veiklas ir skatinti pozityvų bendradarbiavimą - tuo geresnio rezultato galima būtų tikėtis.

Apibendrinant visa tai, kas buvo paminėta anksčiau, galima būtų teigti - svarbu, kad priežiūra netaptų priespauda, o bendradarbiavimas – anarchija. Naujesni ir pažangesni priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo modeliai, kurie būtų vykdomi siekiant realizuoti

kiekvieno asmens individualius poreikius ir kuriami ant bendradarbiavimo pagrindo dalinantis savo patirtimi. Kaip teigia Pluzek (1996, p. 141) „Sunkiam savosios asmenybės vykdymo procese realizuoti reikalingas kitas žmogus, kuris pasiūlytų pagalbos ranką ir širdį. Visų pirma jis gali pagelbėti savęs pažinimo ir savęs bei kitų supratimo procese. Jie nieko nedaro už ką nors kitų, tačiau šalia esantis žmogus yra objektizuojantis faktorius jis nurodo kelius ir tiesina takelius, pasiūlydamas apmąstyti problemas, įsiklausydamas į tuos apmąstymus ir paprasčiausiai būdamas greta, užklupus sunkumams, dvejonų, abejonių ir nuovargio akimirkomis”.

1.6. Darbo reikšmė priklausomų asmenų socializacijai

Darbu reikėtų laikyti bet kokią žmogaus tikslingos veiklos rūšį, kuri leidžia panaudoti gamtos išteklius ir sukurti kažką naudingą žmonėms ar visuomenei (Adamonienė R. ir kt. 2001, p.187). Darbas yra suskirstytas į daugybę socialiai apibrėžtų profesijų, kurioms skiriama tam tikra visuomeninė vertė ir atlygis už jos atlikimą. Darbas žmogaus gyvenime atlieka šias pagrindines funkcijas (D.Levinson, 1978):

- Ekonominė darbo reikšmė yra akivaizdi, jis suteikia materialinius resursus individo ir jo šeimos gyvenimui bei vystimuisi, užtikrina materialinį saugumą ir nepriklausomybę;
- Socialines funkcijas susijusias su profesija kaip socialinės veiklos rūšimi. Žmogaus atliekama profesinė veikla ir šios srities pasiekimai apibrėžia ne tik jo pajamas, bet ir padėtį visuomenėje (socialinį statusą, vertę (socialinį prestižą), leidžia jaustis svarbiu bendruomenės nariu. Profesinė pozicija dažnai nulemia mums prieinamas pasirinkimo kitose srityse bei socialinio mobilumo (socialinės padėties kitimo) galimybes. Suaugęs žmogus dirbdamas gali patenkinti draugystės, pagarbos ir kt. poreikius.
- Psichologiniu požiūriu darbas tenkina saugumo, savigarbos, pažinimo, savirealizacijos poreikius (Maslow, 1971). Darbas yra vienas reikšmingiausių asmens tapatumo šaltinių (E. H. Eriksonas 1968). Darbas suteikia žmogui fizinės ir socialinės aplinkos kontrolės jausmą ir nustato žmogaus gyvenimo rėmus, padeda planuoti laiką ir apibrėžti jo kasdienybę. Darbas padeda žmogui įprasminti gyvenimą (V.E. Frankl, 1997).

Priklausomybė – kompleksinė liga, dėl ko priklausomas asmuo, pradėjęs savarankišką gyvenimą susiduria su visu kompleksu problemų. Priklausomiems asmenims, jau pradedantiems pirmuosius žingsnius savarankiškame gyvenime, iškyla daug sunkumų. Dėl priklausomybės ligos progresavimo ir intensyvaus psichoaktyvių medžiagų vartojimo, būna pasikeitusios žmogaus nuostatos ir požiūris į visas gyvenimo sritis, tame tarpe ir į darbinę, profesinę veiklą. Kadangi didesniąją savo laiko dalį priklausomas asmuo būna paaukojęs vartojimui, tai jis neturi stabilios profesinės veiklos patirties, yra susiformavusi nuostata, kad galima pragyventi ir nedirbant, arba dirbant nelegaliai atsitiktinius darbus. Dėl tokių ir panašių nuostatų nedirbusiam, ar mažai

dirbusiam asmeniui yra sunku įsilieti į darbo rinką ir motyvuoti save produktyviai ir naudingai veiklai, tuo labiau, jei pasirinktas darbas neteikia pasitenkinimo ir jo atlikimui stokojama kompetencijos. Vykdamas priklausomų asmenų resocializacijos procesą, reabilitacinio proceso vykdymo bendruomenėje eigoje, yra siekiama suformuoti teigiamą požiūrį į darbą, kurio paprastai neturi narkotines medžiagas vartojantieji asmenys, bei padėti įgyti darbinis įgūdžius, kurių prireiks įsidarbinus.

Sudarant reabilitacinių centrų dienotvarkę, naudojantis metodinėmis rekomendacijomis (Čaplinskas S. ir kt., 1999), darbinei veiklai yra skiriama didesnė laiko dalis – nuo keturių iki penkių valandų. Pagal centro galimybes yra sudaromos sąlygos: aplinkos tvarkymo, rankdarbių, žemės ūkio, sodo darbų, gyvulių priežiūros, patalpų remonto, medžio apdirbimo darbų ir pan. Priklausomi asmenys turi visą eilę psichologinių problemų, kurios susietos su darbine veikla. Šioje veikloje jų saviraiška dažniausiai yra ribota arba visiškai blokuota. Šios psichologinės problemos jiems neleisdavo pasireikšti darbinuose santykiuose, tuo būdu skatindamos uždaramą. Visuomenėje darbas tarnauja vienu iš labiausiai socializaciją skatinančių veiksnių, tai kanalas kuriuo vyksta pagrindinis žmonių bendravimas. Dėl šių priežasčių bendruomenėje atliekamas darbas tampa ir terapine priemone, sudarančia galimybes ugdyti socialinius įgūdžius, padedančius gyventi ir integruotis visuomenėje. Dirbant bendruomenėje, ir tuo labiau dirbant grupėje, priklausomas asmuo sprendžia saviraiškos problemas, lavina bendravimo įgūdžius, išreiškia savo išgyvenimus. Darbas pradedamas suvokti ne tik kaip pragyvenimo šaltinis, bet ir kaip asmeninio pasitenkinimo, tobulėjimo, maksimalaus savęs pritaikymo ir reikalingumo kitiems šaltinis. Tokia pozicija veda prie atsakingumo, ne tik už save patį, bet ir už artimą, augimą. Darbo metu atskleidžiamos visos - fizinės, emocinės ir intelektualinės energijos, panaudojami visi žmogaus sugebėjimai ir kitos asmenybės savybės. Tokiu būdu, vykdamas reabilitacinį procesą ne tik psichosocialiniame lygmenyje, bet ir per darbinę veiklą, priklausomas asmuo siekdamas save išreikšti ir tapti naudinga bendruomenėje, pradeda ieškoti savo asmens tapatumo, kuriame, kaip viena iš sudėtinių dalių yra ir profesinis tapatumas.

1.7. Profesinio apsisprendimo formavimas

Priklausomybės ligą besigydančiam asmeniui, praėjus stabilios remisijos stadijai, ateina toks laikas kai pradama mąstyti – ką ir kuo dirbsiu po reabilitacijos baigimo? Pradėjus blaivėti, pradeda keistis vertybės, suvokimas, nuostatos, įsitikinimai, normos ir t.t. Vykdamas reabilitacinį procesą bendruomenėje, galutiniame jo etape priklausomas asmuo turėtų būti pasirėngęs profesinei veiklai, pasiryžęs ir gebantis adaptuotis besikeičiančiame socialiniame, ekonominiame gyvenime. Vykstant pokyčiui, naujai pamatoma gyvenimo realybė, išryškina priklausomų asmenų problemas ir jas sąlygojančius veiksnis, kurie įtakoja jų profesinės karjeros vizijų susikūrimą. Rašant

„Gyvenimo analizė“ darbą yra tikslinga atsakyti į klausimą – ar buvę profesiniai pasirinkimai yra sėkmingi? Profesinė karjera – asmens darbo karjeros kelias žmogaus gyvenimo eigoje (Laužackas, 1997). Pasak K. Pukelio (2002), profesinė karjera (vocational career) – tai racionalaus profesijos pasirinkimo ir karjeros planavimo rezultatas. Planuojant profesinę karjerą, konstruojama vertybių sistema, kuri padeda pasirinkti darbą, padaro jį prasmingesnį, tikslingesnį. Profesinės karjeros vizijos susikūrimas – tai nuolatinės žmogaus pastangos numatyti būsimus darbo rinkos pokyčius ir numatomų padarinių kontekste realizuoti savo asmeninės veiklos tobulinimo procesus, paremtus turimų prigimtinių gabumų įvairove, stengiantis išsilaikyti nuolat kintančioje darbo rinkoje (Pukelis, 2002).

Profesinis apsisprendimas - tai priemonių sistema, skatinanti asmenybę optimaliai panaudoti savo jėgas profesiniam mokymui ir darbui (L. Jovaiša, 1993). Kito autoriaus nuomone profesinis apsisprendimas - tai vienas iš lemtingiausių sprendimų žmogaus gyvenime (D. Levinson, 1978). Profesinio tapatumo suvokimas ir apsisprendimo priėmimas sąlygoja ateities vaizdo kūrimą ir planų numatymą. Paprastai, einant blaivėjimo keliu, didžiausią sėkmę patiria tie buvę reabilitantai, kurie teisingai pasirenka profesinę sritį, atitinkančią jų asmenybę ir pamėgdami savo darbą. Pagal S.Kregždę (1988) profesinis apsisprendimas - svarbus bendro asmenybės apsisprendimo aspektas, siejamas su jos įsisažymintu siekiu surasti savo vietą gyvenime ir darbo pasaulyje, suprasti save ir savo profesinį pašaukimą, suplanuoti savo gyvenimo kelią. Profesinės veiklos pasirinkimas suteikia žmogui galimybę sumažinti ateities netikrumo ir neapibrėžtumo jausmą (S.Kregždę 1988). Šios srities tyrinėtojai (Osipow S.H., Fitzgerald L.F., 1995) siūlo išskirti tokius profesijos pasirinkimo aspektus:

- preferenciją., tai subjekto teikiama pirmenybė profesijai dėl jos pranašumo pagal tam tikrus požymius arba jų visumą;
- aspiraciją - sėkmės ir nesėkmės santykių suformuota nuostata didinti arba mažinti savo veiklos tikslus. Nuo jos priklauso siekiamų tikslų lygis (L. Jovaiša, 1993). Kiekvienas asmuo ieško tokios profesinės veiklos, kurioje galėtų panaudoti savo potencialas, ir priemonių, kurios leistų jam realizuoti jo aspiracijas (Adamonienė R. ir kt., 2001).
- ketinimą (intenciją). – sąmoningas žmogaus siekimas atlikti veiksmą pagal numatytą programą ir gauti pageidaujamą rezultatą. Ketinimas – funkcinis psichikos darinys, kuris atsiranda numachių tikslą ir kurio esminis komponentas yra priemonių tikslui pasiekti rinkimasis (Psichologijos žodynas, 1993).

Anot Adamonienės R. ir kt. (2001) renkantis profesiją aktyviai sąveikauja ir persipina du pagrindiniai aspektai: asmenybė ir išorinis pasaulis.

Išorinis pasaulis arba visuomenė suteikia kiekvienam savo nariui apibrėžtą kiekį materialinių resursų, profesijų ir galimybių socialiniam aktyvumui bei saviraiškai. Asmenybė gali

rinktis iš jo aplinkoje glūdinčių galimybių ir apribojimų tai, kas labiausiai atitinka jos esmines ypatybes, ir kurti savo vidinį pasaulį.

Asmenybės vidinis pasaulis – norų, polinkių, aspiracijų, emocinių konfliktų ir jų sprendimo būdų sudėtingas derinys. Jam priklauso vaizduotės ir atminties vaizdiniai, moralinės vertybės ir idealai, talentai ir sugebėjimai, charakterio bruožai, emocijų, mąstymo ir veiklos būdai.

Objektyviai egzistuojanti aplinka veikia asmenybę, palikdama jos atmintyje tam tikrus pėdsakus, sudarančius nuolat kintančią vidinę patirtį, o tuo pačiu struktūrina ir pasirinkimus, padarydama kai kurias alternatyvas labiau patrauklias ir naudingas. Savo ruožtu asmenybės vidinio gyvenimo elementai sąlygoja individo santykius su pasauliu, jais remdamasis individas suvokia, išgyvena ir vertina aplinką, visus jos poveikius, vienus priimdamas kitus atmesdamas.

V.E. Franklio (1997) nuomone, žmogus pasižymi sugebėjimu laikytis aktyvios pozicijos bet kokių išorinių ar vidinių sąlygų atžvilgiu išlikti ištikimas šiam sprendimui. Žmogus ne šiaip sau egzistuoja kaip daiktas tarp kitų daiktų, visiškai valdomas aplinkybių ar bejėgis, veikiau jis yra apsisprendžiantis, t.y. visada aktyviai, savarankiškai ir sąmoningai sprendžia kokia bus jo egzistencija, gali pasirinkti, ar pasiduoti aplinkybėms, ar drąsiai jas priimti. Tai, kuo jis tampa, priklauso nuo jo paties, nuo jo sprendimų ir pasirinkimų, o ne nuo sąlygų ar atsitiktinumų.

Vertinant priklausomų asmenų pasirinkimus reabilitacinio proceso eigoje galima pastebėti, kad situacija yra labai įvairialypė. Labai skirtingas besigydančių žmonių amžius, vartojimo laikotarpis, buvusi darbinė ir profesinė patirtis – skatina reabilitacinį procesą profesinio apsisprendimo atžvilgiu vykdyti diferencijuotai, atsižvelgiant į visus, tiek negatyvius tiek pozityvius veiksnius. Taip pat, galima būtų pastebėti, kad šio proceso vykdymą būtų tikslinga pradėti nuo pačios pirmos atvykimo į bendruomenę dienos, nes sprendimų priėmimas yra ugdomas, ir tam reikalingas laikas. Tikrai sistemingas darbas šioje srityje gali užtikrinti optimalų rezultatą.

Profesinio apsisprendimo sąlygos

Profesinio apsisprendimo tyrinėtojai teigia, jog prasmingas ir optimalus pasirinkimas yra įmanomas tuomet, kai egzistuoja tam tikros būtinos vidinės ir išorinės sąlygos (Osipow S.H., Fitzgerald L., 1995):

- daug pasirinkimo alternatyvų; Pasirinkti galima tik tuomet, kai yra iš ko rinktis, t.y. kai įvairios profesijos ir veiklos rūšys yra prieinamos. Siekiant praplėsti šias galimybes yra tikslinga aktyvinti socialinę partnerystę su darbo biržos tarpininkais, darbdaviais, mokymo institucijomis ir kt.. Socialinio tinklo aktyvumas palengvina buvusio reabilitanto profesinę raidą.
- pasirinkimo motyvacija – tai visuma stimulų, skatinančių veikti ir nulemiančių tos veiklos kryptį. Prie vidinių asmenybės profesinę elgseną motyvuojančių veiksnių priskiriami poreikiai ir potraukiai, interesai ir polinkiai, vertybės ir idealai, emocijos ir įsitikinimai.

Profesinio rinkimosi motyvacija inicijuoja profesijos paieškas, lemia profesinio apsisprendimo kryptingumą, skatina toliau tęsti pasirengimą profesinei veiklai, nepaisant įvairių kliūčių ir sunkumų.

- pasirinkimo laisvė. Tik laisvai, pagal individualius polinkius ir gabumus pasirinkta veikla stimuliuoja asmenybės tobulėjimą, leidžia jai atskleisti įvairius kūrybinius sugebėjimus, patirti profesinę sėkmę ir pasitenkinimą.

Savo asmenybės ir objekto, kurį renkiesi, pažinimą kaip būtinas pasirinkimo sąlygas nurodo L.Jovaiša (1999). Jis teigia, jog renkantis profesiją, svarbu sugebėti kritiškai vertinti savo asmenybės savybes ir jų visumą.

Besigydančys reabilitaciniame centre asmenys būdami antroje fazėje ir rašydami „Gyvenimo analizės“ darbą, turėtų ypatingą dėmesį skirti savianalizei vidinių potencinių jėgų, kurios nebuvo realizuotos gyvenime profesinės veiklos atžvilgiu.

Profesinio apsisprendimo procesas

Šiuolaikiniai mokslininkų atlikti tyrimai leidžia tvirtinti, jog profesijos rinkimasis nėra vienkartinis įvykis (L.Jovaiša, 1981; S.Kregždė, 1988). Prieš galutinai nusprendžiant, dažnai apsvarstomi įvairūs rinkimosi variantai. Profesinis apsisprendimas – kintantis ir dinamiškas reiškinys, vykstantis visą žmogaus gyvenimą, kuriame profesijos pasirinkimas yra tik įžanga į darbinės veiklos istoriją, užimanti gana nedidelį laiko tarpą (Adamonienė R. ir kt. 2001). Nemažiau svarbios yra profesijos įgyjimo ir profesinio tobulėjimo, įsidarbinimo ir adaptacijos darbe problemos. Šiuo metu planuoti profesinę veiklą ilgesniam laikui labai sudėtinga, nes aplinka kurioje mes gyvename tapo labai dinamiška ir besikeičianti.

Kadangi priklausomybės ligomis sergančių asmenų blaivėjimui yra ypač svarbios tokios vertybės kaip pastovumas, nuoseklumas, tęstinumas ir panašiai, tai dabartinis dinamiškas globalizacijos procesas tampa aktualia problema, išbalansuojančia ir taip nestabilių priklausomų asmenų gyvenimą. Šios temos yra aktualios ir mažai tyrinėtos. Tai ateities darbai, reikalaujantys naujos strateginės nuostatos valstybiniu mastu.

Profesinio apsisprendimo turinys

Žmogaus profesinę sėkmę, pasitenkinimą pasirinkta veikla nulemia tai, ar jo individualios ypatybės atitinka profesijos reikalavimus. Todėl kiekvienas turėtų gerai pažinti save, kad galėtų rasti tinkamiausią veiklos ir gyvenimo būdą, leidžiantį jam efektyviai panaudoti turimus gebėjimus. Kai pavyksta suderinti asmenybės gabumus ir interesus su darbo pasaulio teikiamomis galimybėmis ir reikalavimais, profesijos pasirinkimo problemą galima laikyti sėkmingai išspręstą.

Anot J.Hollando, profesija atspindi ne tik atskiras darbo funkcijas ar įgūdžius, bet ir gyvenimo būdą ir aplinką. Darbo prasmės suvokimas priklauso ir nuo žmogaus ypatybių, ir nuo paties darbo pobūdžio. Yra nustatyta, jog darbu galima patenkinti įvairius poreikius: garantuoti

finansinį saugumą, savigarbą, pelnyti socialinį palankumą, užsitikrinti visuomeninę padėtį ir kitų žmonių pagarbą, plėtoti socialinius kontaktus, siekti asmeninės raidos ir gyvenimo kokybės.

Plėtodamas asmenybės ir profesijos suderinamumo idėją Džonas Holandas pastebėjo, jog žmogus stengiasi pasirinkti darbą, atitinkantį jo asmenines savybes. Šio mokslininko pateikta tipologija, aprašanti šešias pagrindines asmenybės orientacijas ir jų įtaką profesijos pasirinkimui, gali padėti suprasti individo karjeros kryptį, darbinės veiklos raidą, pasitenkinimą ja, aspiracijas ir pasiekimus. Šios modelinės žmonių grupės vadinamos asmenybės tipais. Jie sąlyginai yra vadinami: Realistai (praktikai); Tyrinėtojai; Menininkai; Bendrautojai; Iniciatyvieji ir Normatyviniai.

Anot Dž. Holando, tam tikros profesijos patrauklumą lemia individo asmenybės tipas. Profesijos pasirinkimas - asmenybės saviraiškos aktas, atspindintis jos motyvaciją, žinojimą, individualius bruožus ir sugebėjimus. Tai savotiška asmenybės raidos tąsa darbo pasaulyje, vėliau lemianti jos identifikaciją bei specifinius profesinius stereotipus, t. y. asmuo, priskyres save dalykinei aplinkai, elgiasi taip, kaip, jo manymu, turėtų elgtis dalykiški žmonės. Individas palygina susidarytą savivaizdį su turimais profesijų vaizdiniais ir nusprendžia, koku lygiu tie vaizdiniai sutampa. Remdamasis savo įvertintu sutapimo lygiu, individas gali atmesti ar priimti tam tikrą pasirinkimo alternatyvą. Šį savivaizdžio ir pasirinktos profesinės aplinkos darnos lygį Dž. Holandas pavadino asmenybės stiliaus tipu (Zunker, 1997). Dž. Holando teorija skirta pagelbėti planuojant savo veiklą. Ši teorija ne tik tiksliai aprašo individus, bet, tai pat, padeda lengviau suprasti darbinę aplinką.

Profesinis pašaukimas ir kryptingumas

Profesinės veiklos pasirinkimą gali skatinti dvi determinantės – vidinis polinkis, poreikis ir aplinkoje susidariusi situacija, reikalaujanti neatidėliotino sprendimo. Išorinės aplinkybės reikalauja prisiimti atsakomybę, verčia imtis veiklos, neatsižvelgiant į tai ko mes pageidaujame ar norime.

Profesinis pašaukimas – vidinio troškimo ir išorinės būtinybės derinys, idealus atvejis, kai sutampa „aš noriu“ ir „aš privalau“. Pašaukime daugiau pareigos, būtinumo, atsakomybės jausmo nei noro ar pageidavimo. Žmogus jaučia ne tik pareigą daryti tai ką daro, bet ir būtinybę, vertingumą ir teisingumą to, ką daro. Pašaukimui nebūdinga prievarta, valia ar šaltas išskaičiavimas. Žmogus dėkingas už savo likimą, patenkintas, jog pavyko surasti savo gyvenimo prasmę, nesipriešindamas priima viską, ko iš jo reikalauja profesija (Adamonienė R. ir kt., 2001).

A.Maslow (1971) nuomone, dirbantis iš pašaukimo žmogus tiesiog visa esybe pasineria ir susilieja su savo profesija, be kurios negali įsivaizduoti gyvenimo. Jie papildo vienas kitą, lyg būtų sukurti vienas kitam. Galima sakyti, jog toks žmogus „geriausiai iš visų atlieka šį darbą, o šis darbas – pats geriausiai šiam žmogui“, jis atitinka jo sugebėjimus, talentus, interesus. Tokiu atveju žmogus ir jo darbas tinka vienas kitam „kaip raktas spynei, o spyna raktui“ (Maslow A., 1971, p. 291).

Profesinis pašaukimas nėra įgimtas, stabilus ir visam gyvenimui duotas asmenybės vidinis darinys. Jis atsiranda, plėtojasi arba gęsta kartu su asmenybės polinkiais, gabumais ir interesais, kurie vystosi ir kinta veiklos proceso metu. Profesinio pašaukimo atsiradimo ir vystimosi pagrindu reikėtų laikyti tiek įgimtus pradmenis (gabumus, potraukius, nervų sistemos ypatumus), tiek ir vėliau susiformavusius poreikius, interesus, asmeninius tikslus ir gyvenimo prasmės sampratą. Kartais tikrasis pašaukimas galutinai išryškėja tik praktiškai padirbėjus tam tikroje profesinės veiklos srityje.

Kryptingumas - asmenybės poreikių, interesų, polinkių, nuostatų, vertybinių nuostatų visuma (Jovaiša, 1993). Kūrybinis kryptingumas - tai vienas iš svarbiausių savęs aktualizacijos fenomenų, skatinantis saviugdos, kūrybiškos saviraiškos poreikį. Kiti autoriai teigia, kad svarbiausias kryptingumo komponentas yra motyvacija. Profesiniam kryptingumui formuotis įtakos turi motyvacija tos ar kitos profesijos įsigijimui, jos reikšmingumui asmenybės svarbiausiuose gyvenimo pasirinkimuose. Profesiją renkamasi atsižvelgiant į daugelį aspektų, tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kiek pasirinkta profesija atitinka individo sugebėjimus ir polinkius, nes tai turi įtakos tolesniam mokymuisi ir darbinės veiklos efektyvumui.

Apibendrinant galima pasakyti, kad profesinio apsisprendimo ir profesinio pasirinkimo procesas vyksta jau nuo pirmos fazės. Norint rinktis reikia būti pasiruošusiam, o tai reiškia – gerai pažinti save, savo ligą ir aplink mus supantį darbinį pasaulį su visom jame esančiom galimybėm, reikalavimais ir keitimosi dinamika.

Profesinės karjeros planavimas

Karjeros planavimas – nuoseklus asmens pažintinės ir profesinės veiklos sprendimų išdėstymas laike siekiant profesinio tobulėjimo tikslų bei numatant būtinus išteklius ir aplinkybes (Laužackas, 2005). Vykstant globalizacijai, dinamiškai keičiantis bei tobulėjant technologijoms, asmuo įpareigojamas nuolat planuoti profesinę karjerą. Karjeros planavimas – tai visą gyvenimą trunkantis procesas. Didėjant darbo rinkos poreikiams, žmonėms vis dažniau tenka keisti veiklos pobūdį. Svarbu tampa ne tik išlikti darbo rinkoje, išsaugoti darbo vietą, bet ir sėkmingai kovoti konkurencinėje kovoje. Kiekvienas asmuo pirmuosius profesinės karjeros planus pradeda kurti jau mokykloje, todėl profesinis informavimas bei profesinis konsultavimas tampa būtinu šiuolaikinio ugdymo karjerai proceso elementu. Pirmiausia asmuo turėtų ištirti savo gebėjimus bei polinkius, suvokti profesinius ketinimus, siekti asmeninio profesinio tikslo. Planuojant karjerą, būtina suvokti darbo rinkos poreikius ir kaitos tendencijas bei perspektyvas profesinėje srityje.

Priklausomybės ligomis sergantiems asmenims be specialistų pagalbos planuoti savo karjerą, neturint tam įgūdžių praktiškai yra neįmanoma arba labai sudėtinga. Siekiant optimizuoti šį procesą yra matoma, kad būtų tikslinga ugdymo karjerai modelį integruoti į reabilitacinės programos kontekstą.

1.8. Sisteminio ugdymo karjerai galimybės reabilitacijos procese

Atlikus trumpą apžvalgą ir susipažinus su tikslinėje terapinėje bendruomenėje vykdomo reabilitacinio proceso ypatumais, galima pastebėti, kad paskutiniu šio proceso etapu yra priklausomo asmens įdarbinimas. Reabilitacinėms bendruomenėms išskyla uždavinys būti atsakingoms ne tik už bendrųjų psicho-socialinių paslaugų teikimą, bet ir už jų ugdymo karjerai reikalingų žinių, įgūdžių ir nuostatų sistemos įgijimo galimybių sudarymą – sistemingą ir kryptingą karjeros planavimą bei ugdymą NKD metodinėse rekomendacijose (2008) yra rašoma: „siekiant užtikrinti šios asmenų, patiriančių socialinę atskirtį, grupės reabilitaciją ir integraciją į visuomenę, žmonėms, priklausomiems nuo psichoaktyviųjų medžiagų, labai svarbu teikti ne tik psichologines, ugdymo, bet ir socialines paslaugas, mokyti juos, tobulinti jų socialinius įgūdžius, prireikus įdarbinti ir perkvalifikuoti, suteikti gyvenamąją vietą“. Nors šioje metodikoje ir pateikiama informacija, kurioje yra siūlomos priemonės šioms problemoms spręsti, tačiau, taikant jas praktiškai, pritrūksta kompleksiško ir sisteminio ugdymo karjerai sprendimo būdo. Nagrinėjant ugdymo karjerai metodikas galima pastebėti metodikų, skirtų suaugusiųjų ugdymui, trūkumą. Čia galima būtų paminėti Herr, Cramer (1997) nagrinėtus suaugusiųjų karjeros valdymo modelius ir jų pagrindu parengtas asmenybės ir profesijų pažinimo metodikas, taikomas švietimo ir kitose organizacijose, kurios nagrinėja individualius, subjektyvius karjeros veiksnius. Šiuolaikinėmis modernizacijos ir globalizacijos sąlygomis padėtis darbo rinkoje nuolat keičiasi, aktualesni tampa pasirengimo konkurencijai, nuolatiniam mokymuisi, persikvalifikavimui ir optimaliam savo gebėjimų panaudojimui individo ir visuomenės labai gebėjimai. Reabilitaciniuose centruose priklausomybės ligas besigydančių asmenų kaip asmenybės formavimąsi labiausiai galėtų įtakoti integrali sisteminė ugdymo karjerai veikla nukreipta į asmeninės karjeros valdymui ir planavimui reikalingus gebėjimus.

Vienas iš svarbiausių ugdymo karjerai tikslų yra akcentuoti karjeros kompetenciją. Siekiant padėti sveikstantiems nuo priklausomybės ligų asmenims atrasti savo vietą gyvenime, matome tikslinga reabilitacinę programą praturtinti sisteminiu ir kryptingu ugdymu karjerai. Pasirenkant metodologinį pagrindą modeliuoti karjeros vystymą ir ugdymą reabilitacinės bendruomenės sąlygomis galima būtų pasirinkti karjeros valdymo teoriją (Herr, Cramer, 1997, p. 100-105), kuri akcentuoja būtinybę mokyti žmones vystyti savo karjerą kaip nuosekliai organizuotą ir valdomą procesą padedantį įgyti karjeros kompetenciją, bei plėtoti: asmens savivaizdį, atliepantį į darbą orientuotą visuomenę; teigiamas nuostatas į darbą, mokymąsi, visuomenę ir pasitenkinimo šiose srityse pajautimą; tokias asmenybės savybes kaip savigarba, pasitikėjimas savimi, atkaklumas, iniciatyvumas, sumanumas, išradingumas; realistišką santykio tarp mokymosi ir darbo pasaulio supratimą; informuotumą apie šiuolaikiniame darbo pasaulyje egzistuojančias karjeros galimybes;

gebėjimą integruoti į darbo pasaulį, įgijus tam tikrą profesiją arba toliau mokytis (Herr, Cramer, 1997).

Ugdymo karjerai srityje yra įgyjami gebėjimai, lemiantys individo ateitį. Karjeros gebėjimų įgijimas suvokiamas kaip visuotinai privaloma ir integrali ugdymo institucijų veiklos dalis (pirmiausia bendrojo lavinimo mokyklose, o vėliau profesinio rengimo ir pan.) (Kučinskienė, 2003, p.135). „Lietuvoje pastaruoju metu sparčiai plečiasi mokymosi ir karjeros pasirinkimo alternatyvų įvairovė, tačiau kartu didėja ir socialinės rizikos laipsnis, nes daug jaunų ir suaugusių žmonių nepajėgia rasti pusiausvyros tarp savo siekių ir visuomenėje egzistuojančių galimybių dinamikos, neturi reikiamos mokymosi motyvacijos, mokymosi ir profesinės veiklos strategijų kūrimo ir įgyvendinimo gebėjimų ir pan.“ (Kučinskienė, 2003, p. 7). Pasitelkęs karjeros kompetencijas, žmogus gali išsikelti savo asmenybę ir išorinio pasaulio siūlomas galimybes geriausiai atitinkančius karjeros tikslus, juos suderinti su kitomis gyvenimo sritimis (laisvalaikiu, šeima, mokymusi) ir integruoti į bendrą gyvenimo planą, tinkamai panaudodamas turimus išteklius (žinias, įgūdžius, laiką ir t. t.) šiems tikslams įvertinti, jų siekti ir nuolat juos atnaujinti.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, reabilitacinio proceso vykdymas bendruomenėje yra skirstomas į fazes, kuriuose vyksta iš anksto numatytas, atitinkamas priklausomo asmens pokytis. Kiekviena fazė turi savo išskirtines nuostatas, kurios apsprendžia atsakomybės už savo gyvenimą didėjimą reabilitacinio proceso eigoje. Dėl šios priežasties, į reabilitacinę programą integruojant sisteminių ugdymą karjerai, karjeros kompetencijų ugdymas turėtų būti išdėstomas logiška seka remiantis teorinėmis išvalgomis, priklausomai nuo matomo priklausomo asmens pokyčio, bei fazinių nuostatų teikiamų galimybių. Atliekant tyrimą ir formuojant galimus karjeros kompetencijos komponentus buvo remtasi Jungtinių Amerikos Valstijų NCDA (National Career Development Association) aprašytais karjeros ugdymo gairėmis (Sampson ir kt., 2004), kuriose yra pagrindžiama, kad siekiant asmeninių karjeros tikslų yra svarbu mokėti valdyti savo kompetencijas. Pradedama nuo elementarių žinių, toliau einama prie supratimo, įgūdžių (gebėjimų) taikymo ir užbaigiama vertinimo lygmeniu, kai ugdomasis visiškai įsisąmonina kompetencijų svarbą karjerai, geba jomis pasinaudoti valdydamas savo asmeninę karjerą. Remiantis šiomis gairėmis reabilitacinio proceso vykdymo eigoje yra numatomi ugdyti šie karjeros kompetencijos komponentai: bendravimo įgūdžiai, bendrosios kompetencijos, savęs pažinimo įgūdžiai, profesinis formavimas, kompetencijų portfelio sudarymas, mokymosi galimybių, karjeros planavimo, įsidarbinimo ir bendradarbiavimo. Šio darbo pabaigoje, apibendrinus mokslinę literatūrą ir atlikus tyrimo rezultatų analizę, yra numatomos pateikti sisteminio ugdymo karjerai rekomendacijos derinant su fazinėmis reabilitacinio proceso vykdymo nuostatomis.

2 skyrius. UGDYMO KARJERAI PROCESO TYRIMO ANALIZĖ

2.1. Tyrimo metodika, organizavimas, imtis.

Siekiant išsiaiškinti priklausomybės ligomis sergančių asmenų, besigydančių ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse, ugdymo karjerai proceso ypatumus, buvo atliktas kiekybinis tyrimas. Tyrimo metodai bei duomenų matavimo priemonės sukonstruotos dar prieš tyrimą. Klausimynas sudarytas remiantis Jungtinių Amerikos Valstijų NCDA (National Career Development Association) aprašytais karjeros ugdymo gairėmis (Patton, W., McMahon, M. 1999), modifikuotas ir priderintas prie reabilitacinio proceso, vykdymo ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse.

Empiriniams duomenims rinkti buvo pasinaudota anketa (priedas 1), kurią sudarė 3 pagrindiniai klausimų diagnostiniai blokai:

- ***Demografinių klausimų blokas.*** Šį bloką sudarė pirmi 12 anketos klausimų. Jų pagalba buvo siekiama išsiaiškinti, kokia respondentų lytis, išsilavinimas, profesinis pasirengimas, karjeros kelio pasirinkimo sėkmingumas bei darbinė patirtis, kokiai amžiaus grupei jis priklauso, taip pat jo turimos priklausomybės forma, sistemingo vartojimo laikotarpis, dalyvavimų reabilitacijos programoje skaičius ir blaivėjimo etapas (fazė).
- ***Ugdymo karjerai poreikio įvertinimo klausimų blokas.*** Šio bloko klausimai buvo parengti remiantis Jungtinių Amerikos Valstijų NCDA (National Career Development Association) aprašytais karjeros ugdymo gairėmis (Patton, W., McMahon, M. 1999) ir matuojami rangų skale (labai svarbu, gana svarbu, mažai svarbu ir nesvarbu). Visi klausimai buvo suskirstyti į 8 subkategorijas, kurias sudaro po 5 klausimus:
 1. ***Bendravimo įgūdžių ugdymo svarbos klausimų blokas.*** Juo buvo siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina ugdymo karjerai gebėjimų ir įgūdžių svarbą bendravime, sprendžiant konfliktus, dirbant grupėje, reiškiant mintis ir jausmus.
 2. ***Bendrujų kompetencijų ugdymo svarbos klausimų blokas.*** Siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina ugdymo karjerai bei savo gebėjimų ir įgūdžių formuluojant tikslus, planuojant veiklas ir laiką, atliekant savianalizę ir savęs įsivertinimą, bei atliekant veiklos rezultatų įvertinimą svarbą.
 3. ***Savęs pažinimo ugdymo svarbos klausimų blokas.*** Siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina ugdymo karjerai bei savo gebėjimų ir įgūdžių savęs pažinimo proceso tobulinime, pažįstant savo charakterio ypatumus, darbinių įgūdžių ugdyme, bei derinant darbo interesus su asmeniniais pomėgiais svarbą.

4. ***Profesinio apsisprendimo ir rengimosi profesinei veiklai svarbos klausimų blokas.*** Siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina ugdymo karjerai bei savo gebėjimų ir įgūdžių pažįstant darbo rinkos vystimosi tendencijas, profesinės reabilitacijos galimybes, profesijų pasaulio pažinimą, profesinio apsisprendimo vyksmo mechanizmą ir profesinio rengimosi informacijos gavimo galimybių svarbą.
5. ***Kompetencijų portfelio sudarymo svarbos klausimų blokas.*** Siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina ugdymo karjerai bei savo gebėjimų ir įgūdžių įgyjant naujų kompetencijų, atstatant senas kompetencijas, tvarkant kompetenciją patvirtinančius dokumentus bei sudarant kompetencijų portfelį svarbą.
6. ***Mokymosi galimybių sudarymo svarbos klausimų blokas.*** Siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina ugdymo karjerai bei savo gebėjimų ir įgūdžių pradėdant (tęsiant) mokymąsi, planuojant mokymosi procesą, siekiant įveikti mokymuisi trukdančias kliūtis, pažįstant paramos mokymuisi gavimo galimybes, bei suvokiant neformalaus mokymosi galimybes ir reikšmę svarbą.
7. ***Karjeros plano sudarymo svarbos klausimų blokas.*** Siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina ugdymo karjerai bei savo gebėjimų ir įgūdžių kuriant karjeros planą, numatant karjeros strategines orientacijas, renkant karjeros planavimui reikalingą informaciją, reaguojant į besikeičiančią situaciją ir aplinkybes, sudarant ilgalaikius ir trumpalaikius karjeros tikslus svarbą.
8. ***Įsidarbinimo svarbos klausimų blokas.*** Siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina ugdymo karjerai bei savo gebėjimų ir įgūdžių dalyvaujant įsidarbinimo pokalbiuose, parengiant įsidarbinimui reikalingus dokumentus, atrenkant darbo pasiūlymus, kaupiant informaciją apie dominančius darbdavius, priimti kitų žmonių pagalbą svarbą.

Visi šie klausimai pateikiami 13 anketos klausime eilės tvarka. Šiam ugdymo karjerai poreikio įvertinimo klausimų bloke taip pat pateikiamas kontrolinis klausimas (atitinka 15 anketos klausimą) apie karjeros kompetencijų ugdymo poreikį, kuris atspindi visas 8 paminėtas kategorijas. Vertinant respondentų atsakymus bus siekiama nustatyti, ar atsakymai nėra atsitiktiniai, t.y. ar gauti duomenys yra pakankamai validūs ir patikimi.

- ***Ugdymo karjerai vertinimo reabilitacijos procese klausimų blokas*** (atitinka 14 anketos klausimą). Šis blokas yra identiškas antrajam blokui, kuriuo tiriamas ugdymo karjerai poreikis, tik klausimas performuluotas taip, jog respondentai turėtų įvertinti, kaip vykdomas ugdymas karjerai reabilitacijos bendruomenėje. Atsakymai taip pat vertinami rangų skale (labai gerai, gana gerai, pakankamai gerai ir blogai). Šiam klausimų blokui priskiriamas ir kontrolinis klausimas (atitinka 16 anketos klausimą), kuris apibendrina visus subskalių klausimus, o gauti atsakymai turėtų sutapti su vidutiniais subskalių atsakymų klausimais bei

dar vienas papildomas klausimas apie tai, koks yra bendruomenėje vykdomų ugdymo karjerai priemonių efektyvumo lygis (atitinka 17 anketos klausimą)..

Kiekybiniai duomenys buvo apdoroti SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) 13.0 programiniu paketu taikant statistinės analizės metodus: patikimumo analizę (Cronbach alpha kriterijus), aprašomąją statistiką (dažniai), koreliacijos analizę (Spearman koreliacijos koeficientas). Duomenis iliustruojančios histogramos ir skritulinės diagramos kurtos Ms Excel programa.

Tyrimas buvo suplanuotas ir organizuojamas keliais etapais:

1. Renkama, analizuojama ir sisteminama moksliniuose šaltiniuose bei teisiniuose aktuose pateikta informacija, atliktų mokslinių tyrimų duomenys ir rezultatai.
2. Remiantis turimais duomenimis konstruojamas tyrimo instrumentas - uždaro tipo klausimynas.
3. Vykdoma tikslinė anketinė priklausomų asmenų apklausa reabilitacinėse bendruomenėse.
4. Analizuojami tyrimo rezultatai. Gauti kiekybiniai duomenys suvesti į programinio paketo SPSS 13.0 matricą, skaičiuojamos statistinės charakteristikos. Tyrimo duomenys pateikiami lentelėse ir paveiksluose, analizuojami ir apibendrinami.
5. Pateikiamos tyrimo išvados ir rekomendacijos.

Tyrimas buvo vykdomas 2012 m. kovo mėnesio pabaigoje – balandžio mėnesio pradžioje. Respondentai pasirinkti tikslinės patogiosios atrankos būdu. Pagrindinis atrankos kriterijus – dalyvavimas priklausomybės reabilitacinių bendruomenių vykdomose reabilitacijos programose. Tyrimo instrumentai buvo platinami tyrėjui tiesiogiai nuvykus į reabilitacijos bendruomenes ir susitikus su reabilitacijoje dalyvaujančiais asmenimis.

Tyrimo imties apibūdinimas:

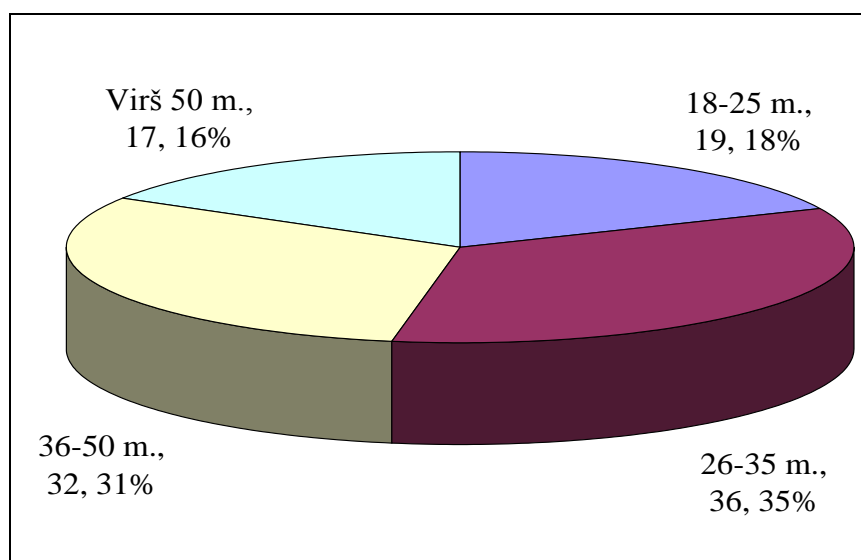
Kiekybiniame tyrime dalyvavo 104 priklausomybės ligomis sergantys asmenys iš 5 ilgalaikės reabilitacijos bendruomenių, esančių įvairiose Lietuvos vietose: labdaros ir paramos fondo „Prieglobstis“ (14 respondentų), VšĮ Priklausomybės ligų reabilitacijos bendruomenės „Eterna Vita“ (13 respondentų), Labdaros ir paramos fondo „Agapao“ (25 respondentai), VšĮ „Gabrielius“ (17 respondentų) ir VšĮ „Apsisprendimas“ (16 respondentų). Dar 19 respondentų jau yra baigę minėtų bendruomenių reabilitacijos programas. Remiantis Narkotikų kontrolės departamento duomenimis (2011), šiuo metu Lietuvoje yra apie 350 priklausomų asmenų reabilitacijos vietų, iš kurių 240 suteikia Lietuvos priklausomybės ligų reabilitacijos bendruomenių asociacija. Taigi, apklausoje dalyvavo trečdalis visų Lietuvos reabilitacijos programų priklausomiems asmenims dalyvių, ir šis skaičius yra daugiau nei pakankamas, kad būtų užtikrintas tyrimo duomenų reprezentatyvumas.

2. 2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

2.2.1. Tyrimo dalyvių apibūdinimas

Didžiąją tiriamųjų dalį sudarė vyrai (88,5 proc. visų respondentų, N = 104). Tokie duomenys nėra netikėti – Lietuvoje daugelis priklausomybės ligų reabilitacijos centrų yra skirti būtent vyrams, todėl natūralu, jie sudarė tiriamųjų daugumą. Dėl šio netolygaus respondentų pasiskirstymo tolesnėje duomenų analizėje ugdymo karjerai poreikis ir vykdymas reabilitacijos eigoje pagal respondentų lytį lyginamas nebus.

Tyrimo dalyvių amžius buvo matuojamas rangine skale, tad jų pasiskirstymas pagal iš anksto numatytas amžiaus kategorijas pateikiamas 4 paveiksle.

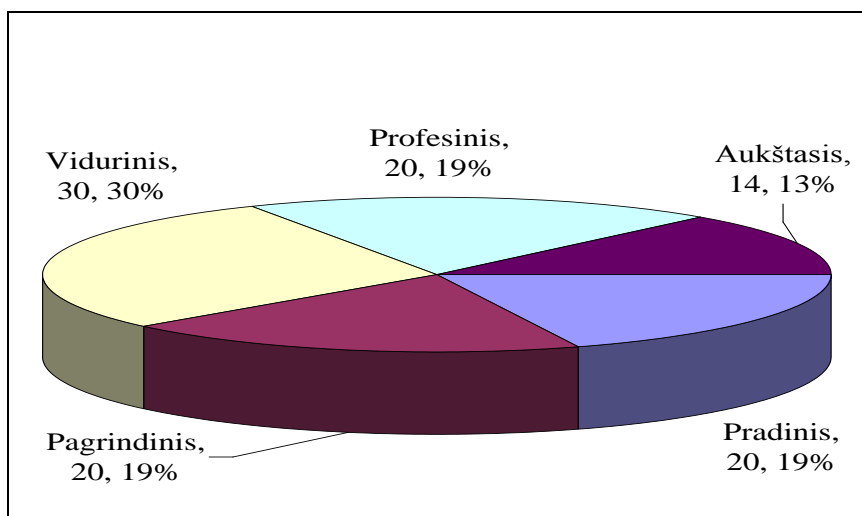

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių (N = 104)

Šiame paveiksle matyti, jog du trečdaliai respondentų yra nuo 25 iki 50 metų amžiaus. Šiuos duomenis galima paaiškinti tuo, jog šiame amžiaus tarpsnyje yra didesnė motyvacija sukurti šeimą, įprasinti save profesinėje veikloje, keisti savo gyvenimą, jei jis nėra priimtinas pačiam asmeniui ir jį supantiems artimiesiems. Jaunesniame amžiuje psichoaktyvių medžiagų vartojimas dažniau sutapatinamas su pramogomis ir tampa neatskiriama pasilinksminimų dalimi, tad apie priklausomybę ir jos gydymą dažniausiai net nepagalvojama. Vyresniame amžiuje (virš 50 metų) atsikratyti priklausomybės yra sunkiau, – ji tampa gyvenimo dalimi, pats asmuo ir jo artimi žmonės dažniausiai jau yra susitaikę su priklausomo asmens gyvenimo būdu, o be to, mirtingumas nuo priklausomybės ligų yra pakankamai didelis ir priklausomi žmonės miršta pakankamai jauni.

Tyrimo pradžioje daryta prielaida, kad priklausomybės psichoaktyvioms medžiagoms išsivystymas ir jos gydymas reabilitacijos bendruomenėse gali būti susijęs su respondentų turimu

išsilavinimu. Dėl šios priežasties tiriamųjų buvo paprašyta nurodyti savo turimą išsilavinimą, o gauti duomenys pateikti 5 paveiksle.

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (N = 104)

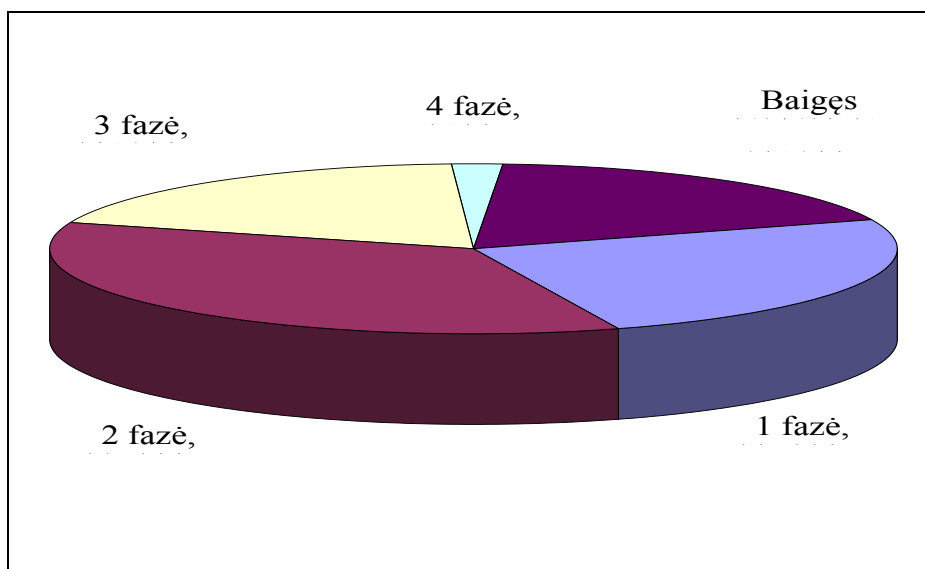
Paveiksle matyti, jog respondentų pasiskirstymas pagal turimą išsilavinimą yra gana tolygus. Didžiausia dalis turi vidurinį išsilavinimą, mažiausia – aukštąjį. Glumina tai, jog kas penktas priklausomybės reabilitacijos bendruomenių narys turi tik pradinį išsilavinimą, ir tai gali būti susiję arba su labai ankstyvu psichoaktyvių medžiagų vartojimu ir dėl šios priežasties neįgytu aukštesniu išsilavinimu, arba tam tikrais intelektualinės veiklos ribotumais, kurie įtakoja asmenų negebėjimus integruotis į socialų gyvenimą ir pastūmėjo kvaišalų vartojimui.

Planuojant tyrimą buvo daryta prielaida, jog ugdymo karjerai svarbos vertinimas gali būti susijęs su sistemingo psichoaktyvių medžiagų vartojimo laikotarpiu bei dalyvavimo reabilitacijos programose skaičiumi. Atlikus tyrimą nustatyta, kad beveik pusė (49,0 proc.) respondentų sistemingai vartoja psichoaktyvias medžiagas daugiau nei 10 metų, 37,5 proc. – nuo 3 iki 10 metų ir tik 13,5 proc. – trumpiau nei 3 metus. Tokie rezultatai taip pat buvo nuspėjami – trumpiau psichoaktyvias medžiagas vartojantys asmenys turi daugiau vilties savarankiškai atsikratyti priklausomybės, tad pagalbos kreipiasi rečiau, o ilgiau sistemingai vartojantys asmenys dažnai turi nesėkmingų psichoaktyvių medžiagų vartojimo nutraukimo patirčių ir suvokia, jog jiems reikalinga pagalba, todėl išbando dar vieną galimybę – dalyvavimą reabilitacijos programoje ir įsijungimą į reabilitacijos bendruomenes. Beveik pusė visų tiriamųjų (45,2 proc.) nurodė, jog reabilitacijos programoje dalyvauja pirmą kartą, 24,0 proc. – antrą. Net 30,8 proc. visų tyrimo dalyvių reabilitacijos programose dalyvauja jau trečią ir daugiau kartų. Iš tiesų šis rezultatas gali būti vertinamas dviprasmiškai: arba kaip reabilitacijos programos neveiksmingumas (priklausomi asmenys negeba gyventi blaiviai net ir pabaigę reabilitacijos programą), arba kaip jos svarbumas ir

reikšmingumas (asmuo suvokia, jog padėti gyventi blaiviai gali tik reabilitacijos bendruomenė, tad grįžta į ją po atkryčio arba po nutrauktos reabilitacijos visus praėjusius kartus).

Dar vienas svarbus rodiklis vertinant ugdymo karjerai eigą reabilitacijos bendruomenėse yra respondentų išbūtas laikas ir pasiekti rezultatai, kurie atsispindi reabilitacijos dalyvių fazėse. Iš viso yra keturios fazės, kurias perėjus sėkmingai baigiama reabilitacijos programa.

Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal buvimą skirtingose reabilitacijos fazėse pateiktas 6 paveiksle.

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal reabilitacijos programos fazes (N = 104)

Paveiksle matyti, jog daugiau nei pusė tyrimo dalyvių yra pradinėse reabilitacijos programos fazėse, penktadalis jų – įpusėję programą ir penktadalis – baiginėjantys arba jau pabaigę. Kadangi reabilitacijos eigoje kinta respondentų požiūris į blaivybę, tolesnius gyvenimo tikslus, prioritetus ir vertybes, jiems keliami skirtingi uždaviniai ir veiklos, tad ugdymo karjerai poreikio vertinimas ir įgyvendinimas reabilitacijos procese bus lyginamas pagal šį kriterijų.

Kitas svarbus kriterijus analizuojant ugdymą karjerai yra profesinės veiklos patirtis. 62,5 proc. tiriamųjų nurodė, kad jie turi įgiję vienokį ar kitokį profesinį pasirengimą, tačiau tik 38,5 proc. teigia, kad jų profesijos pasirinkimas buvo sėkmingas. Vadinasi, likusioji dalis yra nepatenkinti turima profesija. Kadangi didžioji dalis tiriamųjų turėjo žemesnį nei profesinis išsilavinimą, tad galima daryti prielaidą, kad profesinį pasirengimą jie įgijo specializuotuose mokymuose ar kursuose, kur **galimybės rinktis specialybę dažniausiai būna gana ribotos**. Jei įgyta profesija asmeniui nėra priimtina, mažai tikėtina, kad jis dirbs darbą, atitinkantį įgytą profesiją. **Tyrimo rezultatai parodė, kad tik 26,9 proc. visų tyrimo dalyvių yra dirbę pagal turimą profesiją, tad ugdymas karjerai tampa labai svarbi užduotis reabilitacijos programas įgyvendinantiems asmenims ir visoms reabilitacijos bendruomenėms.**

Dar vienas svarbus veiksnys analizuojant ugdymo karjerai poreikį bei ugdymo karjerai vertinimą reabilitacijos procese yra turima darbinė patirtis. Kiek daugiau nei ketvirtadalis (26,9 proc.) respondentų nurodė, jog per pastaruosius 5 metus nėra turėję jokio darbo, o beveik pusė (42,3 proc.) jų dirbo epizodiškai ir gana trumpai. Tik 13,5 proc. tiriamųjų dirbo visus pastaruosius penkerius metus, ir tikėtina, jog tai yra tie respondentai, kurie yra baigę reabilitacijos procesą. Dar 17,3 proc. per minėtą laiką dirbo kurį laiką, tačiau gana ilgai. Vadinasi, galima teigti, jog psichoaktyvių medžiagų priklausomybės ligomis sergantys asmenys turi sunkumų integruojantis į darbo rinką arba dirbant ilgesnį laiką toje pačioje darbovietėje.

Apibendrinant galima teigti, kad didžioji dalis respondentų yra vidutinio amžiaus vyrai, kurie sistemingai vartoja alkoholį daugiau nei 10 metų. Daugelis jų neturi profesinio išsilavinimo, tačiau turi vienokį ar kitokį profesinį pasirengimą, kuriuos dažniausiai nėra patenkinti ir juo labiau nėra šio pasirengimo realizavę profesinėje veikloje, nes per pastaruosius 5-erius metus nedirbo arba dirbo trumpai ir epizodiškai.

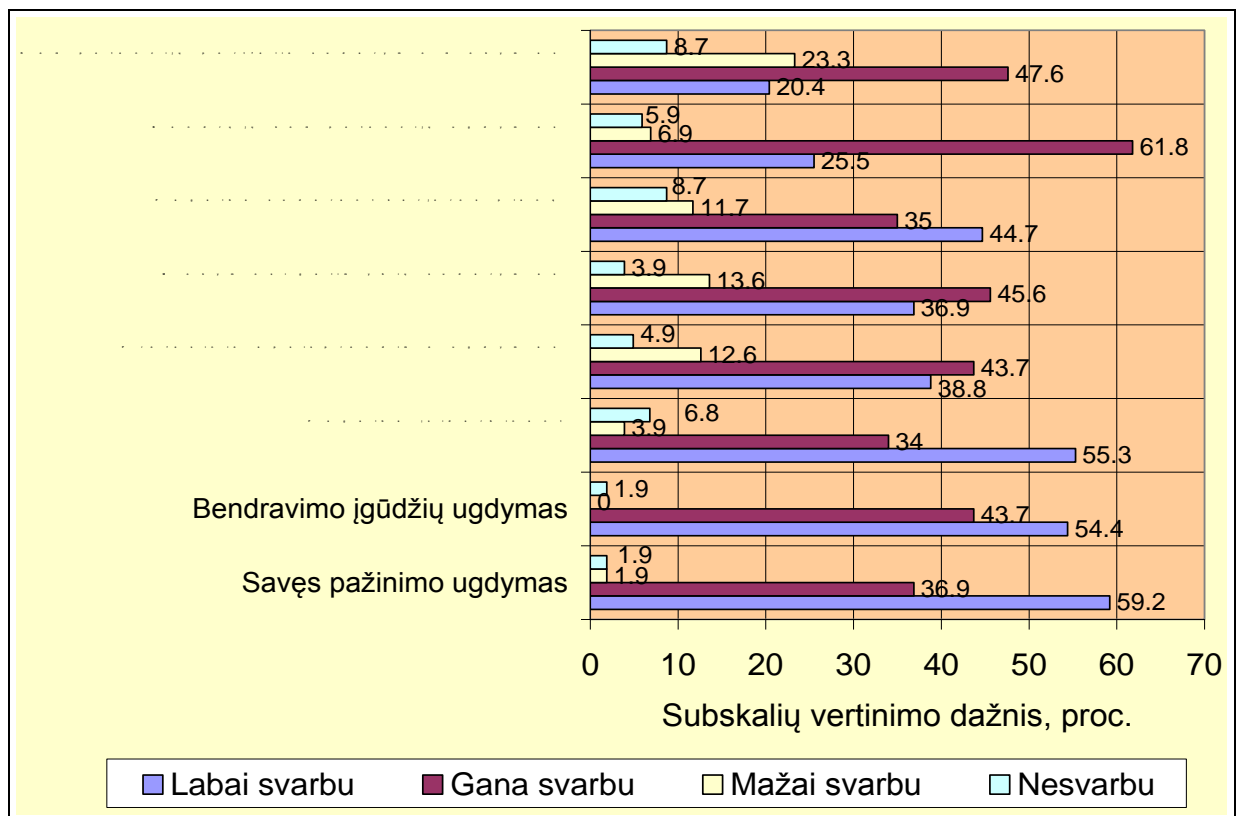
2.2.2. Priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai poreikio analizė

Konstruojant tyrimo instrumentą ugdymas karjerai buvo išskaidytas į 8 pagrindines sudedamąsias dalis: bendravimo įgūdžių ugdymą, bendrųjų kompetencijų ugdymą, savęs pažinimo ugdymą, profesinio apsisprendimo ir rengimosi profesijai ugdymą, kompetencijų portfelio sudarymo mokymą, mokymosi galimybių sudarymą, pagalbos sudarant karjeros planą ir pagalbos įsidarbinant. Respondentų prašyta įvertinti kiekvienos šios sudedamosios dalies svarbą (16 anketos klausimas) pasirenkant vieną iš galimų vertinimo variantų: „nesvarbu“ (1 balas), „mažai svarbu“ (du balai), „gana svarbu“ (trys balai) ir „labai svarbu“ (4 balai). Gauti vertinimo rezultatai, atskirus ugdymo karjerai komponentus lyginant pagal jų įvertinimo dažnius, pateikiami 7 paveiksle.

Kaip yra matoma, tyrimo dalyviams pats **svarbiausias veiksnys ugdant karjerą** reabilitacijos bendruomenėse yra mokymas pažinti save. I. Abramavičienės (2008), L. Bulotaitės ir kt. (2007) teigimu, dažnai priklausomi asmenys savęs pažinimo įgūdžius yra praradę, nes apsvaigus nuo psichoaktyvių medžiagų sąmoningas savęs ir savo veiklos vertinimas yra praktiškai neįmanomas, o sistemingai vartojant kvaišalus savęs vertinimas tampa nereikalingas. Mokslininkės nurodo, jog alkoholį vartojančių asmenų vidinės pusiausvyros būseną yra sutrikusi, todėl jų elgesys dažnai būna impulsyvus. Dėl šių priežasčių savęs pažinimas yra vienas svarbiausių veiksnių siekiant išvengti atkryčių ir toliau gyventi blaivų gyvenimą.

Antrasis pagal svarbumą ugdymo karjerai veiksnys (įvertinus skalės padalą „labai svarbu“ ir „gana svarbu“) respondentams yra bendravimo įgūdžių ugdymas. Toks vertinimas gali būti aiškinamas tuo, jog priklausomybės ligomis sergantiems asmenims praradus savęs pažinimo įgūdžius, prarandami ir bendravimo įgūdžiai: sistemingai vartojant alkoholį dažnai socialinių

kontaktų ratas tampa labai siauras, neretai prarandama šeima ir nutrūksta bet kokie artimi dvasiniai ryšiai. L. Bulotaitė ir kt. (2007) taip pat teigia, jog o priklausomų asmenų užmegzti socialiniai kontaktai yra menki, o naujai užmegzti - greitai nutrūksta. Tam, kad jie būtų sukurti iš naujo, reikia sąmoningumo ir blaivumo, o priklausomiems asmenims ši sąlyga nėra pasiekama. Taigi, ilgainiui prarandami bendravimo įgūdžiai. R. Kučinskienė (2003; 2003a) taip pat akcentuoja, jog vienas svarbiausių ugdymo karjerai komponentų yra bendruomeniškumo ugdymas, kuris apime gabėjinų gyventi bendruomenėje ir palaikyti socialinius kontaktus su šalia esančiais asmenimis ugdymą. Nėgana to, nemaža dalis priklausomų asmenų reabilitacinėse bendruomenėse besigydančių asmenų yra buvę įkalinimo įstaigose ((NTAKD metinis pranešimas, 2011), kur socialiniai kontaktai yra stipriai apriboti, o bendravimas reikalingas toks, kad žmogus galėtų išgyventi nelaisvės sąlygomis. Todėl visai natūralu, kad savęs pažinimo ir bendravimo ugdymas yra vertinamas kaip vienas svarbiausių reabilitacijos procese.

7 pav. Sudedamųjų ugdymo karjerai dalių svarbos vertinimas, proc. (N = 104)

Trečias pagal svarbą ugdymo karjerai veiksny, reikalingas psichoaktyvių medžiagų reabilitacinėse bendruomenėse, yra pagalba įsidarbinant. Šis vertinimas taip pat labai adekvatus, nes daugelio reabilitacijos bendruomenių tikslas yra ne tik blaivybės ugdymas, bet ir integracija į darbo rinką. Žmogui, pabaigusiam reabilitacijos programą, reikia palikti reabilitacinę bendruomenę ir pradėti gyventi savarankiškai. Tačiau dažnai tai padaryti labai sunku, nes priklausomi asmenys dėl socialinių kontaktų nebuvimo neturi pastovios gyvenamosios vietos ir pragyvenimo šaltinio, o

susirasti darbą taip pat nėra lengva (NTAKD metinis pranešimas, 2011). Neįsidarbinus išskyla benamystės ir atkryčio grėsmė, nes žmogus, apimtas nevilties, grįžta prie tų pačių gyvenimo įpročių, kuriuos turėjo iki tol ir kurie jam padėjo išgyventi. Taigi, įsidarbinimas yra svarbus veiksnys ugdant priklausomybės ligomis sergančių asmenų karjerą.

Kitos trys ugdymo karjerai sudedamosios dalys – profesinio apsisprendimo ugdymas, mokymosi galimybių sudarymas ir pagalba sudarant karjeros planą – pagal svarbą vertinamos labai panašiai. Bendrųjų kompetencijų ugdymo ir pagalba sudarant kompetencijų portfelį komponentus respondentai dažniausiai vertino kaip svarbius, tačiau atsakymų „labai svarbu“ ir „mažai“ svarbu pasiskirstymas buvo panašus, todėl galima teigti, jog bendroje ugdymo karjerai skalėje šie komponentai yra vertinami žemiausiai.

Iš tiesų visi respondentų vertinimai išsidėstę logine seka: pirmiausia reikia išmokti gerai pažinti save, atnaujinti socialinius kontaktus, įsigyti pragyvenimo šaltinį, ir tik tada galvoti apie tai, ko asmuo norėtų bei kaip tuos norus pasiekti. Šie gauti tyrimo duomenys atspindi tokias pat problemas, kurios nurodomos NTAKD metiniame pranešime (2011). Netikėta tai, jog tiriamieji kaip vieną iš mažiausiai svarbių dalykų įvertina bendrųjų kompetencijų ugdymą. Tačiau gali būti taip, jog tyrimo dalyviams nebuvo visiškai aišku, kas yra bendrosios kompetencijos ir kuo jos pasireiškia.

Būtent dėl šios priežasties buvo sukurta ugdymo karjerai poreikio matavimo skalė (13 anketos klausimas), kurioje visi išvardinti veiksniai atitiko atskiras subskales, susidedančias iš 5 klausimų. Respondentų buvo prašoma įvertinti, kiek kiekvienas teiginys jiems yra svarbus. Visos skalės vidinio patikimumo kriterijus Cronbach alpha yra 0,93, o atskirų subskalių kriterijai pateikiami 1 lentelėje:

1 lentelė

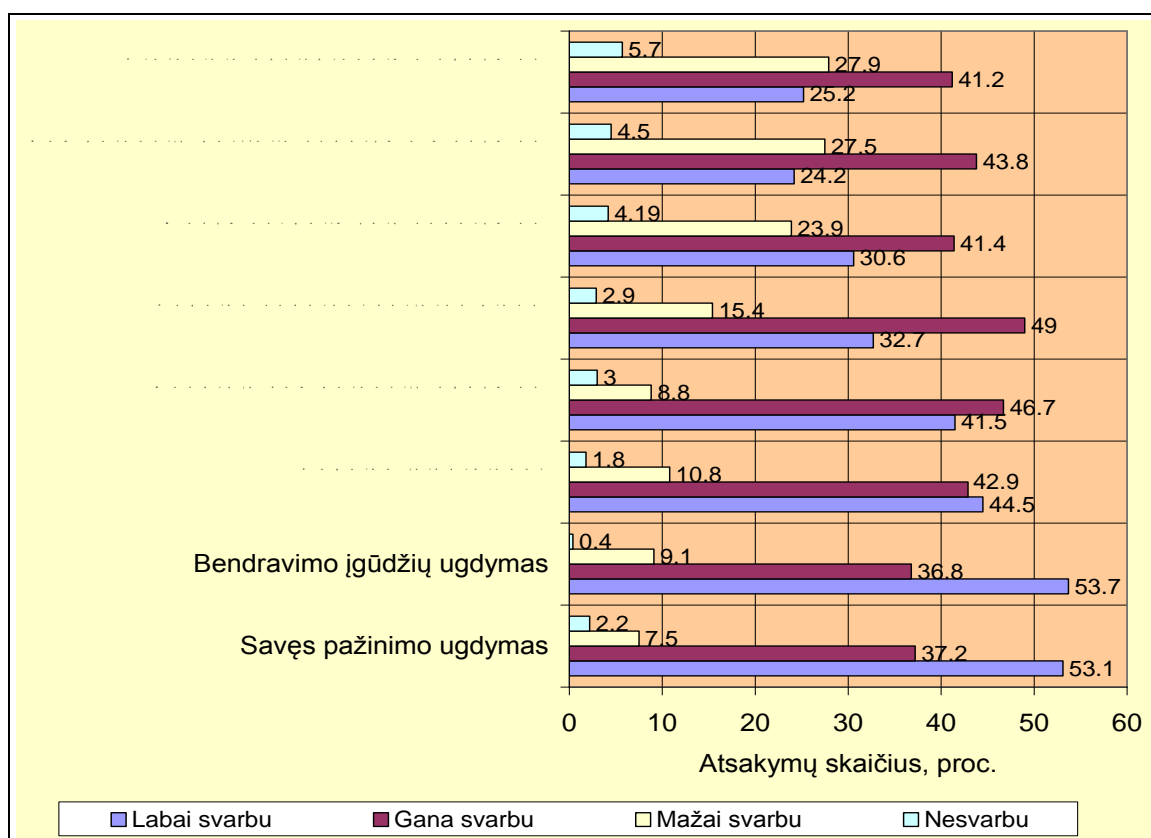
1 lentelė. Ugdymo karjerai subskalių vidinio patikimumo koeficientai (n=104)

Skalė	Cronbach alpha koeficientas
Savęs pažinimo ugdymo svarba	0,73
Bendravimo įgūdžių ugdymo svarba	0,83
Pagalbos įsidarbinant svarba	0,72
Profesinio apsisprendimo ugdymo svarba	0,81
Mokymosi galimybių sudarymo svarba	0,87
Pagalbos sudarant karjeros planą svarba	0,87
Bendrųjų kompetencijų ugdymo svarba	0,73
Kompetencijų portfelio sudarymo mokymo svarba	0,77

Matyti, kad atskirų skalių vidinio patikimumo koeficientai svyruoja nuo 0,72 iki 0,87, o tai rodo aukštą tyrimo instrumento validumą. Tačiau atskirų subskalių vertinimas šiek tiek skiriasi nuo apibendrinto skalės vertinimo. Kiekvienoje subskalėje buvo pateikiama po 5 klausimus apie tai, kiek respondentams svarbūs atskiri karjeros ugdymo sudedamųjų dalių teiginiai, kuriuos jie turėjo

įvertinti rangine skale („nesvarbu“ -1 balas, „mažai svarbu“ - 2 balai, „gana svarbu“ - 3 balai ir „labai svarbu“ - 4 balai). Gauti rezultatai pateikiami 8 paveiksle.

Šiame paveiksle matyti, jog **pirmosios trys subskalės pagal vertinimo svarbumą sutampa** su subskalių apibūdinimo vertinimai – respondentams svarbiausi ugdymo karjerai veiksniai yra savęs pažinimo (subskalėje jis apima gebėjimą įvardinti savo jausmus, valdyti mintis ir elgesį, pažinti savo charakterį, jo gerąsias ir blogąsias puses, įvertinti savo sugebėjimus ir turimus profesinius įgūdžius, gebėti suderinti savo pomėgius su profesine veikla), bendravimo įgūdžių ugdymas (subskalėje apima tokius veiksmus kaip bendravimo įgūdžių tobulinimas, mokymas efektyviai spręsti konfliktus, dirbti grupėse, tinkamai reikšti mintis ir idėjas, atpažinti ir tinkamai išreikšti kylančius jausmus) ir pagalba įsidarbinant (subskalėje šis komponentas apima mokymą sėkmingai dalyvauti pokalbiuose su darbdaviu, parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus, sugebėti atskirti tinkamus darbo pasiūlymus, rasti informaciją apie dominančius darbdavius bei pasinaudoti kitų žmonių teikiama pagalba ieškant darbo).

8 pav. Atskirų ugdymo karjerai subskalių teiginių svarbos vertinimas, procentų vidurkiais (N = 104)

Tuo tarpu į ketvirtąją poziciją pakyla bendrųjų kompetencijų ugdymo svarba, kuri apima mokymą formuluoti trumpalaikius ir ilgalaikius veiklos tikslus, planuoti savo veiklą, analizuoti ir įvertinti atliktos veiklos rezultatus, ugdyti problemų identifikavimo ir sprendimo gebėjimus bei

mokytis savianalizės ir savęs vertinimo įgūdžių. Taigi, tyrimo dalyviams konkrečiai įvardinant bendrųjų kompetencijų turinį, jo svarba vertinama žymiai aukščiau nei pavadinus jį apibendrintai.

Mažiausiai svarbus ugdymo karjerai komponentas vertinant jį pagal atskiras sudedamąsias dalis yra profesinio apsisprendimo ugdymas, kuris apima darbo rinkos vystimosi tendencijų žinojimą, profesinės reabilitacijos galimybes, pagalbos teikimą pažįstant profesijų pasaulį, pasirenkant profesiją ir gaunant informaciją apie jos įgijimo galimybes.

Priešpaskutinę poziciją visų ugdymo karjerai komponentų vertinime užima mokymas sudaryti savo kompetencijų portfelį, kuris apibūdinamas per galimybių įgyti naujų kompetencijų, atstatyti turėtas kompetencijas, sudaryti jų sąrašą, žinoti šiuo metu keliamus reikalavimus profesinėms kompetencijoms bei įsigyti jas patvirtinančius dokumentus veiksniais.

Šiek tiek svarbesnis tiriamiesiems pasirodė mokymosi galimybių sudarymas ugdant savo karjerą, atsiskleidžiantis per tokių veiksnių kaip pagalbos įveikiant mokymuisi trukdančias kliūtis, paramos mokymuisi gavimo galimybių ir neformalaus mokymosi reikšmės žinojimą, pagalbos planuojant ir pradėdant mokymo procesą vertinimą.

Panašią poziciją visų komponentų vertinimo sistemoje užėmė ir pagalbos kuriant karjeros planą (strateginių karjeros orientacijų numatymas, karjeros planavimui reikalingos informacijos gavimas, prisitaikymas prie kintančių reikalavimų, ilgalaikių ir trumpalaikių karjeros tikslų formavimas bei paties karjeros plano sudarymas) svarbos vertinimas ugdymo karjerai kontekste.

Analizuojant ugdymo karjerai svarbos vertinimą svarbu įvertinti ir tokį vertinimą įtakojančius demografinius veiksniai. Tyrimo pradžioje buvo daryta prielaida, kad ugdymo karjerai svarbos vertinimas gali būti susijęs su respondentų amžiumi, išsilavinimu, sistemingo psichoaktyvių medžiagų vartojimo trukme, reabilitacijų kiekiu, reabilitacijos etapu ir pasirinktos profesinės veiklos sėkmingumu. Kadangi visi šie veiksniai (išskyrus profesinio pasirinkimo dėkingumą) buvo vertinami rangine skale, siekiant atskleisti jų sąsajas su ugdymo karjerai svarbos vertinimu bus naudojama koreliacinė analizė ir taikomas Spearman koreliacijos koeficientas (2 priedo 4 lentelė).

Nustatytas vidutinio svarbumo ryšys tarp tiriamųjų amžiaus ir savęs pažinimo ($r_s = -0,440$, $p < 0,01$), kompetencijų portfelio sudarymo ($r_s = -0,353$, $p < 0,01$) bei mokymosi galimybių sudarymo ($r_s = -0,453$, $p < 0,01$). Reabilitacijos fazė turi silpną ryšį su karjeros planavimu ($r_s = 0,248$, $p < 0,01$), o kitos demografinės charakteristikos – išsilavinimas, alkoholio vartojimo laikas, pabaigtų reabilitacijų skaičius bei turima darbinė patirtis - vertinimui neturi įtakos arba įtakoja labai silpnai.

Taigi, kuo vyresni respondentai, tuo mažiau jiems aktualus savęs pažinimo ugdymas, kompetencijų portfelio sudarymo mokymas ir mokymosi galimybių sudarymas, tuo tarpu jaunesniems tiriamiesiems šie ugdymo karjerai aspektai yra svarbesni. Aukštesnėje reabilitacijos fazėje priklausomiems asmenims atsiranda silpnas poreikis savo karjeros plano rengimui ir realizavimui. Iš tiesų realu, kad **jaunesniems tiriamiesiems labiau rūpi išmokti pažinti save**, nes

dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir nuolatinės neblaivumo būsenos tai padaryti buvo sunku, **taip pat galimybės mokytis**, nes dažniausiai jie neturi įgiję kokio nors išsilavinimo. Jiems **taip pat svarbu mokėti sudaryti savo kompetencijų portfelį, nes dabartinė darbo rinka reikalauja gebėjimo konkuruoti ir tinkamai save pateikti**, ypač jaunam ir patirties neturinčiam žmogui. **Vyresnieji dažniau yra turėję vienokios ar kitokios darbo patirties, tad profesijos įgijimas jiems nebėra toks aktualus. Stebėtina tai, kad reabilitacijos fazė rodo tik silpną ryšį su karjeros planavimu.**

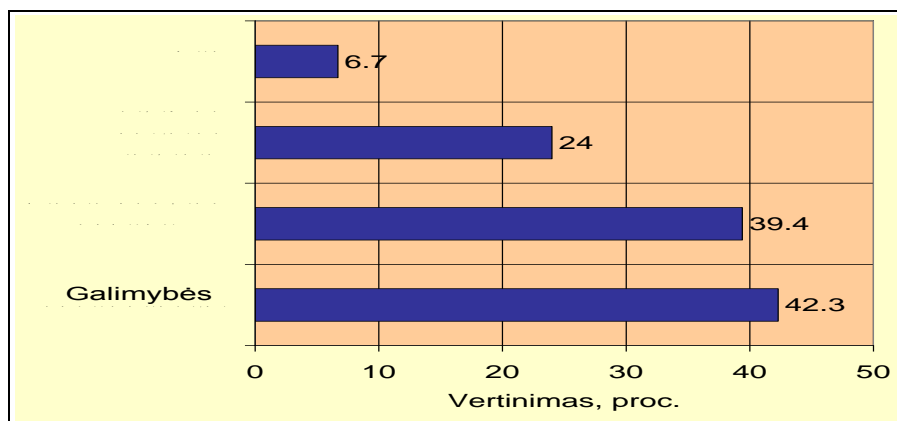
Analizuojant ugdymo karjerai komponentų svarbos vertinimo ir profesinio pasirengimo sėkmingumo sąsajos (Chi kvadrato χ^2 kriterijaus analizė) nustatyta, kad pasitenkinimas pasirinkta profesija nėra susijęs su ugdymo karjerai komponentų svarbumo vertinimu (2 priedo 5 lentelė).

Apibendrinant galima teigti, kad reabilitacijos procese priklausomybės ligomis sergantiems asmenims ugdymas karjerai yra vykdomas, - apie karjerą ir jos svarbą yra kalbama, tačiau nepakankamai. Karjeros kompetencijos komponentų poreikio raiška pasižymi reikšmingais skirtumais. Svarbiausi jo komponentai – savęs pažinimo, bendravimo įgūdžių, pagalbos įsidarbinant ir bendrųjų kompetencijų ugdymas. Ugdymo karjerai vertinimas yra susijęs su respondentų amžiumi: vyresniems tiriamiesiems mažiau svarbūs nei jaunesniems yra savęs pažinimo ugdymas, mokymosi galimybių sudarymas ir kompetencijų portfelio sudarymas. Reabilitacijos fazė silpnai įtakoja karjeros plano sudarymo svarbos vertinimą.

2.2.3. Priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai esmės suvokimas ir jų požiūris į šio proceso realizavimą reabilitacinėse bendruomenėse

Priklausomų asmenų reabilitacijos bendruomenėse įgyvendinamose reabilitacijos programose profesinė reabilitacija yra vienas pagrindinių veiklos uždavinių: siekiama besigydančius asmenis integruoti į darbo rinką, suteikti profesiją arba atstatyti buvusius profesinius įgūdžius. Su šia sritimi artimai susijęs ir ugdymas karjerai: stengiamasi įdiegti šiuolaikinę karjeros sampratą, įvertinti savo gebėjimus, polinkius ir interesus bei rasti veiklą, atitinkančią žmogaus pomėgius ir galimybes. Tačiau šis ugdymas ne visuomet yra savalaikis ir kompleksiškas, dažnai trūksta specialistų, turinčių reikiamą išsilavinimą ir pakankamai kompetencijų besigydančių asmenų karjerai ugdyti. Todėl šio tyrimo metu vienas iš uždavinių yra išsiaiškinti, kaip priklausomybės ligomis sergančių asmenų bendruomenėse yra vykdomas ugdymas karjerai.

Kadangi pastaruosiu metu karjeros samprata kinta ir nuo tradicinio karjeros supratimo stengiamasi pereiti prie šiuolaikinio, respondentų buvo pasiteirauta, kad, jų manymu, yra šiuolaikinė karjera. Jų atsakymai pateikiami 9 paveiksle.

9 pav. Priklausomybės ligomis sergančių asmenų šiuolaikinės karjeros samprata (N = 104)

Taigi paveiksle matyti, jog beveik pusė tiriamųjų šiuolaikinę karjerą vertina kaip savirealizacijos galimybę, kas atitinka šiuolaikinę karjeros sampratą. Tačiau beveik tiek pat tiriamųjų mano, kad šiuolaikinės karjeros tikslas – kuo didesnis uždarbis. Nors tai be jokios abejonės yra susiję su karjera, tačiau tai nėra esminis šiuolaikinės karjeros komponentas. Beveik ketvirtadalis tiriamųjų vis dar vadovaujasi nuostata, kad karjera – tai lipimas karjeros laiptais, vis aukštesnių pareigų užėmimas. Tokia samprata būdinga tradiciniam karjeros suvokimui, o šiuolaikiniam praktiškai nebeturi reikšmės. Vadinasi, apie karjerą, jos sudėtinės dalis ir pačią prasmę reabilitacijos bendruomenėse gali būti informuojama nepakankamai, nors kita vertus pats klausimas yra šiek tiek klaidinantis ir respondantai galėjo pateikti daugiau subjektyvią savo nuomonę, o ne reabilitacijos metu gautą informaciją. Tiriamieji, pasirinkę atsakymą „kitą“, įvardino, jog šiuolaikinė karjera, jų nuomone, yra „gebėjimas derinti lipimą laiptais ir uždarbį“ bei „sąžiningas darbas ir lipimas karjeros laiptais“. Taigi, šie rezultatai liudija, jog priklausomų asmenų karjeros suvokimas yra tradicinio pobūdžio, t.y. karjerą jie traktuoja kaip kilimą organizacijos pareigybių hierarchijoje (Jovaiša, Orentienė 2003), greitą ir sėkmingą kilimą tarnyboje, visuomeninėje ar mokslinėje veikloje, kurie garantuoja geras ateities perspektyvas (Valackienė, Dėmenienė 2003). Nors šiuolaikinė karjera, anot Stanišauskienės (2005), labiau atsižvelgia į individo galimybes, interesus ir prioritetus ir gali būti sėkminga be kilimo aukštyn, o jos sėkmės matas yra ne tik darbo užmokestis ir statusas, bet taip pat ir savirealizacija bei gyvenimo tikslų pasiekimas, darbo, šeimos, asmeninio tobulėjimo ir laisvalaikio dermė, respondentams tokia samprata nėra priimtina.

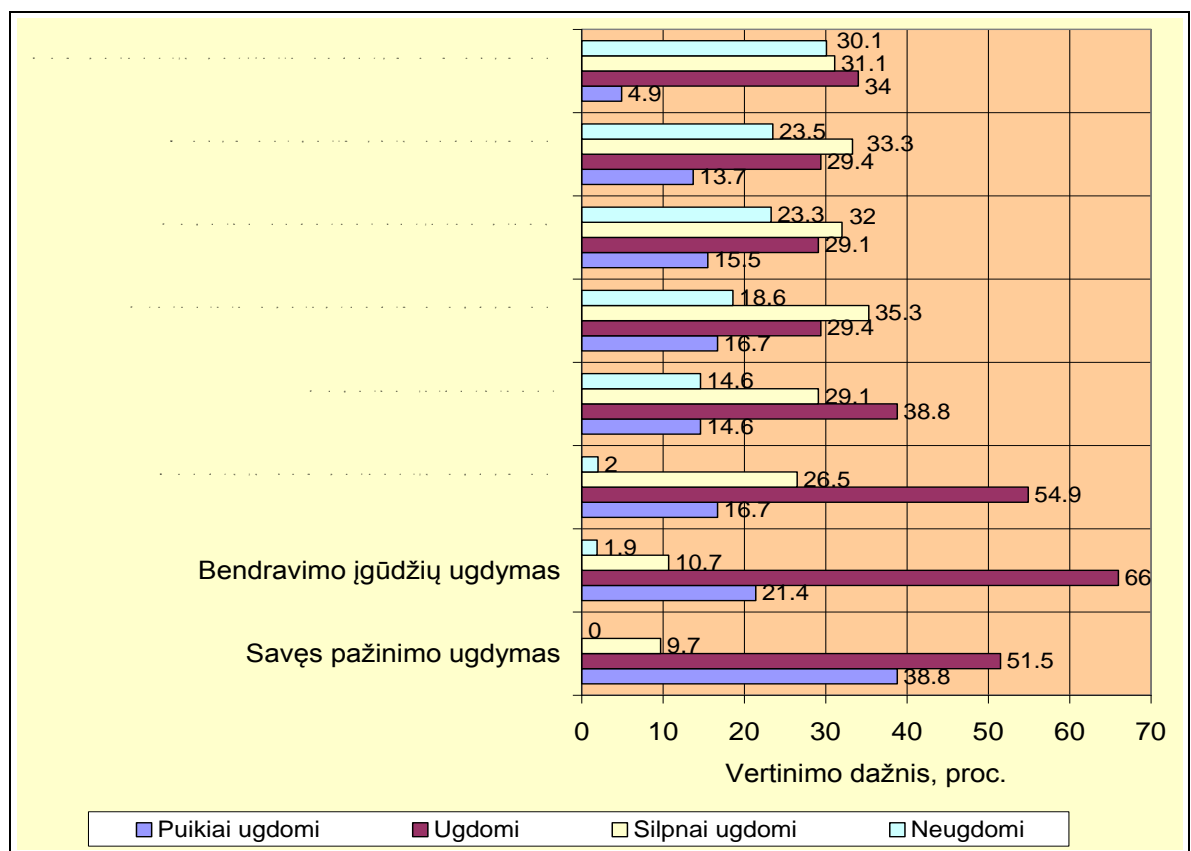
Tai, kaip ugdytas karjerai vykdomas reabilitacijos procese, respondentų buvo pasiteirauta pateikiant ugdymo karjerai vertinimo skalę, kurioje paprašyta įvertinti kiekvienos vykdomos veiklos efektyvumą. Skalė buvo suskirstyta į 8 subskales, kurias sudarė po 5 teiginius (14 anketos klausimas). Visos skalės vidinio patikimumo kriterijus Cronbach alpha yra 0,86, o atskirų subskalių kriterijai pateikiami 2 lentelėje:

Ugdymo karjerai reabilitacijos procese subskalių vidinio patikimumo koeficientai (N=104)

Skalė	Cronbach alpha koeficientas	Tiriamųjų imtis
Savęs pažinimo ugdymo svarba	0,63	104
Bendravimo įgūdžių ugdymo svarba	0,61	104
Pagalbos įsidarbinant svarba	0,62	104
Profesinio apsisprendimo ugdymo svarba	0,84	104
Mokymosi galimybių sudarymo svarba	0,86	104
Pagalbos sudarant karjeros planą svarba	0,87	104
Bendrujų kompetencijų ugdymo svarba	0,91	104
Kompetencijų portfelio sudarymo mokymo svarba	0,65	104

Matyti, kad atskirų subskalių vidinio patikimumo koeficientas svyruoja nuo 0,61 iki 0,91. Nors rezultatai nėra tokie geri kaip ta pačia skale matuojant ugdymo karjerai svarbą, tačiau vis tik leidžia teigti, kad tyrimo skalės vidinis patikimumas yra pakankamas, kad ją būtų galima naudoti tyrimuose.

10 paveiksle pateikiami atskirų subskalių vertinimo dažniai. Paveiksle matyti, jog reabilitacijos procese ugdymo karjerai prioritetai beveik atitinka priklausomų asmenų poreikį.

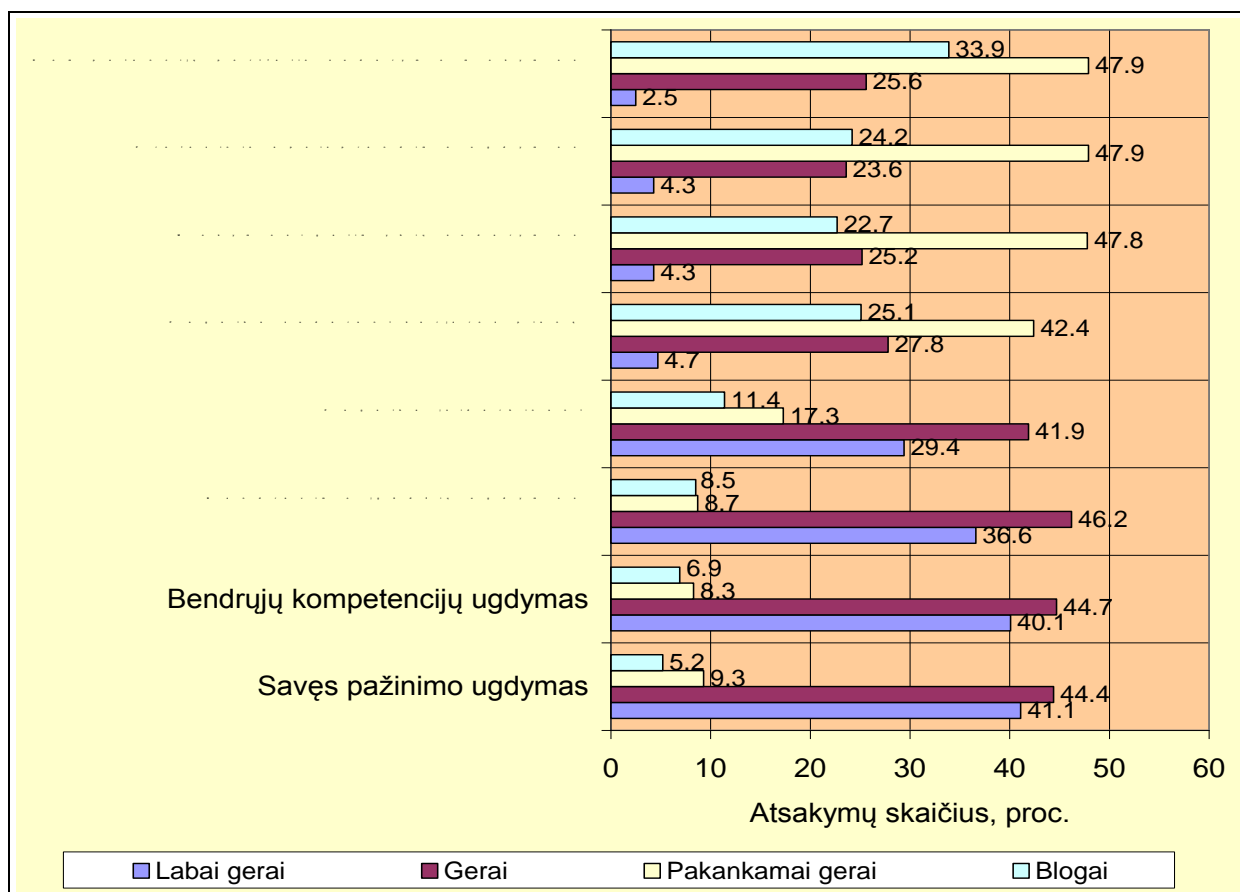
10 pav. Ugdymo karjerai komponentų turinio įgyvendinimo reabilitacijos procese vertinimas (N = 104)

Respondentų nuomone, priklausomų asmenų reabilitacinėse bendruomenėse geriausiai ugdomi 4 pagrindiniai karjeros komponentai: savęs pažinimas, bendrosios kompetencijos,

bendravimo įgūdžiai ir pagalba įsidarbinant, o visiems likusiems komponentams skiriama kur kas mažiau dėmesio. Beveik du trečdaliai tiriamųjų nurodė, jog reabilitacinėje bendruomenėje silpniausiai mokoma arba visai nemokoma sudaryti savo turimų kompetencijų portfelį, o daugiau nei pusė pritarė, kad reabilitacinėje bendruomenėje sudaromos ne itin geros sąlygos mokytis, sulaukiama mažai pagalbos sudarant savo karjeros planą ir ugdant profesinį apsisprendimą.

Atlikus koreliacinę ugdymo karjerai komponentų svarbos vertinimo ir šių komponentų ugdymo reabilitacijos procese analizę nustatyta, kad šie vertinimai nėra statistiškai reikšmingai susiję, o tai reiškia, jog didesnis dėmesys tam tikroms ugdymo karjerai sudedamosioms dalims reabilitacijos procese neįtakoja šių dalių svarbumo vertinimo ir atvirkščiai.

Kaip kontrolinis klausimas dėl ugdymo karjerai vykdymo reabilitacijos procese buvo užduotas kitas panašus klausimas (15 anketos klausimas), kuriame atsispindėjo ne konkrečių ugdymo sričių (subskalių) turinys, o tik apibendrintas jo pavadinimas. Respondentai turėjo įvertinti, kiek kiekvienas jų yra ugdomas įgyvendinant reabilitacijos programas. Gauti rezultatai pateikiami 11 paveiksle:

11 pav. Ugdymo karjerai komponentų įgyvendinimo reabilitacijos procese vertinimas (N = 104)

Analizuojant gautus duomenis galima teigti, jog įvertinus atskirų ugdymo karjerai komponentų sudarančius veiksniai (14 anketos klausimas) ir išvedus jų procentinio vertinimo

vidurkius geriausiai reabilitacijos bendruomenėje ugdomi savęs pažinimo, bendrųjų kompetencijų, bendravimo įgūdžių gebėjimai bei pagalba įsidarbinant, tačiau stinga mokymo sudaryti savo turimų kompetencijų portfelį, apsispręsti dėl profesinės veiklos plotmės, sudaryti karjeros planą bei galimybes mokytis. Taigi, **respondentų vertinimas yra nuoseklus, o anketos pildytos atidžiai, nes beveik sutampa ugdymo karjerai komponentų vertinimas su jų turinį sudarančių veiksmų vertinimais.** Vadinasi, įgyvendinant priklausomų asmenų reabilitacijos programas daugiausia dėmesio skiriama sergančių asmenų savęs pažinimo, bendravimo įgūdžių, bendrųjų kompetencijų ugdymui ir pagalbai įsidarbinant. **Visi šie įgūdžiai dalinai paliečiami vykdant priklausomų asmenų reabilitacijos programas, tad galima daryti prielaidą, jog ugdymas karjerai vyksta kitų reabilitacijos programų rėmuose tiek, kiek jos gali jį apimti, o atskirai su ugdymu karjerai nėra dirbama.** Kadangi šis tyrimas kol kas neturi analogų, nėra galimybės jį palyginti su kitų mokslininkų pateikiamais duomenimis.

Norint parodyti abiejų vertinimų (apibendrinto ir išplėstinio) sąsajas buvo atlikta koreliacinė analizė (2 priedo 6 lentelė) kurioje matyti, kad kai kurių subskalių ir jų sudedamųjų dalių vertinimai iš tiesų nėra susiję, o tai reiškia, kad respondentai, gerai įvertinę ugdymo karjerai komponentų sudedamąsias dalis nebūtinai taip pat gerai įvertino ir pačius komponentus (išskyrus savęs pažinimo, profesinio apsisprendimo ir mokymosi galimybių sudarymo komponentų vertinimus. Visos nustatytos sąsajos yra silpnos, tačiau statistiškai reikšmingos.

Analizuojant reabilitacijos procese vykdomo ugdymo karjerai vertinimus siekta išsiaiškinti, ar jie yra susiję su respondentų demografinėmis charakteristikomis (2 priedo 7 lentelė). Gauti rezultatai leidžia teigti, kad egzistuoja tik du silpni ir statistiškai reikšmingi ryšiai tarp tyrimo dalyvių demografinių charakteristikų ir reabilitacijos procese vykdomo ugdymo karjerai: **pakartotinai reabilitacijos procese dalyvaujantys tiriamieji geriau vertina mokymosi galimybių sudarymą reabilitacijos metu nei dalyvaujantys pirmą kartą** (vidutinis ryšys $r_s = -0,333$, $p < 0,01$), **o paskutinėse reabilitacijos fazėse esantys tiriamieji labiau pritaria teiginiui, jog reabilitacijos bendruomenėse mokoma sudaryti savo karjeros planą** (silpnas ryšys $r_s = 0,286$, $p < 0,01$). Nors nustatyta ir daugiau statistiškai reikšmingų koreliacinių ryšių, tačiau jie yra labai silpni, todėl plačiau neapartinėjami.

Dar viena demografinė charakteristika, galinti įtakoti ugdymo karjerai reabilitacijos procese vertinimus, yra respondentų pasirinktos profesijos atitikimas jų pomėgiams ir lūkesčiams, kitaip vadinamas profesinės veiklos pasirinkimo sėkmingumas. Nustatyta, kad profesinio apsisprendimo ugdymo vertinimas reabilitacijos procese gali būti susijęs su respondentų profesinio pasirinkimo sėkmingumu ($p < 0,05$), tačiau lauktinų reikšmių, didesnių už 5, langelių skaičius yra daugiau negu 20 proc. (81,0 proc.), todėl netenkinama viena iš Chi kvadratui (χ^2) keliamų sąlygų, tad šis ryšys negali būti traktuojamas kaip svarbus ir statistiškai reikšmingas (2 priedo 8 lentelė).

Paskutiniame tyrimo instrumento klausime priklausomybės ligomis sergančių asmenų buvo pasiteirauta, kokios, jų nuomone, reabilitacinėje bendruomenėje vykdomos priemonės savyje apjungia daugiausia ugdymo karjerai elementų ir yra efektyvios karjeros realizacijos atžvilgiu. Tačiau daugelis respondentų nepateikė atsakymų į šiuos klausimus, todėl 3 lentelėje pateikti tik dalies respondentų vertinimai.

3 lentelė

Reabilitacijos procese vykdomų priemonių efektyvumo karjeros ugdymui vertinimas, proc.

Reabilitacinėje bendruomenėje vykdoma priemonė	Labai efektyvi	Efektyvi	Mažai efektyvi	Beveik neefektyvi	N
„12-os žingsnių“ programa	46,4	42,9	3,6	7,1	28
„Day-Top“ programa	42,3	26,9	26,9	3,8	26
Metodinės rekomendacijos	23,1	61,5	11,5	3,8	26
Ugdymo karjerai modelis	42,1	42,1	5,3	10,5	19
Kita	50,0	33,3	-	16,7	6

Lentelėje matyti, jog priklausomybės ligomis sergantys asmenys mano, kad **daugiausia ugdymo karjerai aspektų apima „12-os žingsnių“ programa ir ugdymo karjerai modelis, kuris realiai net neegzistuoja, tačiau yra būtinas siekiant ugdyti priklausomų asmenų karjerą.** Asmenys, pasirinkę atsakymą „kita“, įvardino, jog pati efektyviausia priemonė yra integracijos į visuomenę programa. Kadangi tik kiek daugiau nei ketvirtadalis visų tiriamųjų atsakė į šiuos klausimus, galima daryti prielaidą, jog ugdymas karjerai yra taip inkorporuotas į vykdomas priemones, kad jį tiesiog sunku išskirti, arba priešingai – jis apima labai menką ugdymo karjerai dalį, todėl tiriamiesiems buvo sunku atsakyti į šiuos klausimus.

Apibendrinant galima teigti, kad priklausomybės ligomis sergantys asmenys reabilitacijos metu susiduria su ugdymu karjerai, - dažniausiai šis ugdymas vykdomas mokant pažinti save, bendrauti, plėtojant bendrąsias priklausomų asmenų kompetencijas (Šios kompetencijos yra realizuojamas „12-os žingsnių“ programos dėka). Taip pat, yra pakankamai ugdoma įsidarbinimo kompetencija (jos fragmentai realizuojami metodinių reabilitacinio proceso vykdymo rekomendacijų dėka). Tačiau nepakankamas dėmesys skiriamas išorinio pasaulio pažinimo kompetencijoms, tokioms ugdymo karjerai kryptims kaip: profesinio apsisprendimo ir rengimosi ugdymas; kompetencijų portfelio sudarymas; karjeros planų kūrimas ir mokymosi galimybių sudarymas. Asmenys, dalyvaujantys pakartotinėse reabilitacijose, pozityviau vertina mokymosi galimybių sudarymą nei dalyvaujantys pirmojoje reabilitacijoje. Reabilitacijos fazė neįtakoja ugdymo karjerai svarbos vertinimo (silpnas ryšys).

Taigi, vertinant visumoje, yra matoma, kad reabilitacijos procese ugdymo karjerai vykdymas atitinka priklausomų asmenų lūkesčius, nes sutampa su jų poreikiu atskiriems ugdymo karjerai komponentams. Tačiau nepakankamai ugdomas karjeros kompetencijos poreikis išorinio pasaulio pažinimo aspektu.

IŠVADOS

Apibendrinus mokslinę literatūrą bei stebint reabilitacinio proceso vykdymą bendruomenėje, galima daryti tokias **teorines išvadas**:

1. Apibendrinant mokslinės literatūros šaltinius galima konstatuoti, kad karjeros sąvoka labai dažnai yra traktuojama dvejopai: tradiciškai – kaip kilimas organizacijos pareigybių hierarchijoje; moderniai (šiuolaikiškai) – karjera, kuri apibrėžia visą žmogaus gyvenimo ir darbo kelią, pagrįstą permanentiniu ir neišvengiamu mokymosi procesu bei nuolatiniu tobulėjimu, naujų įgūdžių įvaldymu.
2. Ugdymo karjerai sąvoka yra siejama su profesijos pasirinkimu bei orientuota į profesinę-darbinę ar akademinę-mokymosi veiklą. Ugdymo karjerai raiška tampa matoma vystant karjeros kompetencijos gebėjimus. Norint, kad ugdymas karjerai būtų sėkmingas, jis turi būti vykdomas kaip sistemingas ir kryptingas procesas, kuriame tampa svarbus bendradarbiavimas tarp ugdymo institucijos ir joje ugdomo asmens.
3. Karjeros kompetencijos gebėjimai yra būtini šiuolaikiniame darbo pasaulyje norint spręsti karjeros kelyje išskylančius uždavinius bei realizuoti save gyvenime. Karjeros valdymo kompetencijos, priklausomai nuo edukacinės aplinkos teikiamų sąlygų ir poreikio, gali būti išskaidytos į bendravimo įgūdžių ugdymą, bendrųjų kompetencijų ugdymą, savęs pažinimo ugdymą, profesinio apsisprendimo ir rengimosi profesijai ugdymą, kompetencijų portfelio sudarymo mokymą, mokymosi galimybių sudarymą, pagalbos sudarant karjeros planą ir pagalbos įsidarbinant komponentus. Šie gebėjimai yra tarpusavyje susiję.
4. Sprendžiant priklausomybės ligomis sergančių asmenų ugdymo karjerai uždavinius yra susiduriama su daugybe sunkumų, kuriuos nulemia ypatinga šių asmenų gyvenimo patirtis. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas sukelia rimtus sveikatos sutrikimus, psichologines ir socialines pasekmes, bei suformuoja negatyvų visuomenės požiūrį į priklausomus asmenis.
5. Ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse vykdant reabilitacinį procesą ugdymas karjerai nėra išskirtas į atskirą sisteminę dalį ir yra vykdomas bendrame reabilitacinės programos kontekste. Dėl šios priežasties į jį neakcentuojamas reikiamas dėmesys ir praktiškai jis vykdomas tik fragmentiškai, dėmesį sutelkiant tik į paskiras karjeros kompetencijas (pavyzdžiui, įsidarbinimo įgūdžių lavinimą, savęs pažinimo ugdymą ir pan.).
6. Reabilitacinis procesas bendruomenėje yra vykdomas Biheavioristinio modelio pagrindu. Ugdymą karjerai siejant su šiuolaikine karjeros koncepcija, šis modelis tampa neefektyviu. Remiantis suaugusiųjų ugdymo karjerai požiūriu, tikslinga taikyti patirtinio mokymosi modelį, kurio pagrindas yra partnerystė.

Atlikus tyrimo rezultatų analizę, galima daryti tokias išvadas:

1. Beveik pusė tiriamųjų šiuolaikinę karjerą vertina kaip savirealizacijos galimybę, kas atitinka šiuolaikinę karjeros sampratą. Tačiau beveik tiek pat tiriamųjų mano, kad šiuolaikinės karjeros tikslas – kuo didesnis uždarbis. Vadinasi, apie karjerą, jos sudėtines dalis ir pačią prasmę reabilitacijos bendruomenėse gali būti informuojama nepakankamai.
2. Svarbiausios ugdymo karjerai kompetencijos yra: gebėjimo pažinti save; bendravimo įgūdžių su aplinkiniais ugdymas; įsidarbinimo įgūdžių ugdymas; bendrųjų kompetencijų plėtotė. Nustatyta, kad savęs pažinimo ugdymo, mokymosi galimybių suteikimo ir pagalbos sudarant kompetencijų portfelį poreikis mažėja su amžiumi. Taip pat, nustatyta, kad reabilitacijos fazė neįtakoja ugdymo karjerai svarbos vertinimo ir pasitenkinimas pasirinkta profesija nėra susijęs su ugdymo karjerai komponentų svarbumo vertinimu.
3. Nustatyta, kad reabilitacijos procese vykdomas ugdymas karjerai atitinka priklausomų asmenų lūkesčius, nes sutampa su jų poreikiu atskiriems ugdymo karjerai komponentams. Priklausomybės ligomis sergantys asmenys palankiai vertina ugdymą karjerai, tačiau šis vertinimas išsiskiria analizuojant skirtingų karjeros kompetencijų ugdymą reabilitacijos procese. Daugiausia dėmesio skiriama mokymui pažinti save, bendrauti, padėti įsidarbinti ir plėtoti bendrąsias priklausomų asmenų kompetencijas, tačiau nepakankamas dėmesys skiriamas išorinio pasaulio pažinimo kompetencijoms: profesinio apsisprendimo ir rengimosi ugdymui; kompetencijų portfelio sudarymui; karjeros plano kūrimui ir mokymosi galimybių sudarymui. Asmenys, dalyvaujantys pakartotinėse reabilitacijose, pozityviau vertina mokymosi galimybių sudarymą nei dalyvaujantys pirmojoje reabilitacijoje.
4. **Atlikus tyrimą, patvirtino tyrimo hipotezės, jog ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse priklausomybės ligas besigydantys asmenys išorinio pasaulio pažinimo (mokymosi ir karjeros galimybių pažinimas, darbo pasaulio pokyčių įtakos įvertinimas ir t. t.), profesinio apsisprendimo ugdymo, bei karjeros planavimo (kompetencijų portfelio sudarymas, karjeros sprendimų priėmimo, karjeros plano rengimo ir t.t.) kompetencijų poreikio svarbą įvertina nepakankamai; ugdymo karjerai vykdymas stokoja efektyvumo, kadangi dėmesys sutelkiamas tik į kai kurių karjeros kompetencijų (savo vidinio pasaulio pažinimą, bendravimo gebėjimų ugdymą ir įsidarbinimo) ugdymą.**

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į atliktos mokslinės ir teisinės literatūros analizę bei gautus kiekybinio tyrimo duomenis pateikiamos rekomendacijos reabilitacinėms bendruomenėms, įvairaus lygio institucijoms ir priklausomybės ligomis sergantiems asmenims. Siekiant reabilitacinio proceso, vykdomo ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse optimizavimo **rekomenduojama reabilitaciniame konstrukte konsoliduoti pajėgas, ugdymą karjerai vykdant sistemiškai bei kryptingai:**

1. Ilgalaikėms reabilitacijos bendruomenėms - į reabilitacinę programą integruoti ugdymo karjerai modelį, kurio pagrindu ugdymo karjerai paslaugos būtų teikiamos pradedant nuo pirmos fazės sistemingai ir kryptingai, bei apimtų visą karjeros kompetencijos spektrą.

Siekiant įgyvendinti šį tikslą vykdyti sekančius uždavinius:

- rinkti būtiną informaciją, įvertinti poreikius ir sudaryti ugdymo karjerai planą (.pagal fazę) kiekvienam naujai atvykusiam gydytis priklausomui asmeniui;
- sudaryti sąlygas ugdyti visus karjeros kompetencijos komponentus tolygiai, ypatingą dėmesį skiriant į išorinio pasaulio, profesinio apsisprendimo formavimo bei karjeros planavimo kompetencijoms;
- motyvuoti priklausomus asmenis siekti užsibrėžtų tikslų, išnaudojant vidinį potencialą, kaupiant bendrąsias ir specialiąsias kompetencijas, mokantis bei planuojant;
- atlikti individualius diagnostinius tyrimus pagal polinkius, idealus, interesus ir kt.;
- informuoti apie profesinės reabilitacijos galimybes, persikvalifikavimo tvarką, galimybes įgyti kvalifikaciją ir/ar profesiją;
- informuoti apie AIKO sistemą, įsidarbinimo galimybes ir darbo rinkos vystimosi tendencijas;
- ugdyti atsakomybę už savo pasirinkimus ir perėjimų į fazę metu vykdyti vertinimus ugdymo karjerai srityje;
- gerinant socialinį bendradarbiavimą padėti įsidarbinti pastoviam darbui pagal pašaukimą;
- aprūpinti politikus ir NTAKD reikiama informacija apie reabilitacinio proceso vykdymą ugdymo karjerai aspektu;
- **sukurti ugdymo karjerai paslaugų teikimo standartą, užtikrinantį šių paslaugų teikimo kokybę.**

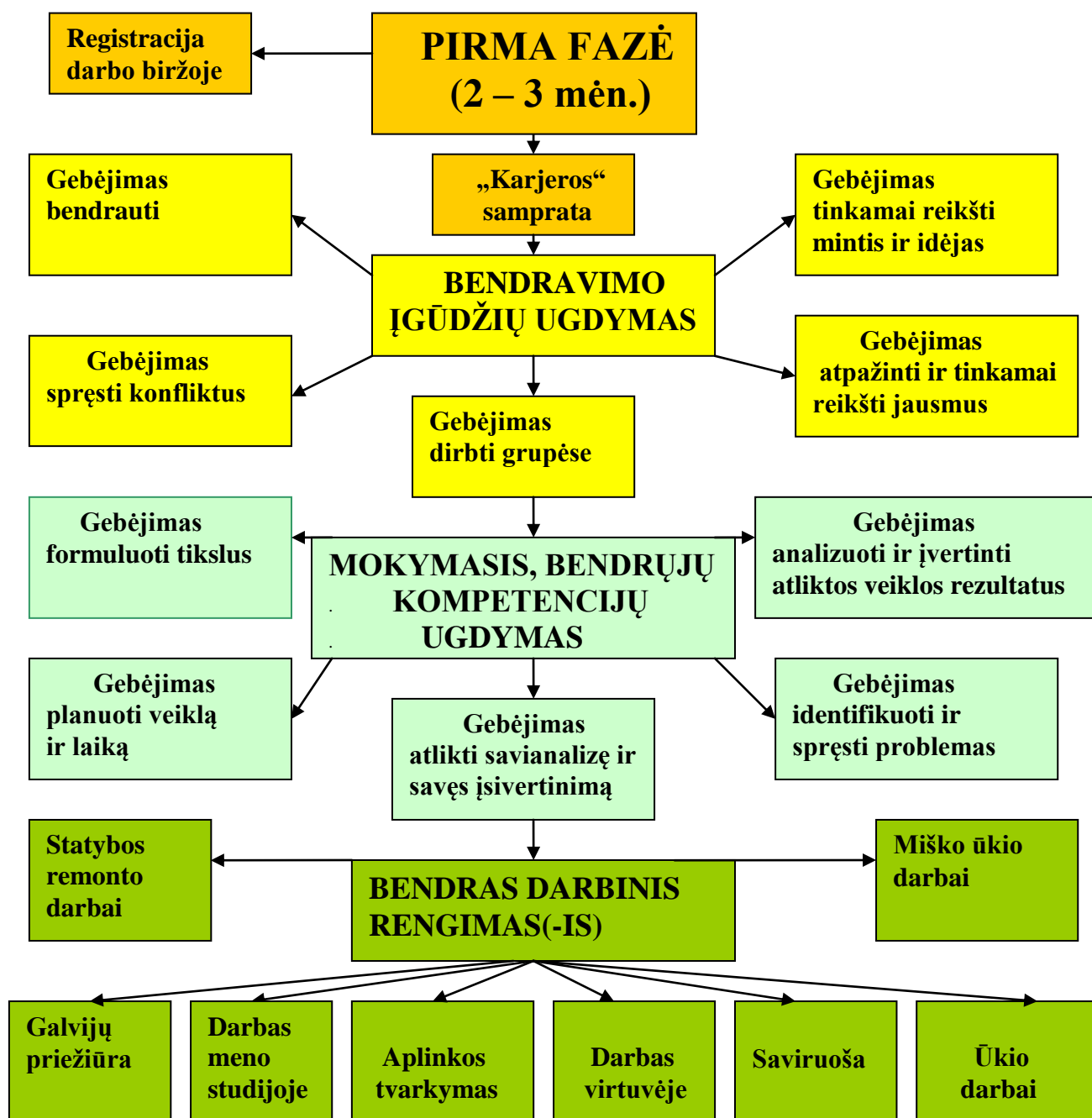
Apibendrinus mokslinę literatūrą ir atlikus tyrimo rezultatų analizę, pateikiame galimą sisteminių karjeros kompetencijų ugdymo integravimo į reabilitacinę programą seką, derinant ją su fazinėmis reabilitacinio proceso vykdymo nuostatomis.

Pirmoji fazė

Pirmoji fazė (2-3 mėn.) - adaptacijos bendruomenėje (nekontaktinė).

Fazinės nuostatos. Esant šioje fazėje vyksta stabilioji priklausomų asmenų remisija (stabili paciento somatinė ir psichikos būklė, kai objektyviais tyrimais nustatoma, jog mažiausiai 3 mėnesius pacientas nevarato narkotinių ir psichotropinių medžiagų). Šioje fazėje atsisakoma kontaktų su artimaisiais ir draugais, nesinaudoja telefonu, neišeina už bendruomenės ribų.

Ugdymas karjerai šioje fazėje susideda iš trijų bloků (ugdomi bendravimo įgūdžiai, bendrosios kompetencijos ir vykdomas bendrasis darbinis rengimas) ir pavaizduotas 12 pav.

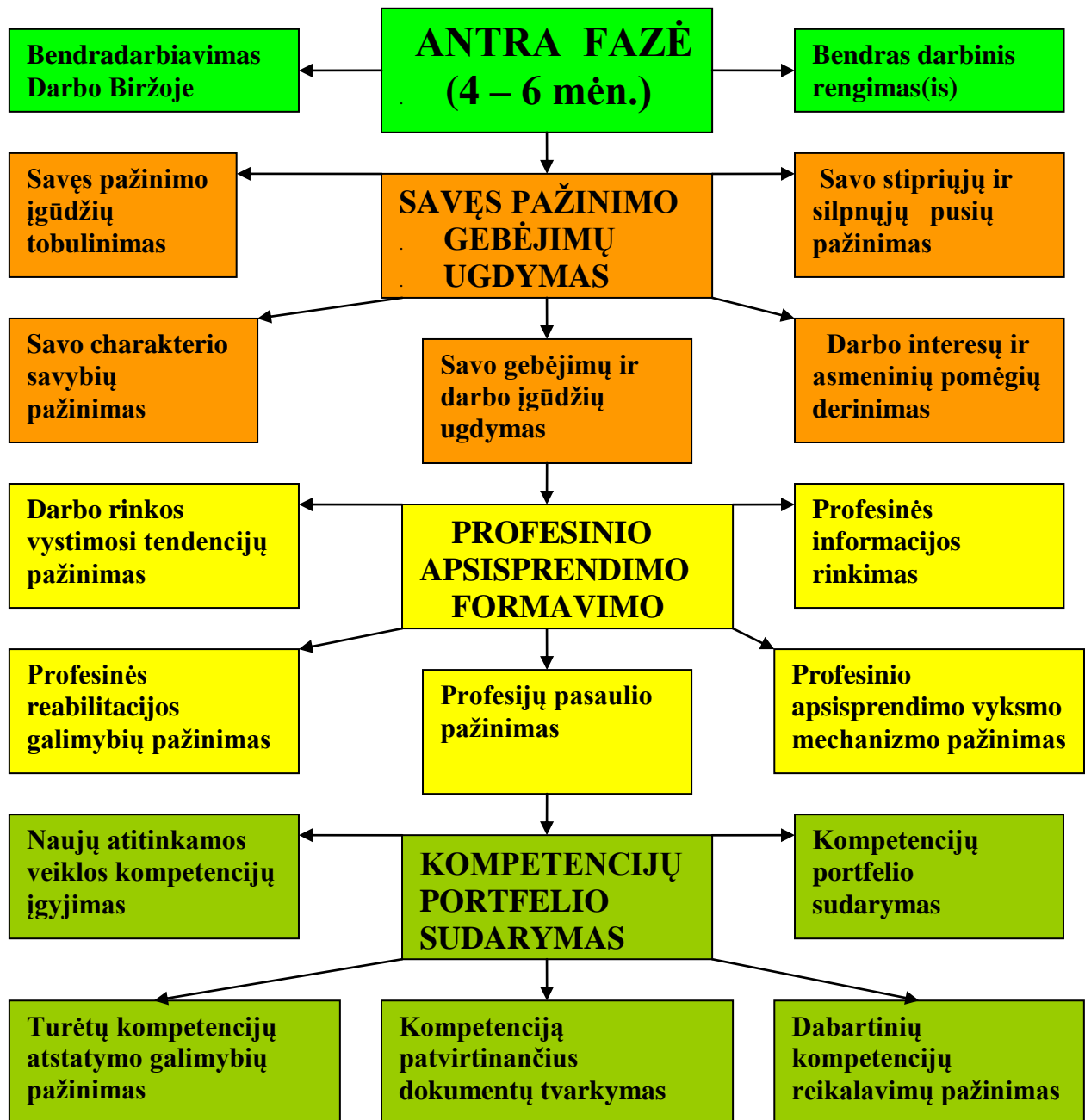
12 pav. Pirmą fazę

Antroji fazė

Antroji fazė - (4 - 6 mėn.) - ribotų kontaktų ir atsakingumo.

Fazinės nuostatos. Šioje fazėje, praėjus stabiliosios remisijos laikotarpiui, priklausomai asmeniui leidžiama trumpam palikti bendruomenę (iki 4-ių val.) prieš tai parašius išvykos planavimą ir sumodeliavus keletą pavojingų situacijų, bei bendrauti su artimaisiais, tačiau prižiūrint vyresnių fazių reabilitantams arba darbuotojams ir iš anksto tai aptarus su bendruomene.

Ugdymo karjerai srityje šioje fazėje atliekama profesinio pasaulio ir asmeninio santykio į jį analizė. Ugdymas susideda iš trijų blokų (savęs pažinimo, profesinio apsisprendimo formavimo, kompetencijų portfelio sudarymo) ir pavaizduotas 13 pav.

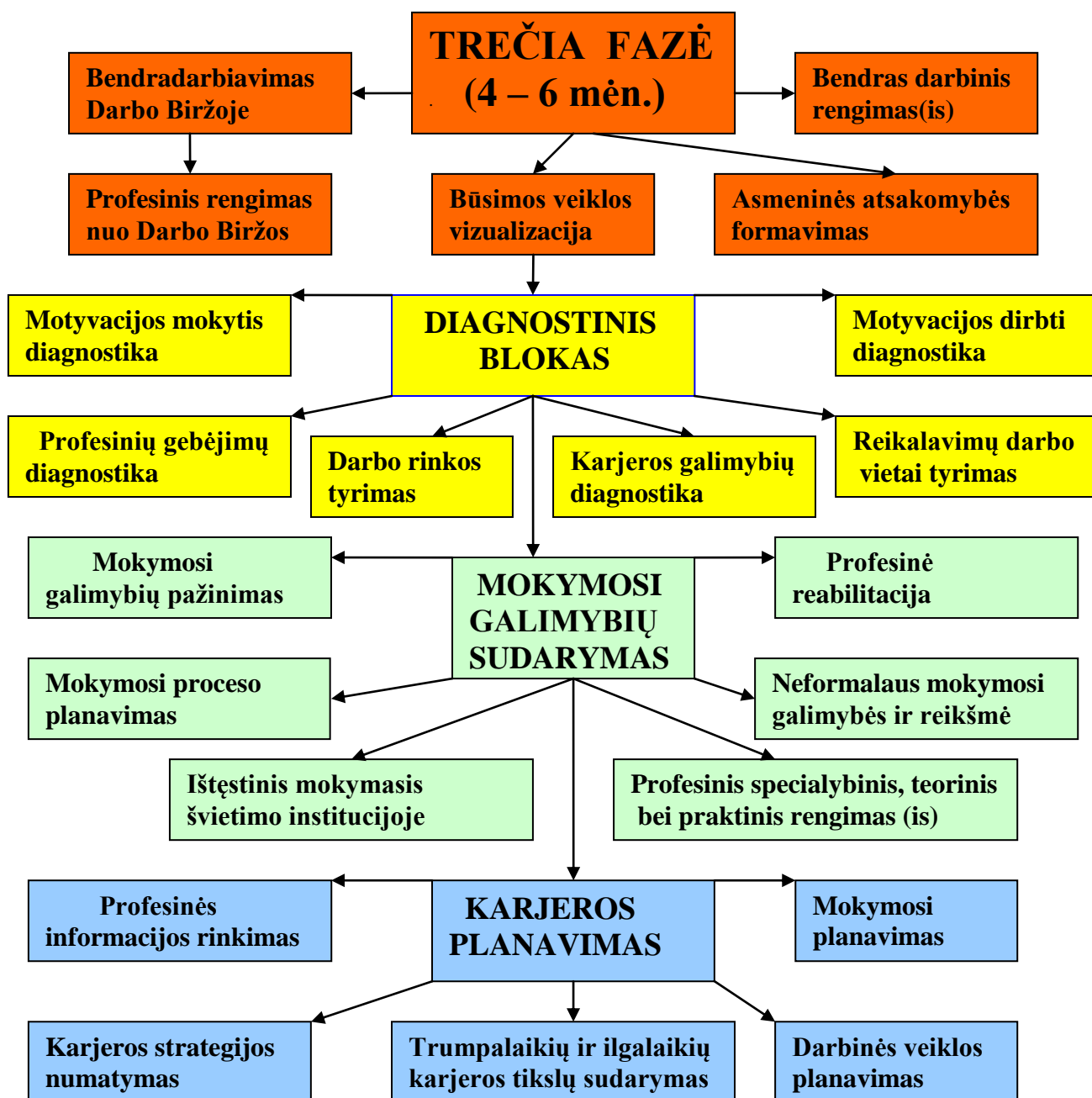
13 pav. Antra fazė.

Trečia fazė

Trečioji fazė (4 - 6 mėn.) – dalinių kontaktų, atsakomybės ir sprendimų fazė. Joje vystoma profesinė karjera.

Fazinės nuostatos. Esant šioje fazėje priklausomui asmeniui leidžiama savarankiškai išvykti iš bendruomenės (iki 48-ių valandų) prieš tai parašius planavimą, kuriame būtų sumodeliuota keletas pavojingų situacijų ir susitvarkymo su jomis būdai.

Ugdymo karjerai srityje šioje fazėje atliekami diagnostiniai tyrimai ir vykdomas karjeros planavimas. Ugdymas susideda iš trijų blokų (diagnostinio, mokymosi galimybių sudarymo, karjeros planavimo) ir pavaizduotas 14 pav.

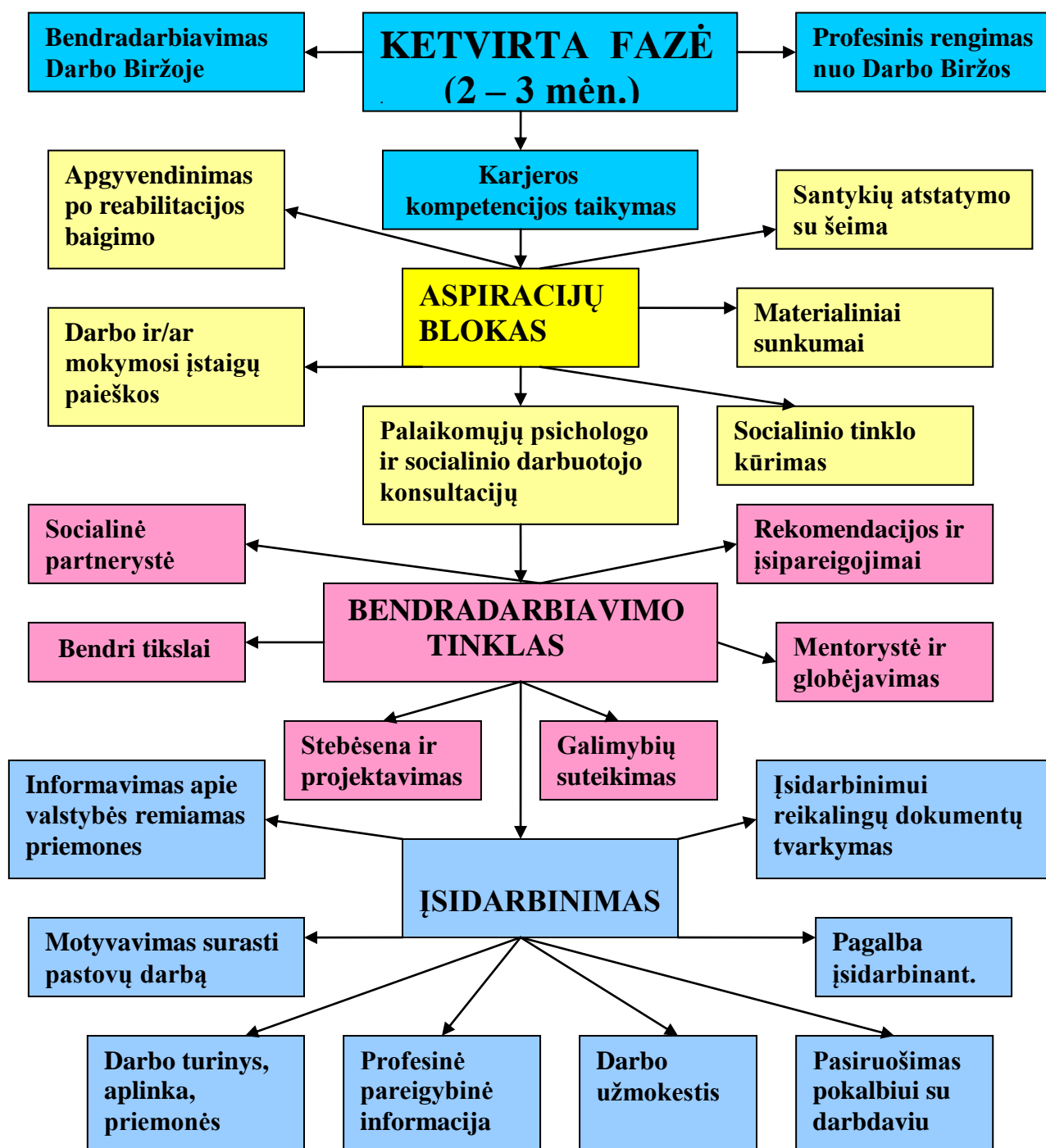
14 nav. Trečia

Ketvirta fazė

Ketvirta fazė (2 – 3 mėn.) – kontaktinė, integracijos į visuomenę fazė.

Fazinės nuostatos. Esant šioje fazėje priklausomui asmeniui leidžiama savarankiškai išvykti iš bendruomenės tiek kiek yra reikalinga darbo paieškai arba dalyvaujant profesinio parengimo kursuose.

Ugdymo karjerai srityje šioje fazėje plečiamas bendradarbiavimo tinklas, įsidarbinimas ir vykdoma savanorystė. Ugdymas susideda iš trijų blokų (aspiracijų, bendradarbiavimo tinklo plėtros, įsidarbinimo) ir pavaizduotas 15 pav.

15 pav. Ketvirta fazė

2. **NTAKD** – optimizuoti reabilitacinio proceso vykdymą ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse, nustatant ugdymo karjerai gaires.
3. **Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo:** prisidėti prie projektų įdarbinant ir / arba priklausomus asmenis ugdant karjerai. (įvairūs užsiėmimai, pažintinės ekskursijos ir kt.).
4. **Karjeros centrų vaidmuo:** organizuoti karjeros dienas, kuriose priklausomi asmenys turėtų galimybę daugiau sužinoti apie karjeros galimybes.
5. **Darbdavių vaidmuo:** vykdyti socialinį bendradarbiavimą su ilgalaikėmis reabilitacijos bendruomenėmis, numatant bendrus tikslus, tobulinant žmoniškųjų išteklių politiką ir eksperimentuojant, kokius rezultatus duoda priklausomų asmenų įtraukimas į darbą (veiklinimas), mokymai, kiti užimtumo segmentai;
6. **Darbo biržos vaidmuo:** Palaikant pastovų bendradarbiavimą su ilgalaikėmis reabilitacijos bendruomenėmis pagal galimybes planuoti profesinio rengimo ir skatinimo priemonės priklausomiems asmenims, aktyviai tarpininkauti su potencialiais darbdaviais iš anksto ruošiant priklausomų asmenų įdarbinimą suteikiant subsidijuojamo atlyginimo galimybę.
7. **Žiniasklaidos vaidmuo:** švietimo ir informacijos kampanijų metu skleisti gerosios praktikos karjeros aspektu pavyzdžius visuomenės nariams siekiant pakeisti neigiamą požiūrį į socialinę atskirtį patiriančius priklausomus asmenis ir klaidinančius stereotipus.
8. **Bažnyčios vaidmuo:** Teikiant dvasines paslaugas motyvuoti realizuoti savo pašaukimą ir talentus.
9. **Priklausomų asmenų vaidmuo:** atsakomybės ugdymas pasirenkant ir vystant savo karjeros kelią; atsakingas karjeros kompetencijų ugdymas, pradedant nuo mažiausio, visose reabilitacinio proceso etapuose; bendradarbiavimo ir savanorystės vystymas, kaip karjeros galimybių pažinimas, galutiniam reabilitacinės programos etape; savo poreikių mokytis ir/ar dirbti objektyvus įvertinimas tęsiant tolimesnį blaivėjimo procesą baigus reabilitacinę programą ir numatant karjeros vystimosi raidą.

Reabilitacinio proceso vykdymas priklausomybės ligomis sergantiems asmenims ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse tampa efektyvesniu tuomet, kai problema sprendžiama kompleksiskai, teikiant socialines, dvasines ir psichologines paslaugas. Socialinių paslaugų teikimo dalyje itin svarbią vietą užima ugdymas karjerai, kurio metu karjeros kompetencijos ugdomos kaip sistema, konsoliduojant visų suinteresuotų institucijų pajėgas. Į reabilitacinę programą integravus sisteminį ugdymą karjerai, ugdymas karjerai tampa aiškesnis ir produktyvesnis. Priklausomybės ligomis sergantiems asmenims yra labai svarbu vystyti savo karjerą kaip nuosekliai organizuotą, kryptingą ir valdomą procesą. Tai suteikia pagrindą blaivybės tęstinumui, formuoja savarankiškus karjeros vystymo gebėjimus, laiduojančius racionalų planų kūrimą ir jų įgyvendinimą.

LITERATŪRA

1. Abramavičienė I., Mokymo programa, skirta krizių centrų atsakančių į nemokamos pagalbos linijos skambučius, darbuotojams ir savanoriams. Kaunas, 2008
2. Adamonienė R., Daukila S., Krikščiūnas B., Maknienė I., Palujanskienė A., Profesinio ugdymo pagrindai. Vilnius: Petro ofsetas, 2001.
3. Adamonienė R. Karjeros projektavimas ir valdymas. Kaunas, 2006.
4. Algis Stockuno gyvenimas. Prieiga per internetą <http://mano.zebra.lt/gyvenimai/algisstockunas/dienorastis/150508/>, žiūrėta 2012.02.02.
5. Bagdonas A, Lazutka R, Vareikyte A, Žalimienė L. Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje. Vilnius, 2007.
6. Bitinas B. Ugdymo tyrimų metodologija. Vilnius: Jošara, 1998.
7. Brijūnaitė R. Psichosocialinių paslaugų priklausomiems asmenims tinklo kūrimas ir vystymas. Metodinės rekomendacijos. Šiauliai, 2010.
8. Bulotaitė L., Rimkutė J., Kondrašovienė L., Vaitiekus E. Sergančių priklausomybės ligomis socialinė integracija: veiksniai ir priemonės. Vilnius, 2007.
9. Byrne P. Stigma of mental illness and ways to diminishing it. *Advances in Psychiatric Treatment*. 2000;6.
10. Colombero G., Nuo žodžių į dialogą: psichologiniai asmenų tarpusavio komunikacijos aspektai. Vilnius, 2004.
11. Čaplinskas S., Gasiliauskas L., Sruoga V., Dragūnevičius K. Narkomanų psichologinės socialinės reabilitacijos metodinės rekomendacijos, Vilnius, 1999.
12. Čaplinskas S., Dragūnevičius K. Lietuvos AIDS centro narkomanų psichologinės socialinės reabilitacijos bendruomenės rezultatų analizė // *Socialinis darbas*, 2008 Nr. 7 (2).
13. Čepas P. (2008). Įsidarbinamumo kompetencijos ugdymo modeliavimas profesiniame rengime. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
14. „DAY-TOP“ programa. prieiga per internetą: <http://www.viltiessvyturys.lt/view.php?page=12>, žiūrėta 2012-01-29
15. Dewey, J., *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1938.
16. Dvylika žingsnių ir dvylika tradicijų, 1992. N.Y.: Alcoholics Anonymous World Services
17. Erikson E. H. *Identity : Youth and Crisis*. – New York : Norton, 1968.
18. ES struktūrinė parama. Socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką VP1-1.3-SADM-02-K, 2010 balandžio 7 d. LRV nutarimo Nr. 389 redakcija.
19. Everard K.B., Morris G. *Efektyvus mokyklos valdymas*. Kaunas 1997

20. Foley G. (2007). Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais. Vilnius: Kronta.
21. Frankl V. E. Žmogus ieško prasmės. Vilnius: Katalikø pasaulis, 1997.
22. Fullan M., Pokyčių jėgos. Vilnius 1998.
23. Furst M. 1998. Psichologija. Vilnius: Lumen
24. Garnienė D. (2006). Bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo karjerai modelis: parametrai ir realizavimo principai. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla
25. Gimbel P.A., Lopes L, Greer E.N., Perceptions of the Role of the School Principal in Teacher Professional Growth. *AASA Journal of Scholarship and Practice*, Winter 2011.
26. Gossop M. Gyvenimas su narkotikais. Vilnius, 2001.
27. Gothard B., Mignot P., Offer M., Ruff M. (2001). *Careers Guidance in Context*. London: SAGE Publications.
28. Guichard J. (2001). A century of Career Education: Review and Perspectives. *International Journal of Educational and Vocational Guidance*. Nr. 1 (2004). 155–176.
29. Gumuliauskienė A, Augienė D., Bobrova L., Macaitienė R., Eitutytė D. (2002). Karjera šiandien ir rytoj / Šiaulių universitetas.
30. Haigh R. Therapeutic community research: past, present and future // *Psychiatric Bulletin*, 2002, 26, 65-68.
31. Harris S. (1999). *Careers Education. Contesting Policy and Practice*. London: Paul Chapman Publishing Ltd
32. Henry, P. Perceived problem-solving and vocational identity: Implication for nontraditional premedical students. *Psychological Reports*, 1996, 78, pp. 843-847
33. Herr E.L, Cramer S.H. (1997). *Career guidance and Counselling throughout the Lifespan: Systematic Approaches*. New York: Harper Collins
34. Hirsh W., Jackson Ch. (2004). *Managing careers in large organizations. Corporate partners research programme*. London: The work foundation.
35. Indrašienė V. Socialinio ugdymo technologijos: mokomoji knyga. — Vilnius, 2004.
36. Jackson T. (2000). *Career Development*. London: CIPD Publishing.
37. Jakavičius, V. Žmogaus ugdymas. Įvadas į edukologijos studijas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1998. – ISBN 9986-505-80-1
38. Johnson L.C., „Socialinio darbo praktika“. VU Specialiosios psichologijos laboratorija, Vilnius, 2001.
39. Jovaiša L., Asmenybė ir profesija. - Kaunas: Šviesa, 1981.
40. Jovaiša L., Edukologijos įvadas. - Kaunas: Technologija, 1993.
41. Jovaiša L., Karjeros projektavimas. Kaunas, 1999.

42. Jovaiša L. (2002). Edukologijos įvadas Kaunas: Technologija
43. Jovaiša L., Orentienė R. (2003). Profesinis konsultavimas žmogiškųjų išteklių plėtros kontekste // Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. 2003 (7).
44. Karjeros projektavimo vadovas: sistemos, teorijos, praktika ir terminologija penkiose Europos šalyse. Kaunas 2005.
45. Karpovas V. Integracijos į darbo rinką proceso įtaka priklausomybės ligomis sergančių asmenų socialinės atskirties mažinimui ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse. Magistro darbas. Šiauliai 2011.
46. Kregždė S., Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai. – Kaunas: Šviesa, 1988.
47. Kučinskienė R. Ugdymo karjerai metodologija : monografija. Klaipėda 2003.
48. Kučinskienė, R. Asmeninės karjeros valdymo gebėjimai. // Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003a, nr.7. –ISSN 1392-6241
49. Kvieskienė G., Railienė A. Asmenų, esančių dalinėje ir visiškoje socialinėje atskirtyje „Asmeninės karjeros“ planavimo metodika. VPU 2006.
50. Laužackas, R.(1997). Profesinio ugdymo turinio reforma: didaktiniai bruožai. Kaunas: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras.
51. Laužackas R. (2005). Profesinio rengimo metodologija. Kaunas.
52. Levinson, D. J. The Seasons of a Man's Life. New York: A. Knopf, 1978.
53. Lietuvos respublikos užimtumo rėmimo įstatymas. 4 straipsnis. Darbo rinkoje papildomai remiami asmenys. 2006 m. birželio 15 d. Nr. X-694, Vilnius.
54. Lučunas A. Ilgalaikę priklausomybių reabilitacinę programą baigusiu asmenų gyvenimo kokybės ypatumai. Bakalauro diplominis darbas. Šiauliai 2010.
55. Maceina, Antanas. Jobo drama. Vilnius: Vyturys. 1997, 208p.
56. Maslow H. A. (1971). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa
57. Misevičius V. Priklausomų nuo alkoholio asmenų požiūris į reabilitacijos ir integracijos procesą. Magistro diplominis darbas, Vilnius 2005
58. Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (NKD). asmenų, priklausomų nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, reintegracija į visuomenę ir į darbo rinką: socialinės atskirties problemų sprendimas. Darbo su priklausomais nuo narkotinių medžiagų asmenimis metodika. Vilnius 2008.
59. Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2011 metinis pranešimas.
60. Naskauskienė V. 1998. Pasitenkinimas darbu: lyčių skirtumai. Socialinės grupės: raiška ir ypatumai. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.

61. Navaitis G. Psichologinė parama šeimai. Šiauliai, 1996. ISBN 9986-38-041-3
62. Osipow S.H., Fitzgerald L., Theories of career development. – Needham Heights, Mass: Allyn and Bacon, 1995.
63. Parsons, F. (1909). Choosing a vocation. Boston: Houghton Mifflin
64. Patton, W., McMahon, M. (1999). Career Development and System Theory. London: FI.
65. Petkevičiūtė N. Karjeros valdymas. Asmeninė/individualioji/perspektyva, mokomoji knyga. Kaunas: VDU leidykla, 2006.
66. Piaget J., Insights and Illusions of Philosophy, vertė Wolfe Mays, New York, 1971.
67. Pluzek Z. (1996). *Pastoracinė psichologija*. Vilnius.
68. Pociūtė B. 1998. Profesijos rinkimosi teoriniai aspektai. Profesinės karjeros vadovas. Vilnius: Solertija.
69. Priklausomybė. Prieiga per internetą: <http://www.priklausomybe-ne.lt/saigalba.html>, žiūrėta 2012-02-05.
70. Psichologijos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
71. Pukelis, K.; Pundzienė, A. 2002. „Profesinis konsultavimas karjeros projektavimui: paradigmu kaita“, Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos 5: 96–106.
72. Pukelis K. (2003). Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje. Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos. Nr. 6 (2003). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 66–75.
73. Pukelis K., Garnienė D. (2004). Lietuvos karjeros konsultavimo sistema. Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos. Nr. 8 (2004). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 96–107.
74. Rogers R. (2005). Apie tapimą asmeniu: psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius: Via Recta
75. Room R. Stigma social inequality and alcohol and drug use. Drug and alcohol review. 2005/03;24:143-155.
76. Rosenbloom DL. Coping with the Stigma of Addiction. Addiction. HBO, 2007.
77. Rosinaitė V. Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų career development kompetencijos: subjektyvus jų įsisavinimo lygio ir ugdymo poreikio įvertinimas. Lietuvos mokslų akademija, 2008.
78. Sampson, J. P.; Reardon, Jr. R.; Peterson, G. W.; Lenz, J. G. 2004. Career Counseling and Services. Belmont: Thomson Brooks / Cole.
79. Skriptienė L. (2001, p. 135). Kai kurie neįgalių jaunuolių profesinio mokymo efektyvumo bruožai. Šiaurės Lietuva ISBN 9986-705-65-7.
80. Stanišauskienė V. (2004). Rengimosi karjerai proceso socioedukaciniai pagrindai. Monografija. Kaunas: Technologija.

81. Stanišauskienė, V. (2005). Nuolatinis mokymasis kaip karjeros sėkmės sąlyga: studentų požiūrių tyrimas. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija Karjeros konsultavimas tarpkultūrinėje Europos erdvėje. Klaipėda.
82. Stašienė S., Petkevičiūtė N., Žmogus ir aplinka, Kaunas 2003.
83. Tarptautinėje ligų klasifikacijoje (TLK -10), Vilnius, 2010.
84. Tarptautinė patirtinio mokymosi akademija. Prieiga per internetą: <http://www.viaexperientia.net/uploads/Patirtinio-mokymosi-filosofija-ir-teorija.pdf>, žiūrėta 2012 m. balandis 10 d.
85. Teresevičienė M, Rutkauskienė D., Volungevičienė A., Zuzevičiūtė V., Rutkienė A, Targamadzė A Nuotolinio mokymo(si) taikymo galimybės tęstinio profesinio mokymo plėtrai skatinti. Kaunas, 2008.
86. Vaitkevičius J., Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius, 1995, p. 104-108.
87. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 2002.
88. Valackienė A., Dėmenienė A. (2003). Profesijos pasirinkimas ir pažangos technologijos // Pedagogika. 2003 (67).
89. Veniūtė M, Pūras D, Bagdžiūnienė D. Požiūris į psichikos negalią turinčių žmonių integraciją Lietuvoje. Sveikatos mokslai. 2006;6.
90. Watts A. G. (1994). Lifelong Career Development. Cambridge: CRAC/Hobson.
91. Zdanavičius, A. (2004). Moters karjeros trajektorijos. Karjeros samprata ir sėkmingos karjeros strategijos. Sociologija. Mintys ir veiksmai, 1, p. 73 – 87.
92. Zunker V.G., Career counselling: Applied concepts of life planning. - Pacific Grove, 1997.
93. 2006 - 2010 m. statistinių duomenų apie psichikos ir elgesio sutrikimus, vartojant psichiką veikiančias medžiagas, apžvalga. Vilnius 2011
94. 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 1 prioriteto „Kokybiškas užimtumas ir socialinė aprėptis“ VP1-1.3-SADM-02-K priemonės „Socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką“ projektų finansavimo sąlygų aprašas. Kvietimo teikti paraiškas Nr. VP1-1.3-SADM-02-K-02// Patvirtinta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. balandžio 28 d. įsakymu Nr. A1-289. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. – Vilnius: Socmin 2009
95. 2010 metų NTAKD statistiniai duomenys. Prieiga per internetą <http://www.ntakd.lt/lt/statistika/>, žiūrėta 2012.02.02.
96. Гасанов Э. Г. (1997). Наркотизм: тенденции и меры преодоления. Москва.
97. Паатова М. Е., Реабилитация подростков находящихся в учреждениях закрытого типа 2010 Педагогика“, No 2, 2010 г.

PRIEDAI

Gerbiamas respondente,

Šio tyrimo paskirtis – nustatyti priklausomybės ligomis sergančių asmenų, besigydančių ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse, ugdymo karjerai paslaugų teikimo efektyvumo lygį, bei šių paslaugų poreikio svarbą. Tyrimo rezultatai bus panaudoti magistro darbe bei teikiant pasiūlymus reabilitacinio proceso, vykdomo bendruomenėse optimizavimui. Primename, kad apklausa anoniminė.

Jums tinkantį atsakymą pažymėkite taip:

APKLAUSOS DALYVIO DUOMENYS:

1. Jūsų lytis:
 - Vyras
 - Moteris
2. Jūsų amžius
 - Tarp 18 ir 25 metų
 - Tarp 26 ir 35 metų
 - Tarp 36 ir 50 metų
 - Virš 50 metų
3. Esu priklausomas nuo:
 - Alkoholio
 - Narkotikų
 - Kitų psichoaktyvių medžiagų.
4. Sistemingo vartojimo laikotarpis:
 - iki 3 metų
 - iki 10 metų
 - iki 20 ir daugiau metų
5. Kelintą kartą bandote gydytis?
 - Pirmą
 - Antrą
 - Trečią ir daugiau kartų
6. Jūsų išsilavinimas:
 - Pradinis
 - Pagrindinis
 - Vidurinis
 - Profesinis
 - Aukštasis
7. Ar turite kokį nors profesinį pasirengimą?
 - Taip
 - Ne
8. Ar pastaruosius penkerius metus esate turėję darbą?
 - Ne
 - Taip, dirbau epizodiškai, gana trumpai..
 - Taip, dirbau kurį laiką, gana ilgai.
 - Taip, dirbau visą tą laiką.
9. Ar Jūs dirbote pagal turimą specialybę?
 - Taip
 - Ne
10. Jūsų nuomone šiuolaikinė karjera yra:?
 - Lipimas pareigybiniais laiptais;
 - Siekis uždirbti kuo daugiau pinigų
 - Galimybės savirealizacijai
 - Kita (įrašykite)
11. Jūsų profesinis pasirinkimas sėkmingas?
 - Taip
 - Ne

12. Kelintoje Jūs fazėje esate?

- Pirmoje
- Antroje
- Trečioje
- Ketvirtoje
- Baigęs reabilitacijos programą

Įvertinkite lentelėje formuluojamą teiginį ir Jums tinkamą atsakymą pažymėkite „X“ atitinkamoje grafoje.

13. Kaip Jums svarbu ?

Nr.	Teiginys	labai svarbu	gana svarbu	mažai svarbu	nesvarbu
1	tobulinti savo bendravimo įgūdžius				
2	mokytis efektyviau spręsti konfliktus				
3	išmokti efektyviau dirbti grupėse				
4	išmokti tinkamai reikšti mintis, idėjas				
5	mokytis atpažinti ir tinkamai išreikšti jausmus				
6	mokytis formuluoti tikslus				
7	mokytis planuoti savo veiklą ir laiką				
8	mokytis savianalizės ir savęs vertinimo įgūdžių				
9	ugdyti problemų identifikavimo ir sprendimo gebėjimą				
10	mokytis analizuoti ir įvertinti veiklos rezultatus				
11	mokytis pažinti save				
12	pažinti savo charakterio savybes				
13	žinoti savo sugebėjimus ir ugdyti darbo įgūdžius				
14	žinoti savo stipriąsias ir silpnąsias puses				
15	kad darbas atitiktų asmeninius pomėgius ir interesus				
16	žinoti darbo rinkos vystimosi tendencijas				
17	turėti galimybę profesinei reabilitacijai				
18	pažinti profesijų pasaulį				
19	pagalba profesinio apsisprendimo klausimais				
20	pagalba gaunant profesinio rengimosi informaciją				
21	įgyti naujų atitinkamos veiklos kompetenciją				
22	atstatyti savo turėtas kompetencijas				
23	įgyti kompetenciją patvirtinančių dokumentų				
24	sudaryti kompetencijų portfelį				
25	žinoti dabartinių kompetencijų reikalavimus				
26	pradėti (tęsti) mokymąsi				
27	pagalba planuojant mokymosi procesą				
28	pagalba siekiant įveikti mokymuisi trukdančias kliūtis				
29	žinoti kokia galima parama mokymuisi				
30	žinoti neformalaus mokymosi reikšmę				
31	pagalba kuriant savo karjeros planą				
32	numatyti keletą strateginių orientacijų				
33	susirasti karjeros planavimui reikalingą informaciją				
34	reaguoti į besikeičiančią situaciją ir aplinkybes				
35	atskirti ilgalaikius ir trumpalaikius karjeros tikslus				
36	mokytis sėkmingai dalyvauti įdarbinimo pokalbiuose				
37	mokėti parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus				
38	sugebėti atskirti darbo pasiūlymų kokybiškumą				
39	susirasti informaciją apie dominančius darbdavius				
40	sugebėti pasinaudoti kitų žmonių. pagalba				

Įvertinkite lentelėje formuluojamą teiginį ir Jums tinkamą atsakymą pažymėkite „X“ atitinkamoje grafoje.

14. Kaip vertintumėte šių gebėjimų ir įgūdžių ugdymą reabilitacinėje bendruomenėje?

Nr	Teiginys	Labai gerai	Gerai	Nepakankamai gerai	Blogai
1	Bendrauti				
2	Spręsti konfliktus				
3	Dirbti grupėse				
4	Tinkamai reikšti mintis ir idėjas				
5	Atpažinti ir tinkamai reikšti jausmus				
6	Formuluoti tikslus				
7	Planuoti veiklas ir laiką				
8	Atlikti savianalizę ir savęs įsivertinimą				
9	Gebėti identifikuoti ir spręsti problemas				
10	Analizuoti ir įvertinti atliktos veiklos rezultatus				
11	Tobulinti savęs pažinimo įgūdžius				
12	Pažinti savo charakterio savybes				
13	Ugdyti savo gebėjimus ir darbo įgūdžius				
14	Pažinti savo stipriąsias ir silpnąsias puses				
15	Derinti darbo interesus ir asmeninius pomėgius				
16	Pažinti darbo rinkos vystimosi tendencijas				
17	Pažinti profesinės reabilitacijos galimybes				
18	Pažinti profesijų pasaulį				
19	Pažinti profesinio apsisprendimo vyksmo mechanizmą				
20	Pažinti profesinio rengimosi informacijos gavimo galimybes				
21	Įgyti naujų atitinkamos veiklos kompetencijų				
22	Pažinti turėtų kompetencijų atstatymo galimybes				
23	Tvarkyti kompetencijų patvirtinančius dokumentus				
24	Sudaryti kompetencijų portfelį				
25	Pažinti dabartinių kompetencijų reikalavimus				
26	Pažinti galimybes pradedant (tęsiant) mokymąsi				
27	Pasinaudoti pagalba planuojant mokymosi procesą				
28	Pasinaudoti pagalba siekiant įveikti mokymuisi trukdančias kliūtis				
29	Pažinti paramos mokymuisi gavimo galimybės				
30	Pažinti neformalaus mokymosi galimybes ir reikšmę				
31	Kurti karjeros planą				
32	Numatyti karjeros strategines orientacijas				
33	Rinkti karjeros planavimui reikalingą informaciją				
34	Reaguoti į besikeičiančią situaciją ir aplinkybes				
35	Sudaryti ilgalaikius ir trumpalaikius karjeros tikslus				
36	Dalyvauti įsidarbinimo pokalbiuose				
37	Parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus				
38	Atrinkti darbo pasiūlymus				
39	Kaupti informaciją apie dominančius darbdavius				
40	Pasinaudoti ir priimti kitų žmonių pagalbą				

Įvertinkite lentelėje pateiktą teiginį ir Jums tinkamą atsakymą pažymėkite „X“ atitinkamoje grafoje.

15. Kaip ugdomi šie gebėjimai bendruomenėje?

Nr	Teiginys	Puikiai ugdomi	Ugdomi	Silpnai ugdomi	Neugdomi
1	Bendravimo įgūdžių ugdymas				
2	Bendrujų kompetencijų ugdymas				
3	Pagalba siekiant pažinti save				
4	Profesinio apsisprendimo ir rengimosi				
5	Profesinės reabilitacijos				
6	Kompetencijų portfelio sudarymas				
7	Mokymosi galimybių sudarymas.				
8	Pagalba sudarant karjeros planą				
9	Pagalba įsidarbinant				
10	Bendradarbiavimas ir savanorystė				

Įvertinkite lentelėje pateiktą teiginį ir jums tinkamą atsakymą pažymėkite „X“ atitinkamoje grafoje.

16. Kaip vertintumėte atitinkamos ugdymo karjerai veiklos poreikį bendruomenėje?

	Teiginys	Labai svarbu	Gana svarbu	Mažai svarbu	Nesvarbu
1	Bendravimo įgūdžių ugdymas				
2	Bendrujų kompetencijų ugdymas				
3	Pagalba siekiant pažinti save				
4	Profesinio apsisprendimo ir rengimosi				
5	Profesinės reabilitacijos				
6	Kompetencijų portfelio sudarymas				
7	Mokymosi galimybių sudarymas.				
8	Pagalba sudarant karjeros planą				
9	Pagalba įsidarbinant				
10	Bendradarbiavimas ir savanorystė				

Įvertinkite lentelėje paminėtą priemonę ir atsakymą pažymėkite „X“ atitinkamoje grafoje. (Jeigu paminėta priemonė nevykdoma – nubrėžkite brūkšnį „-----“, . Taip pat, jeigu vykdoma kuri nors kita, čia nepaminėta priemonė – parašykite ir įvertinkite).

17. Kuri iš šių, bendruomenėje vykdomų priemonių, savyje apjungia daugiausia UGDYMO KARJERAI elementų ir yra efektyvi Jums, karjeros realizacijos atžvilgiu?

Priemonė	Labai efektyvi	Efektyvi	Mažai efektyvia	Beveik neefektyvi
„12-os žingsnių“ programa				
„Day-Top“ programa				
Metodinės rekomendacijos				
Ugdymo karjerai modelis				
Kita (Parašykite).....				

Dėkoju už atsakymus!

2 priedas. Tyrimo duomenys iliustruojančios lentelės

4 lentelė

Ugdymo karjerai komponentų svarbos vertinimo ir demografinių charakteristikų sąsajos

		Amžius	Išsilavinimas	Vartojimo laikas	Reabilitacijų kiekis	Reabilitacijos fazė	Darbinė patirtis
Bendravimo įgūdžių ugdymo svarba	r _s	-0,098	0,111	0,174	0,111	-0,069	0,057
	p	0,321	0,260	0,077	0,013	0,487	0,569
Bendrųjų kompetencijų ugdymo svarba	r _s	-0,150	0,150	0,019	0,198	0,229	0,091
	p	0,130	0,127	0,848	0,044	0,019	0,356
Savęs pažinimo ugdymo svarba	r _s	-0,440	-0,135	-0,082	0,151	0,084	0,001
	p	0,000	0,172	0,405	0,126	0,397	0,992
Profesinio apsisprendimo ugdymo svarba	r _s	-0,149	0,019	-0,051	0,019	-0,013	-0,114
	p	0,132	0,849	0,610	0,847	0,894	0,248
Kompetencijų portfelio sudarymo mokymo svarba	r _s	-0,353	-0,093	-0,070	-0,071	0,212	-0,054
	p	0,000	0,348	0,479	0,476	0,031	0,590
Mokymosi galimybių sudarymo svarba	r _s	-0,453	-0,103	-0,060	0,143	0,078	-0,015
	p	0,000	0,299	0,543	0,147	0,430	0,878
Pagalbos sudarant karjeros planą svarba	r _s	-0,261	-0,157	-0,094	0,264	0,248	-0,046
	p	0,008	0,111	0,342	0,007	0,000	0,639
Pagalbos įsidarbinant svarba	r _s	-0,217	-0,053	0,051	0,042	0,069	-0,011
	p	0,027	0,597	0,606	0,670	0,485	0,913

5 lentelė

Ugdymo karjerai komponentų svarbos vertinimo ir profesinio pasirengimo sėkmingumo sąsajos

Ugdymo karjerai subskalės	χ^2 reikšmė	Laisvės laipsnių skaičius	p reikšmė	Pastabos
Bendravimo įgūdžių ugdymo svarba	19,245	18	0,37	20 (66,7%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,02
Bendrųjų kompetencijų ugdymo svarba	20,131	20	0,45	25 (75,8%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,03
Savęs pažinimo ugdymo svarba	40,409	30	0,09	41 (85,4%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Profesinio apsisprendimo ugdymo svarba	34,724	26	0,11	37 (88,1%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Kompetencijų portfelio sudarymo mokymo svarba	26,111	30	0,66	40 (83,3%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Mokymosi galimybių sudarymo svarba	23,418	26	0,60	35 (83,3%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Pagalbos sudarant karjeros planą svarba	31,522	28	0,29	38 (84,4%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Pagalbos įsidarbinant svarba	23,939	18	0,15	21 (70,0%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,03

Ugdymo karjerai komponentų ugdymo reabilitacijos procese vertinimo sąsajos (N = 104)

		S-1	S-2	S-3	S-4	S-5	S-6	S-7	S-8
Bendravimo įgūdžių ugdymas reabilitacijos procese (S-1)	r _s	0,028	-0,082	-0,268	-0,261	-0,208	-0,095	-0,199	-0,099
	p	0,780	0,411	0,006	0,008	0,035	0,342	0,043	0,318
Bendrųjų kompetencijų ugdymas reabilitacijos procese (S-2)	r _s	0,191	0,081	-0,158	-0,014	-0,006	0,057	-0,032	0,082
	p	0,054	0,417	0,112	0,892	0,950	0,570	0,751	0,412
Savęs pažinimo ugdymas reabilitacijos procese (S-3)	r _s	-0,179	0,012	-0,309	-0,111	-0,114	0,052	-0,145	-0,100
	p	0,070	0,907	0,002	0,267	0,252	0,606	0,144	0,317
Profesinio apsisprendimo ugdymas reabilitacijos procese (S-4)	r _s	0,218	0,256	0,125	0,304	0,333	0,275	0,245	0,303
	p	0,027	0,009	0,209	0,002	0,001	0,005	0,013	0,002
Kompetencijų portfelio sudarymo mokymas reabilitacijoje (S-5)	r _s	0,306	0,340	0,261	0,173	0,214	0,232	0,167	0,240
	p	0,002	0,000	0,008	0,081	0,030	0,019	0,092	0,015
Mokymosi galimybių sudarymas reabilitacijos procese (S-6)	r _s	0,228	0,236	0,228	0,179	0,232	0,327	0,272	0,233
	p	0,021	0,017	0,020	0,072	0,018	0,001	0,005	0,018
Pagalba sudarant karjeros planą reabilitacijos procese (S-7)	r _s	0,237	0,207	0,359	0,407	0,219	0,230	0,293	0,316
	p	0,016	0,037	0,000	0,000	0,026	0,020	0,003	0,001
Pagalba įsidarbinant reabilitacijos procese (S-8)	r _s	0,311	0,151	-0,026	0,108	0,293	0,201	0,257	0,162
	p	0,001	0,129	0,791	0,281	0,003	0,042	0,009	0,102

Reabilitacijos procese vykdomo ugdymo karjerai komponentų vertinimo ir demografinių charakteristikų sąsajos

		Amžius	Išsilavinimas	Vartojimo laikas	Reabilitacijų kiekis	Reabilitacijos fazė	Darbinė patirtis
Bendravimo įgūdžių ugdymas reabilitacijos procese	r _s	0,102	-0,010	-0,065	-0,057	0,069	-0,011
	p	0,301	0,922	0,509	0,563	0,483	0,909
Bendrųjų kompetencijų ugdymas reabilitacijos procese	r _s	0,294	0,272	0,178	0,019	-0,011	0,002
	p	0,002	0,005	0,070	0,848	0,908	0,984
Savęs pažinimo ugdymas reabilitacijos procese	r _s	-0,011	0,058	-0,088	-0,003	-0,003	-0,242
	p	0,913	0,559	0,373	0,973	0,978	0,013
Profesinio apsisprendimo ugdymas reabilitacijos procese	r _s	0,098	-0,107	-0,021	0,063	-0,113	-0,029
	p	0,321	0,280	0,836	0,527	0,252	0,768
Kompetencijų portfelio sudarymo mokymas reabilitacijoje	r _s	0,022	-0,023	-0,131	0,043	0,029	-0,037
	p	0,822	0,820	0,185	0,665	0,770	0,710
Mokymosi galimybių sudarymas reabilitacijos procese	r _s	0,004	0,116	0,060	0,333	-0,096	-0,085
	p	0,969	0,242	0,545	0,001	0,334	0,391
Pagalba sudarant karjeros planą reabilitacijos procese	r _s	0,098	-0,039	-0,102	0,102	0,286	-0,030
	p	0,322	0,692	0,304	0,301	0,001	0,763
Pagalba įsidarbinant reabilitacijos procese	r _s	0,094	0,037	0,061	0,180	-0,190	0,115
	p	0,342	0,711	0,537	0,068	0,053	0,246

Reabilitacijos procese vykdomų ugdymo karjerai komponentų ir profesinio pasirinkimo sėkmingumo sąsajos

Ugdymo karjerai subskalės	χ^2 reikšmė	Laisvės laipsnių skaičius	p reikšmė	Pastabos
Bendravimo įgūdžių ugdymas reabilitacijos procese	18,036	24	0,80	31 (79,5%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Bendrujų kompetencijų ugdymas reabilitacijos procese	18,783	20	0,53	25 (75,8%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Savęs pažinimo ugdymas reabilitacijos procese	20,975	22	0,52	28 (77,8%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Profesinio apsisprendimo ugdymas reabilitacijos procese	45,634	26	0,01	34 (81,0%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Kompetencijų portfelio sudarymo mokymas reabilitacijoje	25,834	24	0,36	29 (74,4%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Mokymosi galimybių sudarymas reabilitacijos procese	15,415	24	0,90	32 (82,1%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01
Pagalba sudarant karjeros planą reabilitacijos procese	29,150	26	0,30	32 (78,6%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,02
Pagalba įsidarbinant reabilitacijos procese	10,404	26	0,98	35 (83,3%) lauktinų reikšmių mažesnės už 5, mažiausia lauktina reikšmė 0,01